

BLAZOVICH JÁKÓ O.S.B.

Á
CSEND
MÉLYSÉGEIBŐL

KORDA R.T. KIADÁSA BUDAPEST

BLAZOVICH JÁKÓ O. S. B.

A CSEND MÉLYSÉGEIBŐL

**KORDA R. T. KIADÁSA, BUDAPEST,
VIII., MIKSZÁTH KÁLMÁN-TÉR 3.**

Nihil obstat. DR. POLYCARPUS RADÓ CEN-
SOR NO. 724/1935. IMPRIMI PERMITTITUR. IN
SACRO MONTE PANNONIAE, DIE 6. SEPT. 1935.
CHRYSOSTOMUS KELEMEN ARCHIABBAS. —
Nihil obstat. DR. JULIUS CZAPIK CENS. DIOEC.
NO. 2873/1935. IMPRIMATUR. STRIGONII, DIE 10.
SEPT. 1936. DR. JULIUS MACHOVICH VIC. GEN.

NYOMATOTT: KORDA R. T. NYOMDÁJÁBAN,
BUDAPEST, VIII., MÁRIA-UTCA 42.

A csend mélységeiből

jövünk e kis könyvvel. Amit benne hozunk, nem a magunkéból adjuk. A csend legnagyobb szimfóniájának, az Evangéliumnak gyenge visszhangja vagyunk. Vajha az olvasó nem a visszhangot, hanem magát a szimfóniát hallaná bennünk.

A CSEND.

Fölkoldozhatatlan titkokból szőtt fátyol alatt izzik az élet. Élet-, lélektanunknak úgyszólván minden szakasza kérdőjellel végződik. Hány hullámverése, fordulata, jelensége van saját életünknek, amelyek előtt magyarázat nélkül állunk! A fátyol, amelyen át az életet látom, még sűrűbb, ha más életére irányítom tekintetemet. Arcon, mozdulaton, szemvillanáson, egy-egy mondaton megcsillanik a lélek, de már a következő pillanatban újra eltűnik előled. Építhetsz színes, tetszetős elméleteket, amelyekkel embertársaid egy-egy életszakaszát magyarázni próbálsz, de a magyarázatok igazságáért a legtöbbször az egyetlen kezes te vagy.

Ha mindezt tudod, nem fog meglepni, hogy a misztérium isteni fölsége szorít térdre, némit el lépten-nyomon, amikor Krisztus életének mélységeiben, magasságai fölött bolyong a lelked. S én mégis egy kérdéssel állok Krisztus elé: Mester, mit csináltál 30 éven át Názáretben? Miért adtál 33 évedből 30-at Názáretnek s látszat szerint csak 3-at a világnak? A 30 évnek is mennyi volt a bérése, inaszakadtja, halottja, bűnös vámosa, sáros Magdolnája, akik mind-mind nehezen várták, hogy jöjjön Valaki s valósággá váltódó szóval mondja nekik: „Kelj föl, hited meggyógyított téged!” S ez a Valaki nem jött. Ez a Valaki Názáretben

vizet hordott, udvart söpört, ácsolt, faragott, fűrészt, „ut putabatur filius Joseph”.

Jézusnak kétféle evangéliuma van: írott és íratlan. A názáreti 30 év az íratlan evangélium egyik legfelségesebb szakasza.

Én t. i. azt hiszem, Názáretnek krisztusi missziója hirdetni, hogy az életnek van egy nagy igénye, amelynek kielégítése nélkül nem tud kiteljesedni, nem tud beérni: a csend, a magány. Szüksége volt Krisztusnak 30 éven át Názáretre? Oh, dehogy! Nem Krisztusnak, a világnak volt szüksége e szakaszra. Ugyan mit is tett Krisztus, amire magának volt szüksége . . . Krisztus Betlehem s a Golgota közé szőtt egy életet, hogy ezzel az élettel kiváltsa az Égtől a Föld évezredes adóslevelét, hogy érdemeivel betöltse azt a borzalmas szakadékot, amelyet a bűn robbantott Isten s a lélek közé. De szötte azért is, hogy annak a sok-sok ügyellen, tehetetlen kis takácsnak, akik Utána jönnek, megmutassa, hogy készül a szép élet-szöttes?

Arra, hogy Názáretet így magyarázzam, föl-jogosít maga Krisztus. Amikor t. i. kilép názáreti magányából s elkezdí törni, ásni Galilea, Judea kiszikkadt, kemény ugarát, magány, csend nélkül akkor sem tud ellenni. A magányba viszi nem egyszer apostolait, a magányból hozza a Jordán partjára követét, a magányba viszi térítő munkájukból visszatérő tanítványait, a magányba menekül igen sokszor Maga is.

Mindíg úgy érzem, hogy a názáreti íratlan evangéliumi szakaszt Krisztus egyenesen nekünk szánta.

Mondják, hogy halódó kor vagyunk. Nem hiába közeledünk veszedelmesen a második évezred végéhez, már feltűnnek a látóhatáron a fáradt,

komor próféták, akiket halálsejtelmek gyötörnek, akik sokat magasztalt kultúránk pusztulását jóslják. Ki tudná megmondani, a jóslatok valóra válnak-e, s mint már annyi kultúrát, a mienket is eltemeti a történelem futóhomokja!? Egy biztos: egy halottunk már van. Valami az életünkben már elpattant, valami már darabokra tört, ami nélkül pedig nemes, gazdag kultúra el nem lehet: a csend.

Lármás kor vagyunk.

A középkor az ünnepek hosszú sorát ülte meg. A mai ember hajlamos a sok ünnepet egyszerűen munkakerülésnek minősíteni. Pedig a sok ünnep a középkor számára elsősorban nem a munka szünetelését jelentette. A középkor lelke metafizika-éhes, Istent-kereső lélek volt, ezért ünnepelt. Ünnepei nemcsak a lelkek Isten felé fordulását jelentették, hanem csendet is. Azt a csendet, amelyben az élet nem ad magából, nem kisugároz, hanem töltekezik, érik, mélyül.

Jött az újkor. Az ünnepek egyre fogynak, a láрма egyre nő. Nem az Egyház törölte az ünnepeket: az Egyház már csak a kialakult gyakorlati valóságba törődött bele. De még mindig megmaradtak a vasárnapok, az esték, az éjszakák, amikor elült, elhalt a nagy láрма s a csend puha szárnyai alatt pihent az élet. A XIX. század aztán ezekkel is elbánt. S ha még maradt itt-ott egy-egy sziget, ahová a csend, a béke fölzavart, agyonriasztott galambjai menekülhettek, a XX. század ezeket is föllármázta.

Hová lett a vasárnap csendje?

Éjfél-től-éjfélig zúg a láрма. Már a hajnali órákban olyan a város, mint egy hatalmas méhkaptár: szüntelenül egész rajok szakadnak ki belőle. Alighogy kivirrad, már csak úgy vissz-

hangzik az utca kocsizörejtől, autótülköléstől, motorkerékpárok zajától, emberek lármájától. Délután már ezerfelé szól a zene, grammofoon, rádió. A falusi korcsmákban, csárdákban csakúgy, mint a dunaparti paloták tea-délutánjain. A városok körül még az erdők csendje is riadva menekül a lármás ezrek elől.

S az est, az éj csendje?

„Nacht ist es; nun reden lauter alle springenden Brunnen. Und auch meine Seele ist ein springender Brunnen” — ábrándozott még Zarathustra is. Ezt a szökőkút-csobogást ugyancsak elfojtja a bár, a kávéház, a mulatók muzsikája, ezer és ezer hangszóró sikoltozása, ezrek z sivaja. Nem volt elég, hogy az éjtszaka csendjét úg yis már száz és száz ponton kikezdték a csilingelő villamosok, a dübörgő vonatok, a zakatoló gépek ezrei: ami még megmaradt belőle, annak is meg kellett törnie.

Lármás kor vagyunk, eltompult az érzékünk a csend iránt. Ennek a mi nyugtalanul, ritmustalanul lüktető életünknek rohanó, egymáson átcsapó hullámai nem tisztelik már az „Insel der Einsamkeit”-ot, a magány, a csend szigetét. Ez az élet fél a magánytól, a csendtől — az utcára, a fórumra tódul s ott zajong. Ez az élet sohasem hallgat, mindig beszél — s én kérde m: mikor gondolkodik, mikor mélyed önmagába, mikor hallja az örökös „Hajrá!”-ban a saját maga szívverését?

Pedig ma is áll Zarathustra tanítása: „Gedanken, die mit Taubenfüssen kommen, lenken die Welt” — a csend birodalmából jönnek a nagy gondolatok. Ma is igaz: „Sobald die Lippen schlafen, erwachen die Seelen” — a csendtől lesz hangossá, beszédessé a lélek. Százszor igaz:

„Die stillste Stunde ist die das Wesen schaffende“ — a csend mélységeiben születnek a valódi gyöngyök.

Mert a csend nem az élet passzivitásba-merülése. A csend nem a harag, az indisponáltság, a reggeli órák komorsága, a lelki üresség szülte némaság. A csend a körülöttünk hullámozó életből való kikapcsolódás azért, hogy a magunké legyünk. A csend a lélek legintenzívebb tevékenysége, amikor egészen magunké vagyunk, amikor a lélek nem ömlik ki beszéden, gesztuson át a világba, hanem magában töltekezik, érik. „Reden ohne Schweigen wird Geschwätz“ — a beszéd hallgatás nélkül csacsogás — mondja szellemesen egy német író. A hallgatásban, a csendben az élet mélyül, új erők nőnek, új gondolatok születnek, az egyéniség kristályosodik, tisztul, finomul. Ha az egyéni élet kiáramlása beszéden, gesztuson keresztül lelkiességünk kilelékezése, akkor a csend a belélékezés: termékeny, biztos, fejlett élet csak e kettő ritmikus váltakozásából sarjadhat.

A csend nem improduktív, nem terméketlen. Az élet szövőszéke, amelyen virágszirmot, lepkeszárnyat, a Föld számára minden évszakban új ruhát sző, nesztelenül jár. Ki hallott valaha orgonabokrot lármásan virágba borulni, rétet kizöldelni, búzatáblát aransárgára érni? Avagy ki hallott valaha lármát a csillagtáborból, amelynek lakói, az égitestek milliárdjai évezredek óta száguldanak a világűr végtelen térségein? Csak a mi Bolygónk lármáz, zajong. A világegyetem a csend birodalma, s mégis ez a „silence éternel de ces espaces infinis“ (a végtelen térségek örök csendje), amelytől Pascal úgy félt, a Teremtő

legszebb himnusza, amely nemcsak megdőbbsent, hanem föl is emel, az Isten nagyságát énekli.

A csend nem improduktív, nem terméketlen. Azért építette bele a történelembe az Evangélium teremő szelleme a csend különös várait: a kolostorokat. A lelkiélet nagy mesterei tudják, hogy éréshez, nagy terméshez meleg, nagy csend kell, hogy a szerzetesi élet a maga maximumát akkor hozza meg, ha sok benne a töltekezésre, gazdagodásra szánt idő: a csend. Csend borul Subjadora, Assisire, Lisieuxre, azért lépnek ki belőlük a Benedekék, Ferencek, Teréziák. A csend birodalmából emelkednek ég felé a kereszténység hegyóriásai: a nagy szentek, misztikusok, akikben egy Bergson is Übermenschet, „adju-tores Dei”-ket lát.

A csend nem improduktív, nem terméketlen. A csend óráiban születnek meg legtisztább életértékeink, legnagyobb győzelmeink. A csendben fészkel a legnagyobb boldogság. A csend perceiből suhan az Égbe a legforróbb ima. A csendben parázslík, izzik a legféhérebb szeretet. Hangtalanul ömlik, sugárzik ki a lobogó szemekből a legtisztább öröm s némán, hangtalanul sajog, zokog a legszentebb fájdalom. Néma elragadtatással szorította ölére az Istenanya Gyermejét a betlehemi barlangban: csak a tömeg lármázott, zúgott, az Istenanya akkor is hallgatott, amikor a nagypéntek viharában élő Pietává, a fájdalmak Királynőjévé lett.

A csend nem improduktív, nem terméketlen. Utolsó érvért a Krisztus-tanítványoknak az élő hit fáklyájával a kezükben a csend királyi palotája elé kell menniök. Mert ilyen is van. Az Oltárszekrény a csend királyi palotája. Ki hallott valaha zajt, lármát az Oltárszekrényből? Pedig e

palotában zajlik, örvénylik a leggazdagabb, a legmunkásabb élet. A csend palotájában imádandó csendben két évezred óta éjjel-nappal ég a lázas munka. A palota Ura éjjel-nappal imádkozik, áld, könnyet, izzadt homlokot töröl, bűnláncokat tép-szaggat, tört szárnyakat gyógyít, lázongó vért csendesít, éhezőknek ételt, szomjúhozóknak italt ad, zárt szemeket megnyit, megtörő szemeket lefog. A csend palotájában nincsen munkaszünet, s még sincsen lárma. A palota Ura csendet sosem tör, mégis a szeretet legfelségesebb, tán a Keresztnél is istenibb himnusza e palotából száll az Ég felé. Itt bűg évezredek át néma csendben Isten legszebb orgonája. E palotában ver csendben az Isten Szíve.

Lármás kor vagyunk, félünk a csendtől. S ha fölvetem a kérdést, miért e félelem? — egy lépéssel tovább kell mennem s azt felelnem: mert félünk az élettől. „Unsere Zeit ist die Zeit der grossen Unsicherheit, die Zeit der bedrohten Existenz” — állapítja meg helyesen B. Jansen. Ezért félünk. Nemcsak anyagi, társadalmi, állami létünk fölött tollaszkodnak fenyegetően sötét felhők, hanem a legegységesebb, legbensőbb metafizikai tudatvilágunkat is a félelem szorongatja. Nem hiába terelődött a kor figyelme a félelem nagy bölcselőjére, Kierkegaardra. „Das ganze Dasein ängstigt mich” — írja naplójában a nagy dán. Ez a félelem vesz egyre nagyobb fokban erőt a lelkeken. Félünk az élettől, a benne újra nyugtalankodó kérdésektől, a nagy ürességtől. Ezért kiabálunk, törjük, öljük a csendet.

Pedig éppen ennek a nyugtalankodó, félelemtől hajszott kornak kellene a csend, a magány, az elmélyedés, az önmagára eszmélés. Az Új-kort, amelynek ostorhegyesei vagyunk, a lármás

próféták egytől-egyig megcsalták. Megcsalt bennünket a racionalizmus, amely a forradalmi lázban kikiáltva az ész autonómiáját, teljes függetlenségét, az élet nyugodt, síma pergését ígerte. Megcsalt a liberalizmus, amely a véges erők szabad játékától váratta velünk a boldog életet. Megcsalt a marxizmus, amely lelketlen mechanizmussá süllyesztve az Isten nagy vállalatát, a történelmet, a bizonyosra jósolt új társadalmi rétegeződésből kiemelkedő paradicsomot ígért. Megcsalt az atheizmus, amely elhitette velünk, hogy el tudjuk felejtani az Eget, be tudjuk iszaposítani lelkiségünk metafizikai mélységeit s be tudjuk érni a szép Föld szerelmével.

Mert sokszor csalódtunk, félünk. Mert félünk, lármások vagyunk. Mint az erdőn át magányosan siető gyalogos, aki hangosan beszélget magával, hogy félelmét elűzze. Pedig nem láрма, hanem csend kell e kornak. Csend, amelyben önmagát nézi, káosszá bomlott gondolatvilágát újra rendezi, zakatoló szívét hallgatja, összes ál-prófétáival végleg leszámol. Csend kell, mert az egyetlen Próféta szava, aki soha meg nem csalt, aki egyedül segíthet rajtunk, csak a csendben hallik. Ezt a Prófétát várjuk. A sokszor csalódott ember utolsó reményével várjuk, hogy evangéliumos nagy Lelke újra közénk jő s rendet teremt köztünk, bennünk. S Ő mindig „in silentio noctis”, a csend szárnyain jön. Először is így volt. „Míg mély csend borult mindenre s az éjjel sietős útja közepén tartott, jött a te mindenható Igéd, Uram!”

„QUID EST HOMO?”

A királyi zsoltárost sokszor megigézte a világ nagysága, szépsége. Tekintete azonban nem maradt a felséges kép foglya, hanem áttörve a nagy fenoménon, a Szentlélek szárnyain fellendült azokba a magasságokba, amelyekről nemcsak a kép, hanem annak Alkotója is élesen látszik. A nyolcadik zsoltár is ilyen ígészetben csendült el. Úram, mily felségesen visszhangzik neved az egész világban! — kiált föl mindjárt a zsoltár első sorában imádságos csodálattal. S amint tovább hallgatja a világegyetem szimfóniájában az Isten dicsőítését, ajkára tolul egy súlyos kérdés: „Quid est homo, quod memor es eius?” — mi az ember, hogy annyi a gondod rá? Amikor a zsoltárt már elimádkoztuk s a világegyetem felséges képe kialszik tudatvilágunkban, a kérdés: Mi az ember? — még mindig visszhangzik bennünk.

Az erős visszhangnak különös oka, magyarázata van: nyugtalan, földült időnk zajából, a válság lázában vergődő kultúránk úgyszólván minden zugából ugyanez a kérdés hangzik felénk. A kor szellemi életének ez egyik legsúlyosabb, legkínzóbb kérdése. Akár szociológiában, akár politikában, akár irodalomban, művészetben, akár bölcséletben mozgunk, e kérdéssel feltétlenül találkozunk. Az az erős hangsúly, szokatlan

pátosz, amellyel ma hangzik, világosan mutatja, hogy a nagy embertani problémát nem az örökké nyugtalan szellemi élet divatja dobta az érdeklődés központjába, hanem a kor fölzaklatott lelkének mélyéről szükségszerűen tört föl.

Miben keressük a jellegzetes kortűnet magyarázatát?

Különösen két ok játszik fontos szerepet. Az egyik a kor eleven igénye az egész, a kiteljesedett, a totalitás iránt. Amiben Spranger a fiatal nemzedék lélektani jellegzetességét látja, hogy t. i. a totalitás felé tör, az az egész kor mélyen átértzett szükséglete. Az egyoldalú, szenvedélyes analízis bódulatából fölcúdtunk. Különös erővel igazolja ezt tudományos életünk. Így a mai történetírás — hogy határozott példát is említsünk — már nem elégszik meg a multnak eseményekre való, szinte atomisztikus fölbontásával, hanem a maguk irracionális egészében akarja a korokat látni. „Az előző orvostudomány a beteg tüdőt, gyomrot kezelte, a mai a beteg ember felé fordul gondozásával” — állapítja meg egy fiatalabb orvosi tekintély. Ugyanez az igény jelentkezik embertanunkban is. Az előző kor a legkülönbözőbb pontokról kiindulva agyon-analizálta az embert. A biológia, a származástan, a szociológia, a kísérleti lélektan, a bölcsélet mind igényt emeltek az embereszme tartalmának kifejtésére, mégpedig a maguk sajátlagos, öncélúságba tévedt analizise alapján. Természetes, hogy a gazdag, sokrétű valót megközelítő egyetemes szintézishez ilyen úton nem lehetett fölemelkedni. Ilyen módon az emberre vonatkozó ismeretanyagunk hihetetlenül megnőtt, de a nagy kérdésre, mit jelent egész embernek lenni, megnyugtató választ adni nem tudtunk. Lélek-

tanunk, egész mivoltunk természetes igénye sokáig az egyoldalú, tehát torz emberesszével be nem érhetette, a kérdésnek: „Quid est homo?” — a maga egész mélységében föl kellett merülnie.

Kérdésünk égető időszerűségének másik oka a csalódás. Eszmélődésünk folyamán látni fogjuk, hogy az újkor sokszor megkísérelte a kérdésre a feleletet. Hogy a kérdés ma újra egész életünk gyújtópontjában áll, világosan mutatja, hogy az újkor folyamán elhangzott feleletekben bízni már nem tudunk. Amikor napjaink filozófiája „Existenznot”-ról beszél, amikor ugyanaz a bölcsélet kénytelen megállapítani: „Die Existenz ist heute überall irgendwie gefährdet, das reine, wesensgemässe Dasein bedroht” (A. Delp) — egész létezésünket, életünket minden oldalról veszélyek fenyegetik — akkor határozott, éles fogalmazásban írja körül a kor nagy lelki szükségletét s ezzel az újkori emberesszeme tragikus csődjét. Érdemes időnk szellemi látóhatárát ilyen szemszögből végigpásztázni.

Mi történt velünk?

„Lábunk alatt inog a talaj, új világok legkülönbözőbb lehetőségei táncolnak körülöttünk” — mondja Troeltsch. „Az emberiség állapota súlyos problémává lett. Keresünk, keresünk, de sehol sem találunk megnyugtató célt” — panaszkodik Eucken. „Az emberiség félig összetörve nyög elért fejlődésének súlya alatt.” Nyomorék lett a világ lelke — állapítja meg Bergson. Nem nyomorék, halott a világ lelke: „Le monde sans âme” — mondja a francia fiatalság egyik képviselője, Daniel-Rops. „Az újkor fölforgatta a valóságok istenadta rendjét, ezért fojtogatja a káosz” — állapítja meg az ötödik, Haecker. A sort még sokáig folytathatnók.

Nem nehéz elképzelni, hogy ebben a káoszban mivé torzult az embereszme. Végtelen sivárság, szomorúság, kínzó bizonytalanság ömlik el a kor életszemléletén. Nemcsak tevékenységükben, de célkitűzésükben is minden természetfölöttiségből kikapcsolódva bolyongnak egész tömegek. Az élet „Existenz aus dem Nichts — Sein der Sorge — letztes Abstürzen in das Nichts, den Tod“ — hirdeti a divatos bölcselet, Heidegger. „Hogy az ember vak okok szülötte, hogy az egyéni életet semmiféle heroizmus, a gondolat és érzelem semmiféle mélysége nem tudja a síron túl megnyújtani, hogy az évszázadok összes alkotásai a Naprendszerrel együtt elpusztulnak — mindezek a gondolatok oly közel állnak a bizonyossághoz, hogy semmiféle bölcselet, mely elveti őket, komolyan nem vehető“ — mondja Russell. „Kireméltén, minden reményt fölégetve akarok meghalni“ — nyögi André Gide. Ez a sorozat is folytatható volna.

Hogy lehetett az embereszmet így kirabolni, hogy lehet az életet így élni!? Ki csodálkoznék azon, hogy a minden nagy céltól így meglopott élet tevékenységében teljes az anarchia: az érzéki elnyomja a szellemit, a szellemi a lelkit. Az agg Bergson keservesen panaszkodik, mennyire rabjai lettünk mindenben, még kultúránkban is az anyaginak, az érzékinek.

A nagy káoszban, amely a középkor eszméjének, életszemléletének szétrobbantásából támadt s a világot fojtogatja, van egy biztató tünet: az előző nemzedék büszke öntudata megroppant. Időnk lélektanának legfeltűnőbb jelensége a bizonytalanság és félelem érzetének elhatalmasodása. Réveteg, ijedt szemekkel nézünk mindnyájan a jövőbe. Tévedés volna azt gondolni, hogy a féle-

lem egyedüli forrása a gazdasági létfeltételek bizonytalansága, a létért folyó küzdelem hihetetlen elmérgesedése, a politikai élet földúltsága. A kor bölcseleti és világnézeti vajúdása, problematikája világosan mutatja, hogy a fájdalmas bizonytalanság érzete lenyomult már a metafizikai szférába is. A mi kegyelmes tragikumunk, hogy a XIX. század örökségébe vetett bizodalmunk, hitünk alapjaiban megrendült. Nem tudunk már hinni elődeink kétdimenziós világképében, amelynek mélységei, magasságai nincsenek. Bölcselőtünk, világnézeti igényeink félrelökték a materializmust. Kavargó szellemi életünk egyre nagyobb előszeretettel fordul embertani problémák felé. Nemcsak a bölcselet és a szociológia, hanem a szépirodalom is nyugtalanul keres feleletet a nagy kérdésre: mit jelent egész embernek lenni? Miben keressük az embereszme teljességét? Bízunk az életet a bennünk lappangó, ösztönös, démonikus erőkre, vagy szorítsuk valaminő etika medrébe? Legyen a nagy kérdés útvesztőin a szenvedélyes szív az eligazító, vagy a rideg ész? Öljünk ki magunkból minden transzcendencia-igénylést, elégedjünk meg a bölcsőtől a koporsóig futó rövid szakasszal s nézzünk büszke, dacos öntudattal a reánk váró megsemmisülés elé, vagy pedig vetítsük ki vágyainkat, törekvéseinket egy metafizikai világ felé, várjuk egyéni életünk teljességét egy más, időtlen létszférában? Egyre élesebben és egyre többen látják, hogy az a gondolatvilág, amely a reneszánsztól kezdve az újkoron keresztül egész napjainkig az egyéni és tömegi élet hordozója volt, nem igazságban fogant, hogy az ember, a világ, az élet, a lét sokkal több, mint amennyit róluk a racionalizmus mondani tudott. Milliók nevében kiáltja az elméleti és

gyakorlati racionalizmus csődjében vergődő, egyensúlyát veszített világ felé a konvertita Gertrud v. Le Fort:

Höret, ihr Lauten und Vermessnen, ihr Wetterflüchtigen
des Geistes
und ihr Kinder euer Willkür:
Wir sind verdurstet bei euren Quellen, wir sind verhungert
bei eurer
Speise, wir sind blind geworden bei euren Lampen!
Ihr seid wie eine Strasse, die nie ankommt, ihr seid wie
lauter
kleine Schritte um euch selber!
Ihr seid heute eurer Wahrheit Wiege, und Morgen
seid ihr auch ihr Grab!
Wehe euch, die ihr uns mit Händen greifet: eine
Seele kann man nur mit Gott fangen!
Wehe euch, die ihr uns mit Bechern tränket: einer
Seele soll man die Ewigkeit geben!

(Halljátok, ti hangosak és elbizakodottak, ti a szellem viharai
elől
menekülők, saját önkényetek rabszolgái:
Megszomjúhoztunk forrásaitoknál, megéheztünk asztalaitok-
nál,
megvakultunk lámpáitok mellett!
Olyanok vagytok, mint az út, mely célhoz sohasem jut:
csupa tipródás saját magatok körül vagytok!
Ma igazságtok bölcsője, holnap
már sírja is vagytok!
Jaj nektek, kik kézzel nyúltok utánunk:
lelket csak az Istennel lehet fogni!
Jaj nektek, kik mulandó pohárból itattok bennünket:
a lélek itala az örökkévalóság!)

Az újkori embereszme csődöt mondott —
a kérdést: Mi az ember? másképpen kell meg-
válaszolni.

*
*
*

Amióta csak eszmélődünk, bölcselkedünk, a
nyolcadik zsoltár súlyos kérdése sohasem került

le a napirendről. Az évezredek folyamán Keleten is, Nyugaton is ezer és ezer felelet hangzott el rá. Egymást keresztül-kasul szelő, úttalan-utakon kerestük a kielégítő választ. Irodalom, művészet, bölcséleti rendszerek, világnézetek, a legkülönbözőbb teológiák viaskodtak vele. Az adott feleletekből döbbenetes képcsarnok volna összeállítható. Csak e csarnok újkori részében a képek szinte beláthatatlan sora helyezkedik el. A reneszánsztól a bolsevizmusig, Giordano Brunótól Heideggerig, Machiavellitől Leninig ezren és ezren rajzolgatták az embereszme tökéletes hordozóját, emberi mivoltunk tartalmát, értelmét.

Nem lehet célunk a képcsarnok ismertetése. A képek tömegéből hármat mégis szeretnénk kiemelni. Mind a három a hosszú csarnok legújabb részében helyezkedik el. Mind a három nagyon beszédes.

A) ÜBERMENSCH.

Közel ötven éve már, hogy a XIX. század második felének nagy szellemi forradalmára, az Übermensch költő-filozófja, Nietzsche elnémult, de szenvedéllyel átfűtött gondolatai ma elevenebbek, mint valaha. A ma bölcselői közt nincs egy, aki oly elhatározó hatást gyakorolna időnkre, mint Nietzsche. Heinemann nem túloz, amikor azt mondja, hogy „Nietzsche neve nem a bölcsélet és szellemtörténetbe, hanem egyenesen az európai ember történetébe tartozik”. Nemcsak a Harmadik Birodalom vallja egyik vezető szellemének, hanem egész Nyugat visszhangozza merész, forradalmár gondolatait.

Minket ehelyütt Nietzsche embereszmeje érdekel. Ez embereszme hordozója az Über-

mensch. Nietzsche lángoló színekkel, a forradalmár szenvedélyével festette meg. Bár bölcselőnk embertana káotikus, zárt rendszerré kikristályosodni nem tudott, az Übermensch elég határozott vonásokkal áll előttünk és sugározza rá a korra a maga romboló erőit. Vetternek igaza van: Kant mellett elsősorban Nietzsche felelős a mai ember teljes metafizikai érzéketlenségéért.

Kíséreljük meg vázlatozni az utolsó félszázad legmarkánsabb, legtragikusabb emberideálját!

Az Übermensch mindenekelőtt az élet szerelmese. Mint Rickert megjegyzi: „Nietzsche hatásának érvényesülése előtt az élet szónak Németországban senki előtt sem volt az a varázsa, amellyel ma rendelkezik.” „Wie Schoppenhauer nur einen einzigen Wert kennt: Nicht-Leben — so kennt Nietzsche gleichfalls nur einen: Leben” — állapítja meg Nietzsche egyik legmélyebb ismerője, Simmel. A telt, gazdag, kíméletlen élet szerelme sugárzik ki úgyszólván minden sorából. Tartozunk az igazságnak azzal a megjegyzéssel, hogy csak szárnyatlan, erőtlén epigonok kerestek az Übermensch szenvedélyes életszerelmében kizárólag tomboló, korlátlan érzékiséget. Az Übermensch álma nem „ein Leben satter Leiblichkeit”, nem merő érzékiség, hanem „ein stolzes und grosses Leben”, büszke, nagyvonalú élet.

Az Übermensch büszke, gazdag életének kizárólag a Földből kell kisarjadnia, melyet a természet még szunnyadó erői, a dionysosi tűz majdan egy sokkal tökéletesebb, felségesebb létformába fognak emelni. Ez az élet nem aszimptotikus törtétes az Isten felé, hanem egyedül a Földben gyökeres, a Földön kiteljesedő valóság. „Gott ist tot”

— csendül el a sötét káromlás — a Föld határain túl nincs mit, főleg nincs kit keresnünk. Éppen azért „ich beschwöre Euch, meine Brüder, bleibst der Erde treu!“ — maradjatok hűek, testvérek, az áldott Földhöz! — „Ihr sollt nicht in eine Metaphysik flüchten, sondern sollt Euch der werden der Kultur tätig opfern!“ — hagyjátok a metafizikát s vessétek magatokat minden erővel kultúrátok fejlesztésére, — ajánlja egy másik helyen. Nietzscheből hatalmas ódák törnek föl az örökkévalósághoz, de ez az örökkévalóság nem igényel Istent, Eget, hanem egész szenvedélyességével e szép Földbe kapaszkodik. „Die dionysische Metaphysik Nietzsches bejaht das Ewige im Irdischen“ (Fischer).

Az Übermensch legnagyobb ellensége a kereszténység. A „sápadt Galileai“ nyomán csak lemondás, könny, dekadencia sarjad — az élet szerelmesei tehát nem követhetik. Nietzsche gyűlöletének minden erejével támad a kereszténységre, amely a szép Földnek a „siralom völgye“ címet merete adni. A kereszténység az élet legsötétebb tagadója. „Wo der schlimmste aller Bäume wuchs, das Kreuz — an dem Lande ist nichts zu loben.“ A kereszténység az emberiség megrontója, az életértékek táblájának tudatos meghamisítója. Csak a kereszténység romjaiból sarjadhat ki az Übermensch.¹

¹ Tagadhatatlan, hogy Nietzsche a kereszténységet a XIX. század protestantizmusán keresztül látja, amely a dogmarendszer német idealisztikus filozófiává, a vallást mint Istenbe kapcsolódó lelki élményt és valóságot pedig humanitárius morállá higitotta föl. Ez az alanyi filozófia mint teológia kételkedéssel, sőt tagadással áll azzal a valósággal szemben, amelyé Nietzsche minden szeretete. Érthető tehát, hogy ennek a filozófiai idealizmussá süllyedt protestantizmusnak

Az élet immanens erőiből kinövő Übermensch lélektanának legfőbb ereje az ösztön. Nietzsche kemény szavakkal ostromolja azt a szellemi irányzatot, amely az élet kiteljesedését merően az ész-től várja. „Das Genie sitzt im Instinkt, die Güte ebenfalls. Man handelt nur vollkommen, sofern man instinktiv handelt.“ Bűnös mindenki, aki az ösztönt fojtogatja. Bűnös a kereszténység, amely önuralmat, önmegtagadást, bánatot sürget. Bűnös Schoppenhauer, aki „Mitleidsmoral“-t, részvétet hirdet. „Óvلاك benneteket a részvéttől: a részvéttől még nehéz felhők szállnak az emberek feje fölé” — tanítja Zarathustra.

Az Übermensch etikájának legfőbb törvénye, életének utolsó célja a „Wille zur Macht“. Ez az ember csupa törtetés, érvényesülni akarás, magasabb Valót maga fölött soha el nem ismer. „Ha volna Isten, hogyan viselném el, hogy nem én vagyok az” — káromkodik egyhelyütt Nietzsche. Fanatikusan bízik a saját maga erőiben, hogy azokkal a lét egyre magasabb fokára hág. Az Übermensch „fühlte sich voll und unendlich im Erkennen und Leben, im Schauen und Können und hängt mit aller seiner Ganzheit an und in der Kultur, als Richter und Wertmesser aller Dinge” — a maga kiteljesedését és végtelenségét az ismeretben és életben, a szemléletben és képességei-

badat üzen. Bár a bölcselő nővére bátyjának a „katolicizmus iránti előszeretetről” beszél, merészség volna ebből messzebb menő következtetéseket vonni. Nietzsche pogány, aki korának lelketlen materializmusától irtózik, de az evangéliumi életszemléletet értékelni, szépségeit meglátni, megérezni nem tudja. „Er liebte die Wahrheit und suchte sie, aber er fand und kannte sie nicht” — írja róla Keppler püspöknek a Rembrandtdeutsche (Langbehn), aki a már beteg bölcselőt sok szeretettel vette körül. Ez fejezi ki a teljes igazságot s egyúttal Nietzsche tragikumát.

ben éli át s egész valójával mint minden dolgok bírása és értékmérője a kultúrán csüng. „Nevet kerestek e világ számára, feleletet összes titkaira?” — kérdi Nietzsche. „Die Welt ist der Wille zur Macht und nichts ausserdem” — a világ a hatalom akarása és semmi más — hangzik el a meglepő felelet. Ez a „Wille zur Macht” az Übermensch erkölcsi világának egyetlen döntő bírása. „Was ist gut? Alles, was das Gefühl der Macht, den Willen zur Macht, die Macht selbst im Menschen erhöht. Was ist schlecht? Alles was aus der Schwäche stammt.” Minden, ami a hatalom érzését, tudatát fokozza, jó. Minden, ami gyengeségből, hatalomhiányból születik, rossz. Megdöbbenve halljuk a korlátlan erő, hatalom ez őrzöngőjének őszinte vallomását: „Die Schwachen und Missratenen sollen zu Grunde gehen; erster Satz unserer Menschenliebe. Und man soll ihnen noch dazu helfen” — pusztuljanak a gyengék, a tökéletlenek. Maga az erősebb segítse elő a pusztulásukat.

Amikor a XIX. század legnagyobb forradalmárának, a nietzschei Übermenschnek őszinte vallomásait hallgatjuk s a Ma korlátlan, sokszor minden erkölcsi törvényt legázoló törtetését a hatalom után látjuk, szomorúan meg kell vallanunk, hogy Zarathustra mérges magvai nem az útra, nem is a tövisek közé, hanem a legtermékenyebb talajba hulltak. Nietzsche sokat szenvedett a részvétlenség miatt, amellyel a világ tanait először fogadta — ma végzetesen sok a tanítványa. Hogy a nevek, amelyek alatt e tanítványok, áramlatok érvényesülnek, kultúrát művelnek, politikát üznek, a gazdasági élet, technika erőivel játszanak, sokszor ártalmatlan, sőt nemes csengésűek, az ne tévesszen meg bennünket. Az Übermensch teljes

evilágiassága, a saját erőibe, fejlődésébe vetett fanatikus bizalma, a korlátlan hatalom utáni lihegése időnk lélektanának sötét jellegzetessége.

Nem célunk az Übermensch-sel vitába bocsátkozni. De képének vázlata előtt állva egy kérdést föl kell vetnünk. Hitt-e Nietzsche rendületlen, életet eltartó hittel a maga álmodott világában, amelyre állandóan hullatja csodálatos költészetének virágosóját? Teljes, tehát boldog embernek tartotta-e mindig az Übermenschet?

Nietzsche utolsó idejéből valók ú. n. Zarathustra-dalai, amelyek halála után „Dionysos-Dithyramben” cím alatt jelentek meg. Véleményünk szerint e néhány költeményben sokkal többet kell látnunk, mint a költő lírikus hangulatfoszlányait. Amit már korábban így fejezett ki: „Ich bin der erste tragische Philosoph” — ugyanaz a komor vallomás sikolt ki e költeményekből. Minél többször kúszunk végig soraikon, annál ijesztőbben bontakozik ki előttünk Nietzsche tragédiája.

Hányszor hirdette győzelemittasan, hogy az igazságot átkarolva tartja. S íme, egy sötét órában hallja magában a gúnykacajt:

Der Wahrheit Freier? Du?
Nein! Nur ein Dichter!
Ein Tier, ein listiges, raubendes, schleichendes,
Das lügen muss,
Das wissentlich, willentlich lügen muss:
Nach Beute lüsternd
Bunt verlarvt,
Sich selber Larve,
Sich selbst zur Beute —
Das — der Wahrheit Freier?
Nein! Nur Narr! Nur Dichter!

(Te az igazság lovagja? Nem! Csak egy költő! Ravasz, rabló, sompolygó állat, amelynek tudatosan, akarva hazudnia kell: Zsákmányra éhes,

tarka álarc alatt, saját magának álarca, saját magának zsákmánya. — Ez — az igazság bajnoka? Nem! Csak bolond! Csak költő!)

Hányszor hallottuk az élet dionysosi prófétajától, hogy a boldogság fészket legbiztonságosabban két ág közé lehet rakni — a lázas élettevékenység s a tudás közé. S íme, ugyanaz a Nietzsche, aki a „Der Antichrist” című káromló művének befejezése után ezt jegyezte föl magáról: „Nagy győzelem, a hetedik nap, egy isten henyelése a Pó partján” — hogy tud vallani, amikor magába omlik:

Und jüngst noch so stolz,
auf allen Stelzen deines Stolzes!
Jüngst noch der Einsiedler ohne Gott,
der Zweisiedler mit dem Teufel,
der scharlache Prinz jedes Übermuts!
Jetzt!
zwischen zwei Nichtse
eingekrümmt,
ein Fragezeichen,
ein Rätsel für Raubvögel . . .
— sie werden dich schon „lösen“ . . .
Oh Zarathusthra!
Selbstkenner!
Selbsthenker!

(Nemrég még oly büszke, gögöd falábain,
Nemrég még remeteként Isten nélkül, kettesben
az ördöggel, az elbizakodottság skarlát hercege!
Most! két semmi közé lapulva, kérdőjel, fáradt
talány — talány ragadozó madarak számára . . .
— majd ők megváltanak . . . Oh, Zarathustra!
Önismerő! Öngyilkos!)

Csak aki a lélekből kigördülő sorok mögé
tud kúszni, az fogja fölmérni e sorok mögött
meghúzódó sötét szakadékot. Zarathustra, Zarat-
hustra — így sem a „sápadt Galileai”, sem a

tarzusi Pál, sem az örök Róma soha-soha nem beszéltek . . .

Hogy nemcsak katolikus pszichológizáló önkény hallja a kitörésekben Nietzsche lelkének szörnyű viaskodását a kétségbeeséssel, annak megdöbbenő bizonyítéka hűséges barátjának, Overbecknek nyilatkozata: „Nietzsche minden erőfeszítése, gondolata csak kísérlet az önámításra. Nietzsche optimizmusa — kétségbeesés.” Nietzsche a kétségbeesés esztétája, aki a maga filozófiájának finom fátyolával akarja eltakarni azt a tátongó szakadékot, amelynek legszélére sodródott, amelybe bele fog szédülni, amely össze fogja zúzni . . . Úgy, mint Balzac gondolta — „Pour nous les abîmes, doivent être parés” — a fontos, hogy virág takarja, díszítse a szakadék szélét . . .

Még valamit el kell mondanunk az Übermensch vázlatá előt.

1889. jan. 3-án, egy csütörtöki napon a déli órákban Turinban, a Piazza Carlo Alberton hirtelen népcsődület támad. A bérkocsi-állomáson az egyik kocsis durván, kíméletlenül üti-veri gebéjét. Egy szerény öltözetű, zavart tekintetű férfi, amint ezt meglátja, zokogva veti magát a szegény állat nyakába, hogy a durva kocsis ütlegei elől megvédje. De csakhamar megroppan, összeesik. Szerencsére ott terem az újságárus Fino s nagy ügyvel-bajjal hazavezeti szerencsétlen lakóját. Nietzsche volt. Néhány óra múlva a beteg látszólag magához tér. Valójában az üstökös kisiklott merész pályájáról, kigyúl minden fénye s így, kísérteties, döbbenetes fényben ragyogva-égve zuhan az örület sötét mélysége felé . . . A kísérteties fény hamar kialudt, de az üstökös csak 11 év múlva, 1900. aug. 25-én délen nyugodott le végleg.

Mi történt Turinban?

Nietzsche harcba szállt Krisztussal. „Hat man mich verstanden? Dionysos gegen den Gekreuzigten!“ — így hangzik a hadüzenet. Nietzsche Julián aposztata kísértete a XIX. században — de fegyver, légiók nélkül. Sorsa is ugyanaz lett — a „Galileai“ győzött. Nietzsche aposztata nem a harc-téren esik el, hanem elméje borul be. Az örület légüres terében zakatoló pszichikumba a pszichológusnak nincs ugyan belépése, de tekintete egy-egy résen néha mégis besiklik e szomorú világba, hol az öntudatalatti rekeszek zárai felpattannak s a két világ — a tudatalatti s a tudatfölötti — szörnyű káosszá olvad össze. A turini napok s az e napok alatt tömegesen írt levelek ismételtén megvilágítják egy-egy pillanatra Nietzschet. Örültségének első napjaiban hol Istennek, hol Figarónak érzi magát. Néha boldogságtól sugárzó arccal jár Turin utcáin, megállítja a járókelőket, ráüt a vállukra: „Örülünk, én vagyok az Isten!“ Máskor ezt írja J. Burckhardtnak, az ismert kultúrhistorikusnak: „Ich stehe natürlich mit dem Figaro in näheren Beziehungen“ — Figaróval közelebbi vonatkozásban állok. Ime, a szörnyű vég: az Übermensch költője az Isten-tudat és Figaró közt vergődik s e viaskodás benne tudatossá is lesz. E borzalmas sarkitottságban az Isten-tudat nem egyszerűen megalománia, nagyzási hóbort, hanem Nietzsche „Wesensentfaltung“-ja, lényének teljes kibomlása, aki az örületben minden féket ledob magáról, hogy filozófiájából történelmet csináljon. A gyilkos fény s a teljes sötétség e végzetes keveredésében maga az Übermensch kísért . . . „Dinamit vagyok“ — kiáltotta egyszer világgá. Turinban a dinamit fölrobbant, de nem azokat tépte szét, akiknek szánva volt,

hanem magát Nietzschet. Nietzsche-Zarathustra addig hirdette szenvedéllyel az élet immanens erőiben forraszó átistenülés folyamatát, az Übermensch evangéliumát, amíg kigyúlt benne a teremtetett lény legszörnyűbb hite: „Isten vagyok” — s az istenkáromlás gyilkos fényétől megvakult és felborult a lelke. Talán e fény azért is vakított, hogy aztán a vak lásson . . . A turini napokat követő szenvedések hosszú évei alatt a beteg sápadt arcán néha-néha végigcsordult a könny . . . Egy-egy könnyben sok és nagy titok fér el. A már említett Rembrandtdeutsche, aki a tragikus filozófust élete végső szakában jól ismerte, mindennap imádkozott Nietzscheért, hogy Isten szí-
nét minél előbb meglássa.

Ennyit az Übermensch képéről és annak alkotójáról. Ez a kép nem az életbe, hanem — gyászkeretbe való. Az Übermensch nem a teljes, gazdag, boldog ember. Az Übermensch szegény, nagyon szegény ember.

B) A MISZTIKUS EMBER.

Az utolsó századforduló körül kevés névnek volt oly varázsa Nyugat szellemi életében, mint Henri Bergsonénak. Legismertebb művének, a Teremtő fejlődésnek megjelenése valóban világ-irodalmi esemény volt. William James szerint a munka „valóságos csoda a filozófia történetében, egy új korszak kezdete”. A bölcselet a lelkes hallgatók egész tömege állta körül. Amit a sors Nietzschetől megtagadott, az Bergsonnak sikerült: gondolatait rendszerbe, szerves egészbe tudta foglalni. Ez a rendszer közel félszázadon keresztül harmónikusan, nyugodtan fejlődött. A

nagyszerű építmény betetőzése, kupolája csak a közelmúltban készült el.

Bergson problematikája Nietzschehez hasonlóan a színes, gazdag élet. A problémához nem a kor divatja sodorta, amely a durva materializmus bomlása közben visszahatásként az Életben találta meg új bálványát. Az élet nagy titka, végtelen komolysága nyűgözte le a bölcselő gazdag, finom szellemiségét. E titok keresésének szentelte egész életét. Az élet problematikája körül bontakozik ki szerves összefüggésben, szakadatlan folytonosságban embertana, világtana s végül metafizikája. A gazdag gondolatvilágból, amely sok igazság mellett súlyos tévedéseket is hordoz magában, minket elsősorban az embereszmére vonatkozó rész érdekel.

A bergsoni embertan sarkalatos tétele, hogy az emberben a létegyiség megbontása nélkül az anyagi és lelki világ élesen elhatárolandó. Lelkiségünk nem az anyag vibrálása, kisugárzása, hanem tőle elütő létkategóriába tartozó valóság. Bergson félreérthetetlenül, az igazság birtoklójának nyugalmaival hangsúlyozza lelkiségünk önállóságát az anyaggal, elsősorban az agyvelővel szemben. Örök érdeme marad, hogy bár a katolicizmuson kívül áll, egy egész nemzedéket vezetett föl a racionalizmus és materializmus lapályaiból a lelkiség magaslataira, sok esetben egyenesen a katolicizmusba.

Ezt a lelkiséggel koronázott embert a hatalmas élethullám, az „élan vital” sodorja magával, emeli egyre magasabb életsíkra. Az ember a benne rejlő erőkre támaszkodva, az „élan vital” hatása alatt hágott föl az erkölcsiség magaslataira, a vallás titokzatos világába. Föl tud nyomulni egész az élethullám ősforrásáig, az Istenig, s ezzel

az élet utolsó valóságának megismeréséhez. E magaslaton gyűl ki legszebben az embereszme. Bergson a kérdésre: Mi az egyéni élet legszebb kivirágása, melyik a legmagasabb hegyorom, amelyre az „élan vital”, az emberi élet föl tud hágni? — olyan feleletet ad, amelyet mi szorosan Krisztus mellett állva készséges örömmel a magunkénak vallunk. Szerinte a legszebb, leg-gazdagabb ember a *homo mysticus*, a misztikus ember, úgy amint a Szent Pálokban, Keresztes Szent Jánosokban, Szent Teréziákban a kereszténységből élénk sugárzik. A misztikus élmény az élet legnagyobb diadala, amely nemcsak az érzelmi világot hozza boldog hullámvásba, hanem az értelmi világot is fénybe borítja. A fénytengerben megoldva, megválaszolva tükröződik az élet s a világ problémája, sőt maga a személyes Isten.

Hogy folyik le ez az élmény?

Bergson plasztikus rajzot ad róla, amelyen megérződik, hogy a bölcselő sokat szemlélte ezeket az Istenben elmerült lelkeket.

A misztikus élmény azzal kezdődik, hogy a lélek titokzatos mélységei, egész világa zajlásba, hullámvásba jönnek. E zajlás nem káoszt, kavardást, hanem új rendeződést jelent. A lélekben minden önzés kihal, csak az Isten hívó szavát hallja. Habozás nélkül indul a hívás irányában „egyenesen előre”. E szárnyalástól kipirul, „tengeri öröm” tölti be. Minél magasabbra szárnyal, annál nagyobb lesz a fény. Nincsenek már kérdései, problémái, mindent világosan lát. „Bizonyosság, bizonyosság!” — kiáltott fel a nagy Pascal a híres hétfői éjtszakán, amikor a kegyelem az Isten közelébe sodorta. A lélek értelmi világa, szíve belebukik az Isten mélységeibe. Azonban meg kell látnia azt is, hogy akarati világa nem tud

teljesen átolvadni az Istenbe. A nyugtalanság egy felhője suhan el fölötte, amelyről a nagy misztikusok annyit beszéltek. De csak rövid időre s csak azért, hogy új remény, várakozás legyen úrrá fölötte. Minden lehámlik, leoldódik róla, ami nem eléggé tiszta, ellenálló, finom arra, hogy az Isten eszköze legyen. Az egyesülés az Istennel teljes: a lélek az élet teljességét éli. Ez az egyesülés már nem passzív szemlélődés, hanem újabb sodródás, újabb szárnycsapások most már az aktivitás felé. A lélek „voit grand et réalise puissamment” — nagy mezőben lát s hatalmasan valósít. Tisztán látja az utakat, amelyeken járnia, az eszközöket, amelyeket használnia kell. Kigyúl benne az „adjutor Dei” — az Isten segítőtársi öntudata. De e felséges elhivatás tudata nem veti rá a gőg árnyékát, ellenkezőleg „nagy alázatosság lesz úrrá fölötte”. A lélek világa hangos lesz, szeretné kikiáltani, hogy látta az anyagon túl elterülő csodálatos világot, látta az Istent, érezte végtelen, izzó szeretetét. Ez a húsvéti harangszótól visszhangzó lélek nem elégszik meg azzal, hogy a szeretet, az elragadtatás dalába törjön ki, hanem alkotni, az embereket szebbé, jobba, boldogabbá tenni akarja. Mindenekelőtt meg akarja győzni a világot arról, hogy szeretet az Isten, aki a mi szeretetünkre vágyik. Akkor vagyunk legszebbek, leggazdagabbak, mert Istenhez leghasonlóbbak, amikor lángolóan, átlátszóan, szentül szeretünk.

Mit lát az élet legmagasabb ormáról a homo mysticus?

Magát az Istent — feleli Bergson. Szerinte nem Aristoteles, nem a következtető, okoskodó elme, hanem a misztikusok találták meg az egy, igaz, személyes Istent. Az élet e gazdag hordozói a legkülönbözőbb korokban, a legkülönbözőbb

kulturális viszonyok közt csodálatosan egyeznek az Istenre vonatkozó intuícióikban. Ez a nagy egyezés, a „mélységes összhang” alig magyarázható másként, mint „annak a Lénynek reális létével, akivel érintkezésbe jutottak”. Ezt a súlyos konklúziót Bergson szemében alátámasztja az a körülmény, hogy nemcsak a keresztény, hanem az ókori s a modern miszticizmus lényegében ugyanazt vallja. Ha a misztikusok tapasztalatai egyenként nem is adják meg a bölcselőnek az Isten létének súlyos kérdésével szemben a teljes bizonyosságot, „e tapasztalatok összegezhető s az összegezés olyan eredményhez vezet, amely gyakorlatilag egyenlőértékű a bizonyossággal” (*pratiquement équivalente à la certitude*).

Nemcsak az Isten léte, de az isteni lényegre is rávilágít a misztikus élmény. Minden misztikus egyhangúlag vallja: „Szeretet az Isten”. Az Isten lényege tehát a szeretet. Ez a végtelen szeretet hívta létre a világot. A világegyetem nem egyéb, mint „une entreprise de Dieu pour créer des créateurs, pour s'adjoindre des êtres dignes de son amour” — az Isten vállalkozása, amellyel teremteteket teremt, oly lényeket fűz magához, akik méltók az ő szeretetére. „L'univers est une machine à faire des dieux” — a világegyetem rendeltetése, hogy isteneket szüljön, — csendül el Bergson utolsó nagy munkájának utolsó mondata, s mi, akik egy kétségkívül munkás, eszmélődésben, az igazság keresésében eltöltött hosszú élet e végső konklúziójának sok premisszáját nem tudjuk elfogadni, magát a végső konklúziót az Evangéliummal a kezünkbenkészséggel a magunkénak valljuk. A mi Evangéliumunk így rendelkezik: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes!”

A bergsoni embertanból optimizmus sugárzik ki. Az agg bölcselő szerint az ember „la grande réussite de la vie”, az élet nagy sikere, aki előtt „tárva-nyitva a jövő nagy kapui”. Ha itt-ott el is csendül egy-egy fáradt, csüggedt hang — így pl. fájoan panaszolja föl az újkor nagyfokú elérzékiesedését, elanyagiasodását — Bergson hisz az élet diadalának, az ő Übermenschének lehetőségében. Merre keressük ezt a hön óhajtott embertípust? A hozzávezető út: „Création de soi par soi” — feleli Bergson. Az embernek, az emberen átcsapó életlendületnek kell „az emberiséget fölemelnie egész az Istenig s ezzel befejezni az isteni művet”. Maga a felséges célkitűzés nem új nekünk. Az Evangéliumból lépten-nyomon ránk döbbsent. De az Evangélium nem titkolja előttünk azt sem, hogy szegény magunkban „haszontalan szolgák” vagyunk, akikből hősök, Übermenscheek, „szent nemzetség” csak az Isten érintésére lesznek. A mi optimizmusunk elsősorban nem a saját erőink, hanem az isteni kegyelem fényreflexe. A bergsoni „élan vital” fölött is izzik a nagy figyelmeztetés: „Nélkülem semmit sem tehettek!” Így, az Istenbe, Krisztusba fogódzva hiszünk, hiszünk rendületlenül az élet végső győzelmében!

Meghatódva nézzük az emberképet, amelyet akatolikus kéz festett. Könnyebb, bizóbb lesz tőle a lelkünk, hogy a XIX. század sivár, tragikus életszemléletétől már ily messze járunk. Úgy érezzük, hogy Bergson homo mysticus-a már nagyon közel jár az igaz emberhez.

C) A MEGIGAZULT EMBER.

A képcsarnok harmadik, elemzésre kiszemelt képe — fénykép. A fénykép alatt szürke név — sem irodalmilag, sem társadalmilag különös csengése nincs. Madeleine Sémer. Mégis érdemes róla közelebbit is tudni.

1874-ben Genfben született. Gyermekkorában buzgón tanulta a hittant. Első szentáldozását még meleg szívvel végezte, de 13 éves korában már megroppant a hite. 17 éves volt, amikor férjhez ment, de csak polgárilag keltek egybe. Két évre rá kis fia születik. Arra, hogy a gyermeket meg kellene keresztelni, nem is gondol. Fölényesen, szinte cinikusan gondolkodik a vallás igazságairól. Egy rokonának 1904. aug. 3-i kelettel többek közt ezt írja: „A pokol nem riaszt vissza. Szívesebben töltöm el az időmet szellemes barátaimmal ott, mint sok jámborral, akiket ismerek.”

Pedig az élet kegyetlenül bánik vele. Harminchárom éves korában egy ballépése következtében válásra kerül a sor. Mindenét elvesztette. Sem otthona, sem vagyona. 1907-től kezdve egész haláláig mindkettőért magának kell harcolnia. Kemény, sokszor kegyetlen harc volt. De végigharcolta, pedig ismételten kedvezően férjhez is mehetett volna. Volt nevelőnő, társalkodónő, többször élt egy zárda jóvoltából. 1921. máj. 7-én zárta le örökre a szemét.

Szürke életkeret — hasonlókat a mai élet ezrével görget magával. De a szürke keretbe nem mindennapi élet szövődött. Ez az élet Madeleine naplójából — nem volt a nyilvánosságnak szánva! — és leveleiből tárul elénk.

Madeleine feltűnően szép volt. Amerre megfordult, szépségével mindenütt hódított. A szép-

ség szokatlanul magas intelligenciával párosult. Bár rendszeres magasabb képzésben nem részesült, szorgalmas, céltudatos önképzéssel szellemileg oly magas nivóra hágott, amelyen már csak kevesen járnak. Bámulattal nézzük, a legkülönbözőbb munkák milyen tömegén dolgozta át magát. Olvasmányairól készített jegyzetei mutatják, hogy nem irodalmi sznobizmusból, vagy szórakozásból, hanem szellemi szükségletből olvasott. Értelmi színvonalára rávilágít a következő eset.

Sokat foglalkozott Bergsonnal — megtérésében nem egy lökés a bergsoni filozófia felől jött. Egy ízben a bölcselővel egy előkelő asztalnál együtt ebédelt. A személyes ismeretség révén aztán fölkereste, hogy kifejezze előtte háláját mindazért, amit tőle kapott. Az alkalmat fölhasználta arra, hogy keresetlenül, őszintén elmondja neki saját lelkiéletében tett tapasztalatait. Különösen fölhívta a bölcselő figyelmét arra, hogy azokon a lelki élményeken túl, amelyek körül bölcsellete vizsgálódik, még vannak más lelkiéleti valóságok is, nevezetesen az Istennel való kapcsolat, érintkezés, egyesülés. Bergson egy közös ismerős előtt úgy nyilatkozott, hogy Madeleine lelki élményeit nem tudja megérteni, de érzi, hogy valóságok.

Jelleméről, lelki alkatáról maga ad képet. Naplójában 1910. febr. 28-i kelettel ezt írja: „Tegnap alaposan átvizsgáltam magamat, erőállományomat s megállapítottam, hogy a szív zseniálításával vagyok megáldva. Ösztönösen tudom embertársaimat önmagukért szeretni. Örülök a más örömeinek, amit én szereztem neki. Sokkal jobban kívánom, hogy én tudjak másokat megérteni, vigasztalni, védelmezni, másoknak megbocsátani, mint, hogy én találjak a magam számára másoknál megértést és megbocsátást. Vizsgálatomban

visszanyomultam egészen ifjúságom legelső éveihöz s úgy találtam, hogy sem környezetemben, sem olvasmányaim hősei közt senki sem mult fölül az áldozatos odaadásban." „Ha keveset kaptam, sokat adtam — a szeretettel mindig pazarló voltam." Szerette, ha szerették. De mindig érezte, hogy a kapott szeretet kötelez. Kötelez olyan életre, amely embertársaink legnagyobb adományára, a szeretetre méltó. Ezért sokszor elmondja magának: „Être digne — être digne!" — nemcsak a szeretetet kitárult lélekkel magunkba szívni, hanem rá méltónak is lenni. A jelmondat kitölti egy egész életet.

Láttuk, hogy hite kora ifjúságában megroppant. Évek hosszú során át messze bolyongott az Istentől. E szomorú időszakból valók e mély sorok: „Tegnap este, gyengeségem, erőtlenségem teljes tudatában, elevenen, közvetlenül éreztem az erőt s a biztosságot. A mély meghatódottság pillanatait éltem át. Könnyes szemekkel, összekulcsolt kezekkel önmagamhoz imádkoztam, hogy lelkemben, érzelmeimben és cselekvésemben mindig szép és jó maradjak." Egy más alkalommal ugyancsak mélyről hoz fel néhány sort: „Szeretem az Istent s nem hiszek benne. Sok mindenben hiszek, amit nem szeretek. De inkább élek szeretetem, mint hitem szerint." Néha-néha azonban fölsóhajt: „Milyen erős volnék, ha hinni tudnék!"

Alig képzelhető, hogy az ilyen alkatú lélek Krisztus hálójába ne kerüljön. Úgy is történt. Hosszú, kemény harcban Madeleine-t a kegyelem leteperte. Életének utolsó nyolc évét Krisztus mellett, a legutolsókat Krisztussal élte.

Hamarosan megtérése után egyik hitetlen filozófus ismerősének ezt írja: „Végre tehát határozottan és örömmel Krisztus tanítványa vagyok.

Erkölcsei életem védőpajzsa az ő Keresztje. Szeretem Evangéliumának szépségét, szeretem az Egyházat, amely azt hirdeti. Szeretem az engedelmességet, amelyet követel. Szeretem a törvényeket, amelyekkel köt. Szeretem kultuszának felségét, de épen úgy szeretem egyik-másik templomának szegénységét, elhagyatottságát is." Három évvel később ez a szeretet már így ír: „Ha húsz éves volnék, ha gazdag volnék s egy királyi herceg szerelmét bírnám, irgalmas nővérem mennék."

Multjának volt egy vérző sebe: keresztleletlenül hagyta gyermekét. Az elválás következtében keveset élt fiával. Mikor az utóbbi nagykorú lett, az élet, majd a világháború sodorta el tőle. De azért az anya és gyermeke közt a legbensőségesebb viszony állt fenn. Még Madeleine nem talált az Istenhez, amikor fiának keresztleletlensége fájni kezdett. Egy ízben a fiú súlyosan megbetegedett. A halál közelségében a beteg felnyög: „Oh anyám, bár tudnék imádkozni!" A sóhajt az édesanya többé nem felejtette el. Amikor önmaga megtanulta az imát, a sóhaj még erősebben, még fájóbban visszhangzott benne. Addig imádkozott, addig ostromolta az Eget, amíg a már felnőtt fiú megtalálta az Istent. Amikor a fiú anyjának jelzi megkeresztelkedési szándékát, a Napló ezt mondja: „Szívem nehéz az örömtől. Egész lényem az Isten felé nyújtózik, de szótlannul, majdnem imádságtalanul. Szeretnék sírni, de nem tudok." A keresztség felvételének napján a Napló csak ennyit ír: „1917. márc. 21-én, a nagybőjt negyedik szerdáján, az Ösegyház liturgikus kereszttelése napján, a neuilly-i Szent Péter-templomban Pál keresztény lett. Alleluja!" A vérzés elállt, a seb beforrt.

Minél tovább haladunk a Naplóban, annál

magasabbra hágunk. Madeleine egyre szebb, egyre gazdagabb lesz. Imaélete, áldozatosága, alázata, buzgósága, tisztasága, szeretete — lelkének sok-sok bimbaja egymásután virággá bomlik. Minél jobban közeleg a halál napja, annál szebb lesz Madeleine. Ime néhány fénycsóva a nagy kivilágosodásból. Beszéljen a Napló.

„Oh Krisztus, csak a szűzek a te szerelmeseid, a te aráid. Én bűnös nő, csak a szolgád, csak szereteted rabszolgája legyek!”

„A szívem erősen ver, amikor a tabernákulumhoz közeledem. Amikor imádkozom, úgy érzem, mintha egész létem az Isten gondolatába merülne.”

„Ma reggel bensőségesen, örömben és könnyek közt akartam s azért imádkoztam, hogy testben és lélekben csak imádság legyek — mindenkiért. Krisztussal együttesen.”

„Ma a szeretet szépségének olyan pillanatát éltem át, mint még soha. Éreztem, hogy a lelkem mint egy virág kitárul. Láttam a lelkemet. Lényem legbenseje föltárult s az Ég harmata, a szeretet elborította. Nem tudom, hogy volt, de én sírtam a szépségtől.”

„Amikor este a háztartás sok gondjától erőt vesz rajtam a kimerülés, előveszem keresztemet s hogy kipihenjem magamat, rászegzem tekintetem . . . Egy pillanatra vak sötétség s akkor majdnem mindig fényben gyúl ki a kereszt, keret nélkül, Corpus nélkül: maga a fénylő kereszt . . .”

A sorozatot sokáig folytathatnók. Madeleine életének sok fénye, lángja van. Csak az utolsót gyujtom még ki.

1921. ápr. 17-én még azt írja, hogy egésze kifogástalan. Máj. 2-án hirtelen megbeteg-

szik. Nagy fájdalmak kínozzák. Máj. 5-én állapota aggasztóvá válik. Beviszik a kórházba, de a beteg az operáció sem tud már segíteni. A fájdalmak egyre kínzóbbak lettek. A körülállók még csak sóhajtani sem hallották. „Nagyon szép; nagyon boldog vagyok!” — suttogták már-már szedresedő ajkai. Máj. 7-én, éjfél felé, alig hallhatóan mondta el utolsó mondatát: „Megyek egyenesen bele az igazságba! Már látom a fényt.”

Akit a negyedik kép, a fénykép ábrázol, valóban egész ember volt. Krisztus arisztokratái közül való.

.

Mi az ember? — kérdezzük a nagy képcsarnokból kilépve még egyszer.

Titkok szövedéke. Három egymás fölött elhúzódozó síkon mozog az élete. Nyugtalan agysejtrezgés, ritmikus vérlüktetés, lélekezés, szüntelen mozgás. Az élet tűzében izzó anyag. De ennél több is. Beszívja magába a körülötte hullámzó életet. A nagy világ — a csillagtábortól a kis porszemig — tükröződik benne. Valami csodálatos erővel, amelyet értelemnek keresztelt el, elemzi, értelmezi, bírálja, alakítja ezt a tükörképet. E soha nem nyugvó munkából születő gondolatok cikáznak, kóvályognak, fonódnak benne egybe. Értelme, e nyugtalan való csak egy szikra, sugarai mégis belefúródnak a világűr s az atom végtelenségébe egyaránt — szentjánosbogárként röpköd a Lét nagy kataraktái fölött. De még ennél is több az ember: szívet kapott a Lét teremtményétől s a szívben egy harmadik világot. Szeret. Gyűlöl. Örül. Álmodik. Vágyódik. Száryal. Lebukik. S még ezer mást tesz e szívvel mindaddig, míg csak a szív össze nem törik.

Nemcsak értelmével — szívével is fogja, tartja, hordozza a világot.

S e három síkon rezgő, lüktető élet eggyé lesz az énben. Izzó anyag, sugárzó értelem, érző szív egyetlen élet-szimfóniába olvad s a szimfóniában annyiféle az akkord, annyiféle a melódia, annyiféle a hangnem, ahányat szikrázik az ész, ahányat lök a szív.

S mennyi lét-testvére van az embernek! Szikrázó gyémántkristály, sudár fenyő, trillázó pacsirta, gőgös hegyóriás, hánykolódó tenger, száguldó üstökös, izzó Nap — mind lét-testvér, mind igazság-hordozó, mind az emberen keresztül-kasul járó való!

S mennyi ember-testvér! Talán a Földnek nincs is már egyetlen porszeme, amely valaha nem egy emberi élet tüzében izzott volna. Milliárd és milliárd ember-testvér. Mind kis bolygónkon tipródtak, tettek-vettek, verekedtek, gyilkoltak, szerettek, képet írtak, szobrot faragtak, melódiákat álmodtak, filozófiákat izzadtak, történelmet kovácsoltak, kultúrásdit játszottak. S mind-mind mások voltak — a sok milliárdból azonos kettő sem akad.

Csak az ember öntudati világából vetítettük ki ezt a kis vázlatot, mégis mennyi és mekkora mélységek húzódnak meg mögötte. Pedig az embereszme igazi mélységei nem ezek. Nagy kérdésünkkel az Evangéliumhoz kell fordulnunk — emberi létünk utolsó mélységeibe csak Krisztus óta látunk be.

Krisztus a zsoltárosnak kétféleképpen felelt.

Első felelete így hangzik: „Et Verbum caro factum est” — S az Ige testté lőn. Mi történt? Az Isten emberré lett. Fogalmazzuk másként az igazságot, amelynek minden említésénél az Egy-

ház térdre borul. Krisztusban az ember Istenné lett. Az igazságtól meg kell rendülni. Oly felséges az embereszme, hogy Isten egyszülött Fiának megengedte, hogy emberré legyen. Az Összülők lázadóan, istenkáromlóan Istenségre törtek. „Das war der Triumph der liebenden Gottheit, dass sie aus Gnade gab, was die Empörung nicht erzwingen konnte: das Gottmenschentum“ — amit a forradalom nem tudott az Istentől kicsikarni, azt az ő végtelen szeretete megadta: az Isten-emberséget.

Krisztus másik feleletét Szent Péterrel iratta meg: Isten szándékai szerint az embernek „consors divinae naturae” — az isteni természet részesévé kell lennie. Péter nem merész szóképpel játszik: a nagy szót a Szentlélek sürgetésére égette bele az Evangéliumba. Hogy egész emberré legyek, bele kell kapcsolódnom az Isten életébe: az Isten gyermekévé kellennem. Krisztus mindent meghozott az Égből, ami a felséges metamorfózishoz szükséges: dogmákat, szentségeket, Egyházat, nyitott Szívet . . . Ime, a végső felelet a próféta nagy kérdésére így hangzik: Filius Dei sum — az Isten fia vagyok. De hiszen akkor Krisztus, a nagy, szerető, szent, imádandó Krisztus a testvérem!? Igen. „Ítt az ember elnémul és imád, elnémul és szolgál, elnémul és szenvedélyes hálával szeret.” Értelmetlen dadogássá válik minden emberi filozófia, akár Keleten, akár Nyugaton születtek, amikor Krisztus felel a zsoltárosnak.

„Ich weiss viele Worte, ihr Menschen, aber heute
müsst ihr knien —
Eure Knie sind eure Flügel!”

„MYSTERIUM INIQUITATIS.”

„Az ember sokszor tört szárnyakkal csapdossa a földet, majd új erővel valahogy fölemelkedik, hogy aztán megint csak lezuhanjon” — írja Tolstoj Naplójában az 1897. okt. 18-i naphoz. Hebbelnek is nehéz a szíve:

„Der ich bin, grüsst trauernd
Den, der ich könnte sein.”

(Az, aki vagyok, szomorúan köszönti azt, akinek lennem kellene.) Ugyanebben az irányban keresi s találja meg Strindberg az élet legnagyobb, legfájóbb sebét:

„Der litt am meisten unterm' Schmerz,
Nicht sein zu können, der er wollte”.

(Az szenvedett legtöbbet a fájdalomtól, aki nem lehetett azzá, akivé lenni akart.) Az Isten könyvéből hasonló panaszok sírnak ki. A próféta egy komor kérdéssel viaskodik: „Delicta quis intellegit?” — ki érti meg a bűn titkát!? Szent Pál felnyög, hogy „más törvényt” lát a vérében, „mást” a lelkében. Szent Paulinus is panaszskodik: „Odi, quod sum et non sum, quod amo” — gyűlölöm, ami vagyok, s nem vagyok, ami lenni szeretnék.

E panaszok mögött komoran, dacosan húzódik meg az élet legsötétebb titka. Amióta az

Istentől elszakadtunk, két ént hordozunk magunkban: az egyik, akit élünk, a másik, akiről álmodunk. Az élet nyugtalanul vergődik a két pólus, a „Sein” s a „Sein sollen”, a „Wollen”, s a „Sollen” között. A második pólussal, a „Sein sollen”-nal (amilyennek lennünk kellene) tengerenyt kísérletezett az ember, de életeszmény nélkül ellenni nem tudott. Kereste ezt az eszményt érzékiségben, vagyonban, hatalomban, művészetben, tudományban, vallásban. Megpróbálta az életet kitolni „jenseits vom Guten und Bösen”, tehát olyan pontra, amelyen nincs már erkölcsi mérlegelés, az élet úgy jó, amint ösztönösen önmagától szövődik. Mind hiába: az életeszményről lemondani, a valóságot s az eszményt egy síkba hozni, így sem sikerült — az én-nek fájó kettéhasadása a „der ich bin”-re és „der ich könnte sein”-re marad változatlanul az emberi élet sötét, vigasztalan árnyéka.

Az életnek ezt a sarki feszültségét, lélektanunknak ezt a kegyetlen vergődését csak fokozza az a tény, hogy azt a bizonyos „der ich könnte sein”-t nem tudjuk hallatlanba venni. A valóságos én, akit élünk, nem tudja negligálni az eszményi ént, akiről álmodunk. Kiszoríthatjuk rövidebb-hosszabb időre tudatvilágunk legszélsőbb pontjaira, de látóhatárunkról teljesen le nem szoríthatjuk. Az eszményi én föl-fölbukik bennünk, hogy számon kérje, talán tetemre hívja a valóságos ént.

Amikor énem e szomorú kettéhasadását nézem, reám borul a „mysterium iniquitatis” — a bűn titkának sötét, kízó árnyéka. Mert e kettéhasadásnak másik neve „iniquitas”, bűn. Lényegileg, értékelméletileg a Kinyilatkoztatás fölbontja ezt a „mysteriumot”. Krisztus erkölcsi világrendje

élesen, félreérthetetlenül meghúzta a határvonalat a jó s a bűn között. A jó Isten kegyelme enyhíti az árnyékot is, amelyet a bűn a földi életre vet. De a mellett is az ember felől nézve kegyetlen misztérium marad. Ez a misztérium bele-belehasít a lelkünkbe, az életünkbe. Egész multunkat sebforradások borítják. Hányszor elmondtuk magunknak talán más fogalmazásban Madeleine Sémer mély értelmű jelszavát: „Être digne!” — méltóan élni, lenni, s az élet úgy verte vissza a szép szavakat, hogy a győntatószék szomorú csendjében elsuttogott „Atyám, újra vétkeztem” . . . lett belőlük. Hányszor síkoltott lelkünkbe ideális énünk: „Mit művelsz már megint magaddal?!” — s szavait elnyelte a bűn szakadéka . . .

Jó néha-néha ráfeledkezni arra a hullafoltos multra. Jó néha megzörgetni a bűnök — ha mindjárt szentségileg már szét is tört láncait. E szemléletre, a zörgő bűn-láncok szörnyű diszharmonijára nagy szükségünk van. A kor büntudata halvány. A nagy zajban, amellyel a mai élet száguld, könnyen átsiklunk az egyéni erkölcsi zökkenőkön, tengelytöréseken. Abban a határtalan elanyagiasodásban, amellyel az újkor egész lelkivilágunkat megverte, a lélek belső élete iránti érzék eltompult, az erkölcsi mérleg eldurvult. „A mai emberiség nem akar tudni a bűn titkáról.” (S. Behn.) A felületes életszemlélet nem látja azt a rombolást, amit a bűn az egyén s a közület életében egyaránt végez. Ki gondol pl. arra, hogy a történelem sötét tragikumának forrása a bűn. A test ellenségeivel vívott küzdelemben óriási lépésekkel megyünk előre. De hol marad a lélek higiéniája? Szinte divatos jelszóvá lett az erkölcsi erők fokozásának sürgetése. De ki gondol arra, hogy minden erkölcsi-

ségnek legelemibb feltétele a bűn viaszszorítása! S itt nemcsak azokra gondolunk, akik egyszerűen a bűn létét tagadják, hanem azokra is, akik a keresztény erkölcsi világrendnek az egyéni és társadalmi életben komoly szerepet szánnak. A bűnről való elmélkedés sohasem volt időszerűbb, szükségesebb, mint ebben a végzetesen könnyelmű és felületes korban, amely mindent, de elsősorban bűneit oly könnyen felejt.

Mi a bűn?

Isten akaratának tudatos áthágása. Krisztus részben köztünk jártában saját maga, részben Egyházán keresztül félreérthetetlenül közölte az emberiséggel, mit követel Isten tőle. Az evangéliumi erkölcsi világrend a legteltesebb részletességgel tárja fel azokat az utakat, amelyek az embereszme kiteljesedéséhez vezetnek. A kereszténység örök időkre kihirdette az élet törvénykönyvét s ezzel mindenki számára megadta azt a kalauzt, akinek irányítása, vezetése mellett az élet végső célra jutása biztosítva van. A bűn az ember szembehelyezkedése e kalauzzal, önhatalmú tagadása, lábbaltiprása az isteni törvénykönyvnek, tehát az isteni akaratnak. A bűn a legvégzetesebb „Non serviam!” (nem szolgállok), amelyet a teremtmény káromol, dob az Isten felé. A bűn a legszörnyűbb forradalom, amelyet a teremtmény kísérel meg a Teremtővel szemben.

„Das Leben ist der Güter höchstes nicht,
Der Übel grösstes aber ist die Schuld”. (Schiller.)

Az életnél van nagyobb érték: az örök Isten; de a bűnnél nagyobb rossz a létben nincsen.

Romboló viharként pusztít végig a bűn az emberiség történelmén s az egyes emberi életen egyaránt. Amikor lélekben végigjárjuk a világ-

történelem útjait, meg kell borzadnunk. Minde-
nütt könny, vér, pusztulás. Elemi csapások, éhség,
járványok, háborúk; egyének és tömegek hihetet-
len kegyetlenkedései nyomán mennyi szenvedés,
mennyi fájdalom. Madách ebből a döbbenetes
tragédiából csak néhány képet emelt ki s mégis
szomorúan, elborultan tesszük le „Az ember
tragédiája”-t. Pedig „ha vétett a látásban — jegyzi
meg Schütz Antal — azzal vétett, hogy nem
dolgozott elég sötét színekkel”. A könny, ez a
maró, keserű harmat ott reng a világtörténelem
minden percén. Az első lehullott a Paradicsom
füvére, az utolsó akkor fog kicsordulni, amikor
az utolsó szempár is megtörik a Földön.

Nem, nem így gondolta el a teremő Isten
ezt a mi szerencsétlen bolygónkat. A Szentírás
egy döbbenetes mondattal igazolja ezt. „Megbánta
Isten, hogy embert alkotott a földön és mély
bánattal szívében mondotta: Eltörlöm az embert,
kit teremtettem, a föld színéről.”

Amikor a történelem sötét rejtélyét bogóz-
gatjuk, csak egyben: a bűnben találunk kielégítő
magyarázatot. A bűn az a szörnyű kéz, amely
fölforgatta a világ Istentől elgondolt felséges
rendjét, s lökte az emberiséget a világtörténelem
kegyetlen tragédiájának örvényébe.

Hogy mutatkozik be a bűn, ez a nagy kár-
tevő, amikor az egyéni élet felől nézzük?

Goethe-Faust a bűn lélektanát, az egyéni
élettartalom szempontjából vett hozamát két
sorba szorítja bele:

„So tauml' ich von Begierde zu Genuss
Und im Genuss verschmacht' ich vor Begierde.”

(Így támoigok a vágytól az élvezetig s az élvezetig)

zetben elepedek a vágytól.) A két sort érdemes taglalni.

Mindíg így van, akármilyen forrásból is törjön elő a bűn, akár a test kívánságából, akár a szemek kívánságából, akár az élet kevélységéből. Nyugtalan, lázas vággyal indul meg a bűn. Tehát már az első lépésnél diszharmónia, amelyet még fokoz a lelkiismeret nyugtalankodása. Ez a rendetlen, nyugtalan, csendet, egyensúlyt bontó hullámzás átolvad-e meleg, háborítatlan, dalos örömmé akkor, amikor a vágyból valóság lesz? „Und im Genuss verschmacht' ich vor Begierde“ — vallja Faust. Tehát újra nyugtalanság, feszültség, tört ária: a teljesülő vágyon már áttör az új vágy. Valami szomorú perpetuum mobile zakatol ki a bűnből, amely a lélektannak csak nyugtalanságot tud adni. De talán az úton a vágytól a teljesülésig fészkel valahol az öröm, a boldogság? Faust ezt az utat „taumelnd“, tántorogva, támo lyogva teszi meg. Előtte is, utána is ezt az utat mindenki így járta, így járja. Így menetelnek a bénák, sánták, részegek. Az igaz örömnnek, boldogságnak szárnyai vannak . . .

A mai francia irodalomnak sokat emlegetett regényírója André Gide. Alkotásaiban hol istenkeresőre ismerünk, hol pedig „ama bűnös evangéliumának szerzőjétől döbbenünk meg, aki a saját bűnébe menekül“ (V. Poucel). Fiatalkorában egy afrikai utazása alatt a perverz érzékiség karjai közé dobja magát. A bűnös tobzódásban „ujjongó, a szó szoros értelmében vakító boldogságot“ talált. Amikor visszatér Franciaországba, kijózanodik a bűn bódulatából s ráeszmél a végzetes útra, amelyen járt. Kijózanodott lelkének vergődéseit naplójegyzeteiben örökítette meg. A kiváló francia kritikus, Charles Du Bos szerint

ezek a feljegyzések „a leghősibb trofeák, amelyeket az önmagába mélyedő tekintet valaha elragadott”. Megkapóbb színekkel ritkán rajzolták meg a bűn karmai közt vergődő lélek állapotát. Ime, néhány részlet — feleletül a kérdésre, tud-e boldogítani a bűn?

„1916. ápr. 23. Borzalmas sár-szennye a bűnnek! Uram, meg tudsz-e tisztítani a hamutól, a salaktól, amit ez a piszok hagyott bennem, hogy fennen hirdethessem dicséretedet?”

„Jún. 16. Nem tudok már imádkozni, magának az Istennek szavát sem hallom már. Talán beszél hozzám, de én nem hallom. Teljesen közömbös lelkem hangja iránt. S mégis megvetem most az én bölcseségemet, s ha az öröm, amit Tőle kaptam, elvesz, meg vagyok fosztva minden más örömtől is. Uram, ha segítened kell, mire vársz? Nem bírom így egyedül. Nem bírom. A te fényed tükröződése, amit magamban éreztem, elhalványult. Itt az ideje, hogy eljöjj! Ah, ne engedd, hogy a Gonosz foglalja el helyedet bennem. Ha Te magamra hagysz, ő rendezkedik be bennem. Hidd el, nem szeretem őt annyira — biztosan nem! Emlékezzél vissza, hogy tudtalak szeretni, Uram.”

„Szept. 19. Egész éjszaka tombolt a vihar. Most reggel hatalmas jégeső esik. Fölkelek, agyam, szívem üres, nehéz — a pokol egész súlya húzza. Olyan vagyok, mint a vízbefuló, aki elvesztette bátorságát s már legyengült erővel küzd az életért. Három kiáltás s mind a három ugyanazon a hangon: Itt az ideje! Itt a legfőbb ideje! Nincs már idő! Nem tudom őket egymástól megkülönböztetni, azt gondolom, az elsőt hallom, pedig már a harmadik is hangzik!”

E megdöbbentő vallomás értékén semmit

sem változtat, hogy Gide ma nem írná meg. Amikor kitöredezett, kizokogott lelkéből, valóság volt s hirdette, hogy „non est pax impiis” — nincs a bűnben boldogság.

A bűn nemcsak a boldogságot tördeli, hanem másként is rombol bennünk. Nevezetesen málasztja — marja az egyéniség finomságát, előkelőségét. Ideig-óráig segíthet itt bizonyos kozmetika, amely elsimítja a ráncokat, elfesti a kék foltokat, amelyek a bűn következtében az egyéniségen kiverődnek. Úgyes kéz külső fegyvelméssel rászoríthat az egyéni életre hangfogót, hogy a belül folyó rombolás, összeomlás szomorú zaja ki ne hallassék. De a magány reggeli óráiban, a lelkiismereti „lucidum intervallumok” ólmos perceiben, aminőket a romok közé is belop az isteni kegyelem, sem a kozmetika, sem a hangfogó nem használ: az eszményi én, a „der ich könnte sein” mint egy kísértet suhan át tudatvilágunkon, fénycsóva siklik végig lelkiségünk romjain s mi mereven nézzük a szomorú életmérleget: sem jók, sem szépek nem vagyunk . . . Kant egyhelyütt „melanchólikus litániát” emleget, amely fől sorakoztatja az egyébként erkölcsiségre törekvő emberrel szemben emelhető vádakat. Az élet tud arról, hogy „hogyan még a legbensőbb barátsághoz is tapad hamisság, amely a legjobb barátok közt is a bizalom mérséklését ajánlja; hogy van hajlamosság bennünk gyűlölni azt, akinek halálával tartozunk — amire minden jótevő el lehet készülve —; hogy a szívből jövő jóindulat is kénytelen bevallani: még a legjobb barátaink szerencsétlenségében is van valami, ami némi tetszésre talál bennünk”. E „melanchólikus litánia” forrását a bűn értékromboló, durvító hatásában kell keresnünk.

Van az életnek egy csúnya szokása: fakít,

koptat, szürkeséggel vonja be azt is, ami ezt az értéktelen szint nem bírja, szereti a pacifista-típust, a „Quieta non movere”-jelszót. Ebben a munkában legkedvesebb színtere a lelkiélet. Az eredményt jól ismerjük: lassan-lassan kifejlődik az a lelkiéleti mechanizmus, amely valahogy eltengeti a lélek életét. Prohászkaék az oly gyakori típust az Isten, a lelkiélet béresének nevezte el. Ennek az életstílusnak nincs dinamikája, nincsenek a több, a jobb, a szebb felé nyújtózó vágyai, akarásai. Ha az isteni kegyelem nem áll résen, könnyen nagyobb bajok is támadnak. A „se hideg, se meleg” típust Krisztus keményen elítélte. Ennek az értéktelen élettípusnak valóságos melegágya a halálos bűnöktől úgy-ahogy óvakodó, de a kisebb bűnök fölött elsikló lelkiség. A lelkiéleti pacifizmus a bűn egyik veszedelmes gyümölcse.

Van a bűnnek egy másik még veszedelmesebb lélektani mellékterméke: lassan-lassan meghamisítja azt a mérleget, amelyen az életet mérnünk kell. A bűn a legbiztosabb út a teljes erkölcs-tani szubjektíválódáshoz. Ebben az egyéni erkölcs-tanban először csak a bűnösnek jár ki lelkes védelem. Egy mélyebb ponton azután már maga a bűn is kérdésessé válik, amikor

„A lelkem még a jó és rossz között
Egy szűk ösvényt keres . . .”

A viaskodások egyre ritkábbak, egyre fáradtabbak lesznek. Ez nem lehet bűn, az nem lehet bűn . . . Az Evangélium egész értékrendszere egyéni revízió alá kerül. A végső eredmény: az Isten keze által meghúzott határvonal a pozitív és negatív életértékek tartományai közt kifakul, eltűnik . . .

„Oh Uram, félek —
Nem látom a bűnt, noha keresem,

Hogy megküzdjek vele,
Oh Uram, félek:
Az ő fényével van szemem tele . . ."

Már nagyon mélyen vagyunk, a legszomorúbb paradoxonnál: a bűn fénye . . . Látod: itt már lassan-lassan lefelé csúszik a függöny — a tragédia a kifejtet felé közeledik, a főhős a „bűn fényétől” teljesen megvakul . . . Hidd el, a bűnnek ez az értékhamisító hatása már igen sok élet-tengelyt megfűrészelt!

A bűn titkának legsötétebb, legelriasztóbb mélye, hogy taszít, lök az Istentől. Az élet egyetlen célja és értelme, hogy minél közelebb kerüljön Istenhez. Szent Ágoston felséges gondolata, hogy az ember nyugtalan mindaddig, amíg Istenben meg nem pihen, egész létünk utolsó gyökerére mutat. Minden bűn távolodás Istentől. Amily mértékben távolodunk az Istentől, oly mértékben lohad bennünk a természetfölötti élet. A halálos bűn a legszörnyűbb afélium, teljes elfordulás Istentől. Benne utolsót lobban a természetfölötti élet tüze, a lélekre rászakad az umbra mortis, a halál árnyéka. Krisztus nagy családjának halottja van . . .

Amikor a lelki halál társul a testivel, amikor a lélek halálos bűnnel terheltén lép az örök Bíró ítélőszéke elé, akkor villámlik a „mysterium iniquitatis” a legfélelmetesebbet: az örök kárhozat lángjai csapnak össze a lélek fölött. S ezzel itt állunk a bűn legborzalmasabb szakadékának szélén. Tengernyi fájdalom jár itt a Földön a bűn nyomán. De e sok szenvedésnek van egy vigasza: valamikor véget érnek. Akármilyen nagy is a keserűség pohara, amelyet egy-egy emberi életnek ki kell hajtania: egyszer mégis csak kiszívjuk az utolsó cseppet is. De robbantott a bűn egy feneketlen tengert is, amelyből a szenvedések soha-

sem fogynak ki: a poklot. A halálos bűnről elmélkedni, tőle megrémülni ide járj e borzalmas tengerpartra, amelyen túl nincs kegyelem, nincs irgalom, hanem örök és ördögi a fájdalom . . .

*

A szenvedés előestéjének történetébe bele-
szövődött egy döbbenetes kép. Az éj leple és
Júdás vezérlete alatt nagy tömeg vonul „kardok-
kal és dorongokkal” a Getszemáni kertbe. Az
utca söpredéke — élén az árulóval. El fogják
fogni az Istent. Ahányszor e szörnyű képre fagy
rá a tekintetem, mindig azt gondolom: ez a halá-
los bűn áldozatainak megdőbbentő szimboluma . . .
Az ember önkénytelenül felnyög: Uram, csak
ebbe a „turba”-ba, a „kardos dorongos” tömegbe
ne sodródjam soha!

S ha mégis? Ha mégis elnyelne egyszer a leg-
sötétebb, legszomorúbb éjszaka? A legelső: dob-
d el magadtól az egyéni erkölccsant, ezt a szeren-
csétlen tákolmányt, amely sohasem vádol — min-
díg csak mentetet. Aztán vidd szegény halotta-
dat, elvérzett lelkedet Ahhoz, aki megkönnyezi
a romot, a halált, de aztán újra felépíti benned
az Isten templomát. Gondolj vissza: amikor a nagy-
péntek viharából három napra hazamenekült a
lelke, kísérője a Golgota csúcsától egy lator
volt . . . „Hogy kitártad átszúrt karjaidat a keresz-
ten, oh drága Ura a Nap Várának! Amilyen
messze egy szegény lélek el tud tévelyedni az
igaz útról, oly messze nyúlnak ki az átluggasz-
tott kezek. Nem kívánsz mást, mint hogy a bűnös
lélek oly készségesen fusson e kitárt karok közé,
mint ahogy a gyermek szalad atyja karjai közé”
(Sigrid Undset).

MÁSVILÁG.

Dosztojevszkij, a nagy orosz regényíró 1864-ben elvesztette feleségét, akit saját szavai szerint „határtalanul szeretett”. A csapás mélyen megrendítette. A halálozást követő első éjszakát a halott mellett virrasztva töltötte el. Aki kitégült szemekkel egy halottnak már az arcába nézett, tudja, hogy az ilyen találkozás a halállal föl tudja kavarni az Isten tengerszemét, a lelket. Elgondolhatjuk, hogy a világirodalom egyik legnagyobb pszichológusában a szeretett hitves ravatala mellett hogy zajlott, örvénylett a lélek: „Ápr. 16. Mascha a ravatalon fekszik” — kezdődik az „Elmélkedés a ravatal mellett”. „Vajjon viszontlátom-e Maschát?” A kérdéssel elvergődik Krisztushoz. Nála talál megnyugvást. „Krisztus az örök eszmény, aki felé az ember törtet, szükségszerűen törtetnie kell.” Ideát az ember „fejlődő, tehát nem kész, átmeneti állapotban lévő teremtmény”. Az élet nem alhatik ki, „kell egy jövődöbeli, paradicsomi életnek lennie”. Szent Pál az igazság biztos birtoklójának nyugalmaival, egyszerűbben beszél: „Nincs itt maradandó városunk, hanem egy jövődöt keresünk.” Krisztus tanításának sarkköve: Hiszem az örökéletet.

Milyen a másvilág?

Krisztus ismételten beszélt róla. Ha nem is sokat, de annyit, amennyit itt a Földön tudunk

kell róla, hogy a nagy választás lehetséges legyen, Krisztustól s Egyházától tudunk. Tudjuk, hogy a másvilágnak három nagy országa van, hogy közülük kettő, a Pokol és az Ég örök, a harmadik, a Tisztítótűz a nagy világégés után kialszik. A három országról az alázatos hit fénye mellett sok mást is meg lehet tudni. E hit fénye mellett kopogtassunk a másvilág kapuján.

A POKOL

A létnek van egy borzalmas szakadéka, amely fölé rémülettel hajol értelmünk és szívünk egyaránt. A szakadék neve Pokol. Amikor a Kinyilatkoztatás megvilágításában nézzük, elhül bennünk a vér. Damiani Szent Péter bevallja, hogy minden hajaszála égnek meredez, ha csak rágondol a Pokolra. Szent Ágoston a Pokol kapuja előtt állva szinte kétségbeesetten kiált: „Uram, ideát égess, vágj — csak odaát kímélj!”

Van Pokol?

Kérdéssre kérdéssel felelek: Hiszel-e Krisztusban? Ha igen, hinned kell a Pokolban is. Ide-lent jártában világosan megmondotta, hogy a Földön túl van egy szörnyű ország, hol az istengyűlölet lángjaiban borzalmas kínok közt boldogtalan lelkek égnek, de soha-soha el nem égnek. Világosan, félreérthetetlenül beszélt az Úr. Biztos, hogy emberi szíve vérzett, mikor tanítványainak a Poklot revelálta, magyarázta. De mert azért jött, hogy mindent megtudjunk, amit tudnunk kell, a Poklot sem hallgathatta el előlünk. A Pokol létének szavatolója Krisztus.

Miért pokol a Pokol?

A Pokolnak nincsen hite, a Pokol mindent tud. Tudja, hogy az Evangélium minden betűje,

Krisztus minden szava igaz. Borzalmas lángjaiban ellobban minden álfilozófia, minden egyéni erkölcstan és dogmatika. A Pokolnak nincsen problémája, nem ismer szkepszist. A Pokol lakói előtt fénytelen, sötét világosságban áll a Lét. Látják Isten, Krisztus minden lépését, amiket értük tett. Látják földi létük örökre eljátszott felséges lehetőségeit. Idelent a tudás sokszor örömforrás. A Pokol csak azért tud sokat, hogy boldogtalanabb legyen.

A Pokolban nem ketyeg az óra, a Pokol nem ismer véget, a Pokol örök. A Pokolban nincs sebet hegesztő, vihart felejtető mult, nincs színes ígéretekkel biztató jövő, csak mozdulatlan, kegyetlen jelen. A Pokol örök. Mondd, nem remeg meg a lelked, amikor a kurta mondat elcsendül? Hányszor egyetlen vigaszod itt a földi vergődésben a finálé! Hányszor állod csak azért a vihart, mert tudod, hogy egyszer majd elül! Ezt a Pokol nem ismeri. Forr a vér az ereken, forr a velő a csontokban, de soha el nem forrnak. Örökös haláltusa meghalás nélkül, soha el nem csendesedő viaskodás a kétségbeeséssel legyőzetés nélkül — ez a Pokol.

A Pokolban mindenki szenved. Halmazod egybe az emberiség minden fájdalmát, amely idelent valaha őrlött, hasogatott, s még mindig csak gyenge hasonlatát kapod meg annak a fájdalomnak, amely e sötét helyen tépi, de soha szét nem tépi az elkárhozottakat. A Pokolban nincsen mosoly, nincsen dal — a Pokolban örök és ördögi a fájdalom.

A Pokol nem tud sírni, a Pokol könnytelen. Idelent sokszor csak úgy bírjuk a szenvedést, hogy fölsírunk. A könny oltja a földi szenvedést. Hogy a könny mily meleg kegyelme az

Úrnak, csak akkor tudjuk, amikor néha-néha könnytelenül ég a szemünk. Hallgatódzál csak a Pokol kapuja mögött: odabenn senki sem zokog, pedig mindenki szenved. A Pokolban mindenkinek könnytelenül ég a szeme.

A Pokolban nincsen álom, nincs remény. Élni, lenni álom nélkül — ma ezt el sem tudjuk képzelni. Idelent ha ezerszer csalódsz, ezeregyedszer is meggyújtod a remény kicsi mécsét. Vagy ha oly cudarul ver az élet, hogy minden álmod szétfoszlik, minden reményed elfagy, még mindig megmarad a halál reménye, amelytől csendet vársz. A Pokol nem ismer halált, temetőt — az elhárhozottak halhatatlanok. A Pokolnak nincsen mérge, golyója, kötele — a Pokol nem tűr öngyilkosokat. Idelenn csak elmondhatod: „Dum spiro, spero” — odalenn e szép mondatnak csak az első felét ismerik: „Spiro” s így lesz a Pokolból pokol.

A Pokolban nincsen jószág, nincs szépség. Amióta e Föld hátán kúszunk, e kettőre vágyódunk. Volt virágzó kultúra, amely e kettőben találta meg az élet egyetlen értelmét. Sokszor ugyan szörnyű tévutakon kerestük e kettőt, de mindig kerestük, létükben mindig hittünk. A Pokolban senki se jó, senki se szép. A Pokolban mindenki rossz, mindenki rút. A Pokol a leg-szörnyűbb nincstelenség helye.

A Pokolban nincs szerető szülő, hitves, gyermek, testvér, jóbarát. A Pokolban senki sem szeret, mindenki csak gyűlöl. Megfagy a lelkünk, amikor ezt elgondoljuk. Az életet átfüti egy hatalmas szenvedély, kitörhetetlen vágy: rohannunk, lihegünk a szeretet után. Földi boldogságunk attól függ, mennyi szeretet áramlik belőlünk a világba, s mennyi sugárzik ránk onnan

vissza. Ez az olthatatlan szeretetszomj egymagában elegendő magyarázat arra, hogy honnan is jövünk. Kicsiny bolygóként keringünk az életben, keresve a Napot, amelybe belezuhanhassunk, amelytől ki nem hülő, tiszta, nagy szeretetet kaphassunk. Ezzel a szenvedélyes vágygal zuhanni egy szakadékba, hol senki sem szeret, mindenki csak gyűlöl — ez valóban pokol.

Megdöbbenünk, úgy érezzük, mintha lelkünk egy tompa ütést kapna, amikor a feketevasárnapi evangéliumban e mondathoz érünk: „Christus autem abscondit se.” Mi lenne belőlünk, ha Krisztus egyszer elhagyna minket!? Mit csinálnánk mi, Evangélium, Kereszt, Eucharisztia nélkül!? Ha idelelni lelki szárazság, az élet porfelhői egy-egy időre elrejtik előlünk a Krisztust, milyen szomorú, hervadt lesz a lelkünk. Ha Hozzá küldött sóhajaink, imáink látszat szerint meghallgatás nélkül hullanak vissza a földre, mily nehéz lesz a szívünk. A Pokolnak Danteénál is borzalmasabb fölirata: „Christus autem abscondit se.” A Pokolban nincs Evangélium, nincs Kereszt, nincs örökmécses Oltár, nincs szerető, imáidra figyelő Krisztus. A Pokolban csak Istent és egymást olthatatlan gyűlölettel gyűlölő démonok vannak. A Pokolban nincsen Krisztus.

A Pokol ezer szörnyősége közt a legszörnyűbb, hogy van, hogy ajtaja csak befelé nyílik.

A Pokol kapujától távolodva keresem az utat vissza.

A TISZTÍTÓÚZ.

Döbbenetesen nagy feladat egész emberré fejlődni. „Nur Gott bringt es fertig, reine Menschlichkeit zu verwirklichen” — csak az Isten

megtestesülésében lett valósággá az embereszme. Az évezredek beláthatatlan embertömegeiből váltak ki életarisztokraták, de a kegyelemnek benők is sok volt a gondja-dolga. A szomorúan nagy többség messze-messze barangol, bukdácsol az emberi életeszménytől. Embertanunk, amióta csak vagyunk, telve van élettorzókkal. „Az ember monstrum” — szalad ki a szó Pascal ajkán. Romok, salak alatt eltemetve, eléktelenítve az Isten felséges embereszmeje. Azok sorában is, akik minden erejükkel feléje nyújtóznak, el-elsötétedik. Nehéz feladat az Isten emberévé formálódni.

Mi lesz azokkal, akik idelenn nem tudtak kiteljesedni, akik salakkal terhelten, foltokkal eléktelenítve lépik át a másvilág kapuját? Az Isten tisztán, átlátszóan követeli tőlünk vissza azt az embereszmet, amellyel a világba állított, s melynek megvalósításában lépten-nyomon segített. Az Isten udvarában csak az egész ember számára van hely. Mi lesz a kékfoltosokkal, az ütődöttekkel, akikben van ugyan természetfölötti élet, amikor az Isten előtt jelentkeznek, de nem annyi, amennyit az Isten közelsége követel?

A Mennysország és Pokol között az Isten áldott, szent tüzet gyújtott ki. Nemcsak csontot, velőt forraló, a lelket az Istentől örökre elválasztó máglya kormozza be a világegyetem égboltját, hanem van az isteni irgalomnak olyan lángtengere is, amelynek hullámaiban lelkek tisztulnak. Valaki az Isten „Reparaturwerkstätte”-jének, javítóműhelyének nevezte el. A sok élettorzó, a „Fehlgeschussmenschen”-ek, akik idelenn nem tudták győzelemre vinni azt a gondolatot, amellyel az Isten őket az életbe állította, itt kiegészülnek, megszépülnek. Ez az isteni irgalom birodalma.

Milyen jó, hogy a szörnyű vagy-vagy közé az Isten ezt a harmadik lehetőséget is iktatta.

Csodálatos ország, hol a legnagyobb ellentétek harmóniába olvadnak: őrlő fájdalom s izzó istenszeretet, szenvedélyes vágyódás s nagy béke, zokogó bánat s boldog öröm. Hogy elváltozik itt a szenvedés lélektana! A birodalom lakói nem lázongva, hanem szenvedélyes szeretettel az Isten akaratahoz símulva szenvednek el minden fájdalmat. „Alles muss *gutgelitten* werden” — mindennek, még az erénynek is meg kell tisztulnia. Egyetlen vágyuk: szenvedni, tisztulni. Szinte hallik biztatásuk: Lobogj, nyaldoss, égess, tisztíts, te áldott tűz, az isteni irgalom tüze! „Ha egy lélek tisztulás nélkül jutna Isten szemléletére, tízszer többet szenvedne, mert látná a nagy ellentétet önmaga s a ki nem elégített igazság között, a végtelen jószágot ily állapotban el nem viselné” — írja Genuai Szent Katalin.

A Tisztítótűz a béke birodalma. Tengernyi a szenvedés, mégsem hallik sóhaj. Itt minden szenvedés már szent, imádságos. Itt a boldog bizonyosok laknak, itt senki sem fél, mert ide már sem a sátán, sem a világ, sem a test romboló, gyilkoló keze el nem ér. Itt teljes, örök a csend. „Nem hiszem, hogy léteznék mélyebb megnyugvás s mélyebb meglegedettség az Égen kívül, mint a Tisztítótűzben. Nincs az a nyári esti tájkép, nincs az az erdei csend, nincs az a kerti illatban zsongó zümmögés, mely oly megnyugtató volna, mint a lelkek nyugodt, édes békéje a Tisztítótűzben.” (Szent Katalin.)

A Tisztítótűz birodalmában mozgalmas az élet. A nagy lélek-országból minduntalan egy-egy csapat fölszáll s mint fényes, napsugárból összeálló felhő emelkedik a magasba, — közben boldo-

gan cseng a győzedelmi ének: „Te Deum laudamus . . .” E szép, tiszta vándormadár-rajok már megállás nélkül jutnak el a tulsó partra. Az elszálltak helyébe új csapatok jönnek — odalenn a Földön szüntelenül töredezik az élet, szól a lélekharang. Megvívta már az utolsó nagy harcot. Testük valahol a Földön még ki sem hült, az értük elmondott első ima még föl sem ért az Égbe, de a lelküknek már jelentkeznie kellett Krisztus ítélőszéke előtt. — Tőle jönnek, szenvedni, tisztulni készen.

A Tisztítótűz birodalmában nincsen érdemszerzés. Az élet folyószámláját az egyén számára a halál lezárja. De az isteni irgalom keze az isteni igazságosság birodalmában sincsen megkötve. A birodalmi határ mentén oltár-oltár mellé sorakozik. Az oltároknál évezredek óta szüntelenül imádkozik, áldoz az Egyház. Ezer és ezer aranykehelyből éjjel-nappal ömlik a lángtengerre Krisztus vére s oltogatja a tüzet. Az Egyház ajkán az ima soha-soha el nem hal: Adj, Uram, örök nyugodalmat nekik . . . Az oltárok körül ember-tömegek térdelnek: elhozzák imáikat, jócselekedeteiket, önmegtagadásait, az elnyert búcsúkat, hogy a tisztulás ideje minél rövidebb legyen. Jövünk, jövünk, szenvedő testvérek, oltogatni a nagy tüzet, hogy a számkivetés ne sokáig tartson.

Megdöbbenve, megriadva menekülünk a Pokol kapujától. Az isteni irgalom birodalmának szemléletétől szelíd, mély örömmre hangolódik a lelkünk. Elmerengve az áldott lángtenger szemléletén összeségünk őrzőangyalunkkal: Ha gyarlóságaink, bűneink az Ég kapuját egy időre eltorlaszolják majd előlünk, ide, a tisztulás áldott helyére segíts el, te Istentől kapott jóbarát!

„Oh, a Tisztítótűz nagyon szép hely. Ott az Isten olyan jó . . . olyan jó . . . olyan jó . . .”

A MENNYORSZÁG.

A Mennysországot a nyolc boldogság hegyéről kell nézni.

Hogy ezen a hegyen mi történt?

Szent Máté és Szent Lukács részletesen elmondják. Krisztus mint annyiszor, most is éjtszakázott. Lelke az ima szárnyain az Atyánál járt. „Az egész éjtszakát Isten imáadásában tölté.” Alighogy kivirradt, már nagy, ígére szomjas tömeg fogja körül. „Jézus pedig látván a sereget, fölméne a hegyre és miután leült, hozzájárulának az ő tanítványai. És megnyitván száját tanítá őket.” Az éj csendjében, az atyai házban színültig megtelt nagy boldogsággal a lelke s most kicsordult, úgy-hogy ígéitől harmatos lesz a tanítványok, a sereg s évezredeken keresztül az Egyház lelke. „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. Boldogok a szelídek, mert ők bírják a földet. Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak. Boldogok, akik éheznek és szomjúhozók az igazságot, mert ők megelégtetnek. Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek. Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent. Boldogok a békességesek, mert Isten fiainak hivatnak. Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa.”

Mikor Mindszentek ünnepén ezt az evangéliumi szakaszt olvasom, mindig úgy hallom, mint-ha az Evangélium összes harangjai szólának. A harangzúgásból nem hallik ki más, mint: boldogok . . . boldogok . . . Krisztus nagy Szívéből

csak úgy zúdul a világra az öröm, a fény, a boldogság ígérete.

Egy hegyről hangzik el az Evangéliumnak talán legmelegebb szakasza. Mintha a Mester jelezni akarná, hogy az igék nem e világról valók, hogy aki ezt a nyolc szép, mosolygó, verőfényes titkot meg akarja érteni, annak magasra kell tudni szárnyalni — föl egész az Égig. Mert a szépséges nyolc titok csak odafönn az Égben bontja ki minden szirmát.

Csak az Égben lesz gazdag a szegényből.

Csak az Égben válik gyönggyé a könny.

Csak az Égben bomlik virággá a tövis.

Csak az Égben csitul el minden éhség, minden szomj.

Csak az Égben tűnik el rólunk minden folt.

Egyedül az Égben vannak boldog emberek. Minden igaz földi boldogság is csak az égi futó árnya.

Mindíg azt hiszem: Krisztus önfeledten az Eget nézte, amikor a nyolc boldogságot evangélizálta.

A nyolc boldogság hegyén a Mennysország nyitott kapujában állok. Úgy állok a kapuban, mint az ágrólszakadt, rongyos, éhes, sápadt koldus gyermek a fényes grófi kastély bejárójánál. De nem irigykedem. Csak vágyódom, szenvedélyesen vágyódom . . .

Milyen jó is lesz odafönn az Égben!

Odafönn nem üldöz a sátán, nem les rám a világ, nem lázong a vérem, gögöm. Nem bántom bűnnel a jó Istent, nem bántom szeretetlenséggel embertestvéreimet. Odafönn csak fehérben járok — soha violában. Sohasem lesz bűn miatt könnyes a szemem, sohasem gyónom, sohasem vezeklek. Alázatos, szelíd, tiszta, imádságos, szerető

leszek. Odafönn én is szent leszek. Nem bántom többé: szeretem, nagyon szeretem az Istent.

Milyen jó is lesz odafönn az Égben!

Olyan a lelkünk, mint kora tavasszal az orgonabokor: csupa rügy, csupa ígéret. De a sok rügyre hányszor hozunk barbárul késő áprilisi fagyot . . . Kegyelmes percekben el-el suttogjuk magunknak: „Légy szép, légy jó!” Érezzük, hogy különbek, nemesebbek, finomabbak, szebbek is tudnánk lenni. Két én lakik bennünk: egy, akit élünk, s egy, akiről álmodunk. Neki-neki lendülünk álmaink ideális énje felé. Néha-néha egy-egy bimbó kezd is rajtunk kifesleni. De aztán jön a vihar, letép rólunk szírmot, születő szépséget, valósuló ígéretet. Újra tépettek, üresek, csúnyák leszünk. Odafönn halott multtá lesz a földi én, örök valósággá a földi álom. Odafönn nemcsak álmunkban, vágyainkban, ideális énünkben, de végső formát öltött létünkben is szépek leszünk.

S milyen sokan leszünk. Mennyi szép, jó, szent testvérünk lesz. Biztos: mind nálamnál szebbek, jobbak, szentebbek lesznek. De én ezért nem irigykedem. A sok testvérnek csak örülök. Hogy szeretjük majd egymást . . . Sohasem csalunk egymás szemébe könnyet, sohasem alázzuk meg egymást, sohasem teszünk egymásban kárt, nem lesz köztünk szegény, árva, tépett szívű, testi-lelki torzó — mindünkön az Isten szépsége, öröme, gazdagsága verődik majd vissza. Mind egy koszorúba fonódunk: a kivirágzott, fénylő tőviskoszorú mellett Krisztus másik koronája leszünk.

Sokan kérdik: mit csinálunk majd egy örökkévalóságon keresztül az Égben?

Furcsa kérdés. Akit zavar, ritkán nézett mélyre, ritkán látott szépet, ritkán állott a szent-

ség ígézetében, ritkán imádkozott önfeledten, ritkán izzott fehér, szent szeretetben. Mily gazdagoknak érezzük magunkat, amikor néha-néha gondolat-rajok lepik el szellemi világunkat. Mily boldog rabjai vagyunk a művészetek titokzatos világából, a természetből, az etika világából felénk sugárzó szépnek. Hogy tud lenyűgözni egy-egy emberi életből kivilágló szentség. Mily csodálatosan széppé tudja tenni az életet a belőle kisugárzó, a reá áramló szeretet. Hogy át tud szellemülni egész lényünk az Istenben elmerülő ima perceiben. Pedig ideleln az igazság, szépség, szeretet, szentség — e végső, nagy értékek fénytengeréből csak egy-egy sugárszilánk jut osztályrészül, mégis, hogy tele lesz vele a lelkünk. Hogy vonz a végtelen: időben, térben, vágyban, igényben — hogy sért minden határ. Egész kultúránk nem egyéb, mint határok robbantása, törtetés a végtelen felé. Filozófiai tévelygéseinkben lemondhatunk az egyéni végtelenségről, örökkévalóságról — magát a Létet még e sötét filozófiákban sem tudtuk határokkal, végességgel káromolni.

Die Welt ist tief, tief ist ihr Weh —
Lust tiefer noch als Herzeleid.
Weh spricht: Vergeh!
Doch alle Lust will Ewigkeit,
Will tiefe, tiefe Ewigkeit. (Nietzsche.)

E pszichológia úgy igényli az örökkévalóságot, mint gyöker a nedvet, levél a fényt, élet a Napot. Hogy lehet kérdezni, mit csinálunk majd egy örökkévalóságon keresztül az Égben? Véges pszichológiánkkal járjuk, csodáljuk, szeretjük, imádjuk a Végtelent, az Istent s ettől boldogok leszünk . . . Hogy lehetne ez másként, mint örökkévalóságban!? Hogy lehet a Végtelenhez

idővel nyúlni? Hogy lehet elmúlás mellett boldogságról beszélni?

Az Égben mienk lesz az Isten, s mi az Istené leszünk. A gondolattól meg lehet rendülni. Nemes, igaz értékek birtoklása már e földi létben is egyik leggazdagabb örömforrásunk. Odafönn minden a mienk lesz: igazság, szépség, jóság, szeretet, sőt maga az Isten. S a felséges birtoklás fölött nem lóg az elvesztés réme. Az Égben nem lehet már veszíteni, hanem csak nyerni. E mellett kipusztul belőlünk az önzés utolsó csírája is: mindenünket fönntartás nélkül az Istennek adjuk. Az Égben senki sem fősvény. S az Isten örül nekünk. Nyugtalan, sokszor fájó gondja voltunk ideleenn, csak öröme leszünk odafönn. Mi az Istené, az Isten a mienk: íme, ez a Mennyország.

Oh, jó Krisztus, néha-néha, mikor nagyon maga felé húz a Föld, vigyél föl a nyolc boldogság hegyére! Néha-néha told félre a csillagtáborn, hogy belássunk az Égbe. Néha-néha vakíts el a Túlнан szépségével, hogy gyötörjön a honvágy. Néha-néha úgy hívogass haza, hogy tisztán, jól meghalljunk. Néha-néha biztass, súgd: Boldogok, nagyon boldogok, mert a Tieid leszünk odafönn az Égben!

BÁNAT.

Amikor Magdolnát már nagyon marta a reá rakódott sok sár, alabástrom edényt szerzett, megtöltötte illatos olajjal s megindult a farizeus háza felé. Tudta, hogy ott lakoma van. Tudta, hogy a vendégek — Egynek kivételével — elképednek beléptekor. Szinte már előre hallja kemény szavukat: „Távozzál tőlem, ne érints, mert tiszta vagyok!” De azt is tudta, — a sárból a Nap felé nyújtózó szíve súgta — hogy ezzel nem az egyetlen „tisztá” közöttük fogja fogadni. Az mást fog mondani. Szívén kívül a másik biztatója egyszerű, józan logikája volt: „Sebei voltak, tehát odament, ahol orvost talált” (Szent Ágoston). Tudta, hisz keservesen tapasztalta, amit későbbben nagy testvére, Ágoston olyan szépen megfogalmazott: „A szíveddel nem tudsz bánni: te csak zúzd össze — az Úr majd elvezérli.” Vitte hát sárlól, büntől kimart szívét, hogy helyébe újat, szebbet, jobbat kapjon.

Ennek a szív-cserének azonban ára van. Az ára: könny, bánat. Addig is, azóta is mindig úgy volt, hogy csak a „megtörődött és alázatos szívért” jár új, jobb szív az Úrtól. Krisztus után a legnagyobb ajándék, amit az Istentől a bűnbeszéd óta kaptunk, a bánat könnye. Magát Krisztust is csak azért kaphattuk, mert előbb a könnyet kaptuk. A Létnék nem mi vagyunk az egyet-

len forradalmár hordája — megpróbálták Luciferék is. De nem kaptak könnyet, tehát nem kapták meg Krisztust sem.

Nem meglepő, hogy az újkori embernek, az individuum bálványozójának e könny ellen sok a kifogása. Spinoza csak a népnek szánja. „A nép félelmetes, mihelyt nem fél.” Ezt a félelmet őrzi a tömegben a bánat, amely nem egyéb, mint „képzelt hatalmak előtt való remegés”. Nietzsche férfiatlannak, az emberi méltóságon alulinak tartja, mert dezavuál. „Mit einem Erlebnis nicht fertig werden, ist bereits ein Zeichen von *décadence*. Dieses Wieder-Aufreissen alter Wunden, das Sich-Wälzen in Selbstverachtung und Zerknirschung ist eine Krankheit. Ein extremer Stolz ist da eher am Platz.” (Egy élménnyel nem tudni végezni — ez dekadencia jele. Ez az önmegvetésben és önmarcangolásban való vergődés valóságos betegség. Dacos gőg előbb volna helyén.)

De félreismeri ez a bölcselet az egyéni és kollektív élet lélektanát, az erkölcsi világrend törvényeit! Prohásztkánk élesebben, jobban látott: „Ha nem is hajtanak a bánatkönnyek malomkerekeket; de hatalmasabban működnek, mint az elevátorok . . . emelik az állatiasságból föl az embert.” Az utolsó évek sokat emlegetett bölcseelője, M. Scheler is úgy látja, hogy „a bánat az erkölcsi világrend regenerálódásának ereje”. Igaz, hogy amióta a Paradicsomból kisodródunk, a bánat felhője úgy kísér bennünket, mint testet az árnyék. De e felhő nemcsak árnyékot vet a földre, hanem termékeny esőt is hullat rá, amely nélkül egyének és korok szomjan halnának . . . „Nincs nagy lelke annak, aki a bánat miatt szégyenkezik” (S. Behn).

Csodálatos a mi lélekalkatunk. Lelkiéletünk

nem egyszerűen a jövőből reánk áramló, a pillanatnyi jelenen át a múltba lezuhanó események, élmények országútja. A múlt nem inaktív élményösszeg — belőle építő és romboló erők nyúlnak át a jelenbe. Ennek a multnak súlyos szava van erkölcsi értékelésében, énem konfrontálódásában a világgal szemben. Amit megéltem, az belémkapaszkodik, belém nő. Ez a lélektani magyarázata annak, hogy a bűn egyénben és társadalomban nemcsak a multat terheli, hanem a jelent is fertőzi. Durvítja, tompítja az erkölcsi mérleget, a lelkiismeretet, elhalványítja, elmosza a jó és rossz közti határvonalat. Csökkenti az éntől független erkölcs tan normatív tekintélyét, érvényesülését s csábít az erkölcsi szubjektivizmus veszedelmes vizeire. Akarati depressziókat idéz elő, fagyöngyként tovább élősködik rajtunk, szívja életerőnket. Amíg ezt az élősdit le nem szakítjuk magunkról, amíg ezt a rothadási, fertőző fészket föl nem égetjük magunkban, nincs erkölcsi haladás. Hiába zárjuk le a bűnös életszakszokat a múlt kriptájába, ezek mint nyugtalanító és mérgező kísértetek mindaddig visszajárnak, amíg az erkölcsi világrend ítélőszéke előtt velük le nem számolunk.

Ehhez a leszámoláshoz az első lépés, hogy azokat az elhibázott, szomorú darabokat a múltból kiemeljük s kíméletlenül tudatmezőnk gyújtópontjába állítjuk. Hasonlít ez a tevékenység az orvos ama ténykedéséhez, amikor a sebről a kötetést letépi, a sebet kinyitja, kitágítja — a mérgező genyt a szervezetből másképpen eltávolítani nem lehet. Minél erősebb, élesebb az emlékezés, annál inkább szakadoznak a szálak, amelyek a bűnös életszakaszt az énhez kötik.

A fölhozott darab múlt aztán rákerül az

értéket megállapító mérlegre. Értelmi világunk, lelkiismeretünk szomorúan megállapítja, hogy lelkiségünk, erkölcsiségünk a lemért életszakasszal, élménnyel szegényebb lett. Sokszor már e ponton nehéz lesz a szívünk, a szemből kicsordul a könny, a lélekből hangtalanul kisír a valomás: „Atyám, vétkeztem . . .” De e fázisnál nem lehet, nem szabad megállni: eddig eljutott Júdás is . . . Még akkor sem, ha a könny még úgy mar, ha a bűn még úgy fáj.

Itt e ponton kapcsolódnak bele a lelki folyamatba az akarat erői. Egy paradoxnak látszó küzdelem indul meg: az akarat szeretné a megtörténtet meg-nem történtté tenni, a szomorú, megbélyegzett tényeket a multról, az énről leszakítani. E küzdelem vívja ki a bűnöző és a bűnbánó között azt a nivó-különbséget, ami nélkül lelkitisztulás nincsen. E viaskodásban szakad el az az életideg, amely a bűnt összekapcsolja minden élmény központjával, hordozójával: az énnel. Ez az akaratni nekifeszülés az a bizonyos pöröly, amely összezúzza a bűnös mult-szakaszokat, amelynek csapásai alól kikerül a „cor contritum”, a megtört szív. A mi útunk a tökéletesebb élet felé a „Stirb und werde!”-n keresztül vezet. Szent Pál úgy mondotta: Vesd le a régi embert, — öltsd fel az újat! Szomorú sors egyénben és társadalomban egyaránt, hogy szeretik magukkal hurcolni nemcsak életértékeiket, hanem a bűnt, a bűn emlékét is, s mégis erkölcsi emelkedésről álmodnak. Scheler joggal kiáltja e lélektan felé: „Csak büntartozások elől menekültök, amikor azt gondoljátok, hogy az élet magaslatait ostromoljátok. Ez az ostrom titkos menekülés.”

De az akaratnak a bánatban nemcsak a multtal szemben van szerepe: tőle a jövő is vár

közvetlenül lökéseket, elhatározásokat. Amilyen határozott, kíméletlen, erős lendülettel csapott rá a multra, oly határozott irányítást kell adnia a jövő számára. Az akaratnak van még egy fontos, lényegi mondanivalója: „Fogadom erősen . . .”

Ez a Magdolna-lelkek lélektana, amikor a sáros, szomorú multból egy szebb jövő felé indulunk. Csak valami hiányzik még belőle: a levegő — a kegyelem. Az, akinek ez a lélektan a szenvedélye, aki talán legmélyebb, legtitokzatosabb, legirgalmasabb mondatát e lélektanról mondotta: az Égben nagyobb az öröm egy megtérő bűnös, mint kilencvenkilenc igaz fölött. És ez a Valaki mindenkireh eljön kegyelmével, akinek könny csillog a szemében, bánat sír a lelkében. Lám, Péter milyen csúnyán viselkedett a szenvedés éjtszakáján, s ez a Valaki, akire pedig akkor már ráborult a halál árnyéka, „hátra fordulván rátekintte Péterre” s a tekintettől Péter „keservesen síra” és jobbá lett . . .

Te Júdást emlegeted . . .

Hogy is volt Júdással? Hitványul elárulta Urát. Azonban a legszörnyűbb vérdíj mégis fölborította bűnös lelkét. „Akkor látván Júdás, ki őt elárulta, hogy elítélték (az Urat), megbánván tettét, visszavivé a harminc ezüstpénzt a papi fejedelmeknek és véneknek, mondván: „vétkeztem, elárulván az igaz vért.” Júdás tehát „látta”, „megbánta”, sőt meg is vallotta bűnét és mégis — „elmenvén fölakasztá magát” . . . Ne mondd, hogy itt a predesztináció sötét vizei morajlanak. Ne vádold az Urat, hogy amit Péternek megadott, azt Júdástól megtagadta — személyválogató volt. Elmondom, mit kapott azon a szörnyű estén Júdás. Az Úr megmosta lábait. Helyet adott neki a legáldottabb asztal mellett, az első oltár közvet-

len közelében. Az első tizenkét áldozó egyike volt. Közvetlen az örvény szélén még megcsókolhatja az Urat, aki szelíden, szép néven szól hozzá: „Barátom, mi célból jöttél?” Sőt az Úr még tovább megy: ebben a borzalmas éjszakában a legbűnösebb tanítvány kedvéért kigyújtja istenségének fényét. A tömeg az isteni fenségtől a földre zuhan, de a bűnös tanítvány nem roskad most sem a Mester lábai elé. S még ezek után is, ha Júdás nem „a papi fejedelmeknek és véneknek” nyögi el azt a „Vétkeztem”-et, hanem az Egrenézve Istennek — biztos, hogy nem a sátán ölelő karjai közé zuhant volna. Nincs igazad: Júdásnál több kegyelmet igen kevesen kaptak. Nemem: ha könnytelen a szemed — szörnyű sors! — nem az Úr szárította ki, hanem tenmagad. Mindenesetre a német regényíró nő dominikánus páterének is igaza van: „Die Gnade Gottes hat kein End, aber das Leben des Menschen — hat ein End . . .” (Az isteni kegyelem nem ismer határt, de az emberi élet igen . . .)

A mai élet erkölcsi vonatkozásban két egymástól messze-messze elsodródott síkon mozog. Az egyikén fénylenek, vakítanak a szép, nemes erkölcsi elvek, ezen jár egyedül, árván az etika mint tudomány, mint életelvek rendszere. A másikon nyüzsgő, bukdácsol, bűnözik a valós élet — itt már sok, tengernyi az ember . . . Az elmélet s a gyakorlat, az eszmény s a valóság, a Sein sollen s a Sein ideleln a Földön egymás mellett, egy síkon sohasem jártak. De egymástól oly kegyetlen messze, mint a ma életében, csak ritkán sodródtak el. Ezt a sötét távolságot csökkenteni kell, különben csak pusztulás lehet a kor sorsa. De e csökkentésnek csak egy módja van: a valós

élet nivóját kell emelni. Mélyre süllyedt kort erkölcsi eszmény, szépség felé emelni csak az „Isten elevátorával”, a mélységes bánat erőivel lehet. Ezt a történelem Krisztus óta ismételtlen igazolta. Hogy a sírba zuhanó koloszsus, az antik-kor nem rántotta magával egész Európát, hogy ez a nagy erkölcsi hullá, amely végső vonaglása-ban Nérókkal döbbsentette meg a világtörténelmet, nem fertőzte halálra az egész emberiséget, ez az ifjú Egyház érdeme. Ez az ifjú kereszténység az erkölcsiség csodálatos magaslatain jár, de azért megható, finom lelki ösztönre valló együttérzéssel mintegy felelősséget vállal a sokat bántalmazott Istennel szemben a kor tengernyi bűnéért. Míg Róma a bűnben tombol, őrvöng, az Egyház a katakombákban mélységes bánattal engesztel. Scheler szerint „ez az ifjú, bűnbánó kereszténység szülte újjá a hatalom- és élvezetvágyban elmerült ó-kort s adta vissza a világnak az ifjúság lélektanát.” A XI. század csak úgy tudott az erkölcsi lejtőn megállani, hogy az Istentől megkapta a „könnyek ajándékát”, ahogy az akkori írók a bánatot emlegetik. „A szenvedélyek s az erőszak nyers kitöréseinek dühe a bánat hatalmas érzésébe szelídült át” — írja e korról Szent Bernát egy neves életrajzírója.

Új világ s az új világban új embertípus születését emlegetjük úton-útfélen. „Hatalmas fordulóhoz jutottunk. Kultúránk eddigi alakja fölbomlóban, új van keletkezőben.” (B. Jansen.) Hogy egy új korszak kapujában állóknak mi az első tennivalójuk, azt a Kinyilatkoztatás világosan megmondotta.

Mielőtt az Evangélium csodálatos harangjai megkondulnának, Isten választott népének egy kemény, kíméletlen szónokot kell meghallgatnia.

A puszta csendje nevelte, érlelte. Itt szötte-fonta azt a széles, szűrös vezeklővet, amelybe bele kell törnie magát mindannak, aki az élet teljessége, magasságai felé indul. Szószékét itt a puszta homokjára állította föl. Amikor Názáret felől megindul hosszú, nehéz útjára az Úr, a puszta nagy szónoka már javában töri a kemény ugart. Rövid, határozott mondatai fölverik a puszta csendjét, túlharsogják Jeruzsálem lázas életszivaját. Szószéke köré egyre nagyobb tömegek hömpölyögnek, az innen kiinduló hullámok egyre meszszebb futnak. A kemény beszédek témája változatlanul ugyanaz: „Tartsatok bűnbánatot!” Ez az Evangélium prológja, minden Krisztus-várás örök törvénye. A mi új világunk, új emberünk is, ha a halódónál különb akar lenni, csak könnyből, erkölcsi megrendülésből, bűnbánatból születethetik. Romok közül, erkölcsi süllyedtségből az út szebb, tisztultabb élet felé mindíg Canossán át vezetett. Egyének és történelmi korszakok számára egyaránt.

Kár tehát bántalmazni az Egyházat, amiért nem akar, nem tud lemondani a hamuról, a violaszínről, a vezeklővről, a Bethesda-taváról, a gyóntatószékről . . .

ALÁZATOSSÁG.

Vannak a Szentírásnak mondatai, amelyek mindannyiszor ránk döbbsentenek, ahányszor csak halljuk őket. Mintha egy-egy igazság áttörne a szó, a mondat hüvelyén s közvetlenül hullana rá a lelkünkre. Ime egy ilyen mondat: „Initium omnis peccati est superbia” — minden bűn kezdete, forrása a gőg. Egyénileg és világtörténetileg egyaránt. A mondat mögött a „mysterium iniquitatis” legmélye sötétlik. A legveszedelmesebb szírt, amelyen már sok lelkiélet halálra zúzódtott, a gőg.

A Létben két szörnyű forradalom zajlott le. Mind a kettő megrendítő következményei átcsapnak a tér és idő korlátaiban az örökkévalóságba s eltorzítják az Isten szép gondolatát a Létről. Forradalom rázkódtatta meg a szellemek világát — forradalom sebezte halálra a teremtés hajnalán a mi szép Földünket is. A forradalmak nyomán Istent gyűlölő démonok, bűnben vergődő emberek, szenvedő, vonagló történelmek bontották meg a Lét felséges harmóniáját.

Miben állt ez a két szörnyű forradalom?

Amit az Írás a bukott angyalról mond, áll az első emberpárra is: „In veritate non stetit.” Sem az egyik, sem a másik nem bírta az igazságot, tehát zuhant lefelé. Van egy borzalmas súly, amelyet az élet nem bír meg, amely még az

angyalt is a pokolba húzza: a gőg. Mert az „In veritate non stetit” gőgöt jelent. Jelenti az értékek, a világ isteni rendjének fölforgatását, a teremtetett lénynek olyan létfokra való erőszakolását, amely őt meg nem illeti — tehát gőgöt s ezzel minden bűn forrását. Mert a bűn-fejedeleme kétségkívül a gőg — minden más bűn az ő kísérete, leszármazottja. Szörnyű ennek a fejedelemnek átvonulása a világtörténelmen s az egyéni életen egyaránt. Ahová csak beférkőzik, mindenütt tör, zúz. Próbáljuk kissé behatóbban elemezni ezt a kórt, amely ha kellő időben ki nem égetjük, feltétlenül halált jelent.

A krisztusi embertannak két sarktétele van, amelyek megvalósulásának foka döntően befolyásolja minden egyéni élet végső mérlegét. Az egyik szerint az ember „ens sociale”, társas lény. Tehát nem elszigetelt léthordozó, hanem viszonyban van a többi létalannyal s a Lét forrásával, az Istennel. „Es gehört zum ewigen ideellen Wesen einer vernünftigen Person, dass ihr ganzes geistiges Sein und Tun ebenso ursprünglich eine selbstbewusste, eine selbstverantwortliche individuelle Wirklichkeit ist, als auch bewusste mitverantwortliche Gliedwirklichkeit in einer Gemeinschaft” (M. Scheler). Az öntudati életet élők Isten elgondolása szerint közösséget alkotnak. Az emberi egybetartozandóság gondolata szinte döbbenetes kihangsúlyozást nyer az eredeti bűn s a megváltás dogmájában. A közösség két tagja: az első emberpár halálra mérgezte az egész emberiséget; egy tagja: Krisztus adta vissza mindenkinek számára a gyógyulás lehetőségét. A nagy ontológiai igazságot Krisztus örök-szép paraboláival, hasonlataival nemcsak meg-

világította, hanem az Egyház alapításával a leg-eszményibb alakban meg is valósította.

Emberi lényünk másik sarktétele, hogy a nagy közösséget át kell hevitenie a szeretetnek. Az életértékek királynője a szeretet. Ez irányban sem hagyta Krisztus kétségben a világot: ezerszer kinyilatkoztatta, hogy az egész Lét „suprema lex”-e, alaptörvénye a szeretet. Magának a Létnek forrása, az Isten sem egyéb, mint valóságos személyi életet élő, örök, végtelen Szeretet. Végso értékünket, amelyet az örökkévalóság fog megkoronázni, az állapítja meg, mennyi szeretet sugárzik belőlünk az Isten és embertársaink felé.

A nagy kórnak, a gögnek boncolgatását e két igazság világánál kell végezni. A gög lényegében nem egyéb, mint forradalmi szembehelyezkedés e két igazsággal.

Valaki a gögöst mélyértelműen „déserteur du monde”-nak nevezte el. A gögös valóban érzelmeiben, gondolataiban, a világba, az életbe nézésében egyre jobban elszigetelődik. A gög folyton vagdalja, tépi azokat a kötelékeket, amelyek az ént embertársaihoz, a világhoz és végso elemzésben az Istenhez kötik. A gögös sohasem elégszik meg azzal, hogy értékeket állapít meg magában, hanem folyton azt hajtogatja: ezzel vagyok én gazdagabb, különb embertársaimnál. Sohasem azt kutatja, milyen értékek hiányoznak magában s vannak meg másokban, hanem végzetesen megfordítja az eljárást: azt fürkészi nyugtalanul, mi van meg magában s mi hiányzik másban? Az önmagában felismert értékek konstatálása sohasem úgy történik, hogy „lám, mennyit pazarolt rám az a jó Isten”, hanem: „mennyi mindenem van nekem!” Ez a folytonos önbámulás a gögöst elvakítja — a gögös megdöbbentő

naivitásig tud vak lenni! — s hamarosan ott is lát igazgyöngyöt, ahol még üveggyöngy sincs. Egyre kevesebben lesznek, akikben némi hasonlóságot lát, megenged magával. Egyre nagyobb tömeget „profanum vulgust” — lát maga alatt: szinte érzi, hogy emelkedik. Tragikus csalódás: ami emelkedésnek látszik, az végzetes zuhanás, amely, ha Isten kegyelme fel nem tartóztatja, a pokol mélységéig meg sem áll. Az élet nagy tragikuma: a gőgös hegyre törtet s a kárhozat sötét szakadékába zuhan. Szörnyű csalódás, amely a pokolban ébred . . . Az alázatos egyre mélyebben látja magát, a végén még a pokolban sem talál magának helyet, — pedig száll, királyi sasként száll a magasba, amíg csak az égbe nem zuhan . . . Áldott csalódás, mely Isten karjai közt ébred . . .

Van a gőgnek más mérges fullánkja is. A gőgös önmaga nemcsak hordozója, hanem forrása is a benne meglévő valóságos, vagy látszólagos értékeknek. Ő gazdag, ő szép, ő okos és képzett, ő fáradhatatlan, ő kedves — s nem a lelkén, életén keresztül az isteni kegyelem. Mintha az esőcsepp azt mondaná: én vagyok a szivárvány. Ez forradalom az Isten ellen, aposztázia az Istentől, amely már idelent is fagyasztja az Isten iránti szeretetet; de amikor odaát az Isten végtelen gazdagságának s a saját teljes nincstelenségének tiszta tudatára ébred, Isten-gyűlöletben lobban ki. — Másodszor neki vannak értékei: X-nek, Y-nak, Z-nek nincsenek. Ez a „nincsenek” neki érték, örömforrás. Úgy-e érzed, hogy ez a szerencsétlen nemcsak az Isten tervezte nagy kommunió szökevénye, hanem az evangéliumi „suprema lex”, — a szeretet törvényének is lábbal tiprója! Nem — ennek a lelkületnek Krisztushoz semmi, de semmi köze! Érezned kell, mennyire igaz

Szent Gergely komor mondata: „Evidentissimum reproborum signum est superbia.” A pokolba sok út vezet — a legrövidebb és legbiztosabb a gőg!

Mi tehát a teendő?

Szent Ágoston az ő szokott istenadta szellemiségével felel: „Altus est Deus: tu humilia te, et descendet ad te.” Felséges az Isten, magad erőiből soha föl nem érsz Hozzá! De találkoztok, ha megalázod önmagadat: az alázatoshoz a felséges Isten leszáll. Hogy ez mennyire fontos, egy másik helyen világít rá. „Ha azt kérded, mi a legelső kötelesség Krisztus hitében és fegyelmében, ezt felelem: az alázatosság. Mi a második követelmény? Az alázatosság. Mi a harmadik? Az alázatosság.” Tehát nem az imában való buzgóság, nem a megfeszített munka, nem a tisztaság, nem az önmegtagadás — oh, ezek mind végtelenül értékesek és fontosak, ezek mind ott virágzanak az egészséges, szép lelkiélet fáján. Szép virágok, Krisztus örömmel hordja a belőlük font koszorút. De a fa gyökere, amelyből kihajtottak, az alázatosság. Az égbe vezető összes utak alapzata az alázatosság. „Gott vermag alle Dinge durch seine göttliche Kraft, aber das vermag Er nicht, dass Er dem Menschen nicht willfahre, der diese zwei Dinge an sich hat: Demütigkeit von Grunde des Herzens und kräftige Begehrung.” A jó Eckehardt mesternek igaza van.

De mi is az alázatosság?

Az alázatosság az ember függvény-voltának érzelmileg és értelmileg való átélése s az ebből folyó gyakorlati következményeknek az élet egészébe való beállítása. Tudnunk kell azt, hogy Isten állított bennünket az életbe. Minden, ami bennünk érték: szép, jó, nemes — az az Isten kegyelmének tükröződése, visszhangja. Teremtő

erőink nincsenek — teremtmények vagyunk, s ha valami mégis kisarjad belőlünk, aminek az Isten és a jó emberek örülnek, azt mindenestül az Isten kegyelmének melege fakasztotta. Életünket, tartalmunkat, teljesítményeinket nincs jogunk összehasonlítani embertársainkéval úgy, hogy az esetleg javunkra mutakozó értékkülönbséget a saját énünk javára könyveljük el. A pozitív értékkülönbségnek mi csak hordozói vagyunk — megteremtője, jóságos adományozója az Isten. Ha ez az értékkülönbség-megállapítás így a keresztény erkölcstan szellemében is történik, nincs jogunk ezt hatni engedni szeretetünkre. Akár fölöttünk, akár alattunk vonul el egy-egy halhatatlan lelket hordozó élet, mindkettőre vonatkozik a „Szeresd felebarátodat, mint tennenmagadat!” krisztusi törvénye.

Ha jól megfigyeltük, amit az alázatosságról eddig mondtunk, ki kellett belőle valami hideget éreznünk. Igen, ez az az alázatosság, amelyről Szent Bernát ezt mondja: „Van alázatosság, amely a tényigazságból fakad, ennek nincsen hője.” Ez az alázatosság nem tesz egyebet, mint levonja függvényváltunk következményeit. Van azonban az alázatosságnak magasabb, értékesebb formája is, amelynek gyakorlásában egész melegével részt vesz a szív is. „Van alázatosság, amely szeretetből lobbanik ki s jó izzásba” — mondja ugyancsak Szent Bernát. Ez az alázatosság örül, amikor értékeket lát az életben, de kétszeres az öröme, amikor az értéket másban látja. Ez nemcsak lélek-gazdaságilag, nyögve, de szívvel mondja: „Jó nekem, Uram, hogy megaláztál!” Örül a megaláztatásnak, a szegénységnek, mert ezzel hasonlóbb lesz Ahhoz, akinek sohasem lankadó, szenvedélyes szeretetében látja

az élet egyetlen és végtelenül gazdag értelmét és célját. Ez az alázatosság egyre jobban föltornyosuló örömmel látja, hogy csak egy a gazdag, a jó, a szent, az úr: Isten. Ez az Assisi-i Ferenc, Szienai Katalinok, Árpádházi Margitok alázatossága, akik addig-addig maradoznak el az Isten gazdagságának, szépségének szemléletében, amíg e végtelen szépség, szentség fényében valóban úgy látják, hogy még a pokol számára sem valók, mert őket is itt-ott por lepte be. Minél finomabb a mérleg, annál kisebb, elenyészőbb súlyt is megérez: minél finomabb a lélek, annál érzékenyebben rezzen meg a legkisebb por-szemre is. Ez a lelki érzékenység, finomság az alázatos lélek egyik legjellegzetesebb tulajdonsága.

De az alázatosság hősei a nagy szegénység láttára nem lesznek szomorúak, hiszen ők az Isten végtelen gazdagságát, szépségét látják, s ettől egyre magasabban lobog, egyre erősebben izzik szeretetük. Mást, embertársaikat azonban nem ugyanazon mérlegen mérik, mint önmagukat: a világot a nagy szeretet szemüvegén át nézik, azon a csodálatos szemüvegen, amely másban a hibát, gyarlóságot kisebbíti, az erényt, a jót megnagyobbítja. Így születnek az „Isten poverelloi”, akik maguknál gyarlóbb, szegényebb, bűnösebb teremtményt valóban nem ismernek, de akik e miatt nem esnek kétségbe, mert csak egy a fontos: hogy Isten gazdag, szép, szent s az emberekkel jó Azért kerülnek oly magasra, az oltár magasságába.

Hogy az alázatosság hogyan verődik ki a hétköznapi egyéni életen? A kérdésre egy ugyan-csak nem aszkétikus íróval, M. Schelerrel felelünk, aki jól eltalálta a szót: „Wagt es zu verzichten auf alle eure inneren vermeintlichen

„Rechte“, auf alle eure „Würdigkeiten“, auf eure „Verdienste“, auf aller Menschen Achtung, — am meisten aber auf eure „Selbstachtung“, — auf jeglichen Anspruch irgendeiner Art von Glück würdig zu sein und es anders als nur geschenkt aufzufassen: so erst seid ihr demütig!“ Valahogy így fest az alázatos élet . . . Szent Bernát rövidebb, könnyebben érthető: „Ama nesciri et pro nihilo reputari“ — szeresd, hogy a világ ne tudjon rólad! Egyet az alázatos lelkület sohasem tesz: mást meg nem aláz.

Valami csodálatos szelidséggel, alázattal csendül ki az Evangéliumból Krisztus ilyen formában egyetlen kérése: „Tanuljatok Tőlem, mivel szelid vagyok és alázatos szívű!“ „Tanulj Tőlem: nem világot alkotni, nem láthatót és láthatatlant teremteni, nem a világban csodákat művelni, nem halottakat támasztani, hanem: „hogy alázatos szívű vagyok“ — magyarázza Ágoston Krisztust.

Krisztusnak joga volt az alázatosság törvényének meghozásánál önmagára hivatkozni. Bár-hogyan és bárhonnan is nézzük Krisztus életét, a legmegdöbbentőbb, legfelségesebb végtelen alázatosságának tükrében. Kell, kell, hogy időről-időre elsuhanjon a lelkünk ez élet alázatosságának mélységei fölött. Kell, kell, hogy időről-időre egyet kongassunk az Evangélium felséges harangjával! „És az Ige testté lőn . . .“ nem Rómában, nem Athénben, nem toga praetextaban, nem cézári koronával! Szegényen, elhagyottan . . . Még meg sem születik, már arról suttoznak, hogy törvénytelen gyermek lesz . . . Megy Ő még mélyebbre: „in similitudinem carnis peccati“-a bűnös test hasonlóságáig. S ezt a „similitudo“-t odáig viszi, hogy megkeresztelkedik . . . Mintha az Atya odafönn megsokalta volna az

alázatosságot, lekiált a Földre: Emberek, valahogy félre ne értsétek ezt a Jordán vizében álló Krisztust — ez az én Fiam! Szent Pál még ennél is nagyobb mélységet mutat: „Eum (t. i. Christum), qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.” Az ember fél a mondatot lefordítani. Isten a bűn szörnyű súlyával terhelten . . . A Getszemáni-kertben úgy is lett . . . A világ minden bűnét hordozta Krisztus . . .

Diszharmónia, szakadékok járnak keresztül-kasul a mai életet. Egy nap százszor is kikívánczik belőlünk a vallomás: Nem, az Isten nem így gondolhatta el ezt a világot! S mégis, „die moderne Menschheit weigert sich in seltsamer Verblendung einzuräumen, dass ihr Gesamtzustand nicht so beschaffen ist, wie er sein sollte, dass ein tiefes metaphysisches Verderben seinen Wert gemindert hat” — panaszkodik joggal a német bölcsele, Siegfried Behn. Mintha főleg ifjúságunkban újra Rousseau, a fölvilágosultság szelleme kísértene: az ember, amint születik jó, — rosszra csak a kultúra, a politika teszi. A világháborút közvetlenül követő pesszimizmusnak a legifjabb nemzedék azt az optimizmust szegezi, amely hallani sem akar arról, hogy mérgezett gyökérzet hajtása vagyunk, hogy egyenkint és összeségünkben az eredeti bűn mély sebforradását hordjuk. Ez annyit jelent, mint az ördögöt Belzebubbal próbálni kiűzni. Higgyünk, bízzunk a jövőben, egyéni, közületi fejlődésünkben, de tudjuk azt is, hogy bűn-adósságot örököltünk, hogy az első bűn mérgét teljesen sem a lefutott évezredek száma, sem Krisztus el nem távolította belőlünk. „In veritate stare” — állnunk kell az igazságot, különben lebukunk . . . Cor humile, alázatos szív a kor égető szükséglete.

IMÁDKOZZÁL!

Ez a világ Krisztustól sokat örökölt. Ránk hagyta alázatos, szerető, szép harminchárom évét, evangéliumát, varratlan köntösét, keresztjét, Édesanyját, szent Testét és Véréit. Pál jól eltalálta a szót: „Exinanivit semetipsum” — kifosztotta önmagát. Ehhez a felséges örökséghez mi, az Egyház gyermekei vagyunk a „primogeniti”, az egyeneságú első örökösök. Minél jobban érvényesítjük ezzel az örökséggel szemben elsőszülöttségi jogunkat, annál mélyebb, termékenyebb lesz bennünk az élet.

Krisztusi örökségünknek van egy része, amelyre alig gondolunk, pedig ugyancsak szükségünk van rá. Krisztus éjtszakáit értem. Nem az elsőt, nem is az utolsót, amelyet közöttünk töltött — ezekre még csak rá-ráfeledkezünk — hanem azokat, amelyeket „secundum consuetudinem” „in monte solus” „in oratione pernoctans” — szokása szerint egyedülletben imádkozva töltött el. Ezekre alig gondolunk, pedig Krisztus emléküket az Evangéliumba is beleszövelte.

Szent Máté elmondja, hogy a kenyérszaporítás csodája után Krisztus „elbocsátván a sereget, fölment a hegyre egyedül imádkozni. Beesteledvén pedig csak egyedül vala ottan”. Csak „az éjtszakának negyedik órváltásakor”, azaz hajnali három órakor keresi föl újra tanítványait. Szent

Lukács szerint is az apostolválasztás előtt „ki-méne imádkozni a hegyre és az egész éjszakát Isten imádásában tölté el”. Hogy pedig ez nem szórványos jelenség az Úr életében, azt ugyan-csak Szent Lukács igazolja: „És kiindulván, szokása szerint az Olajfák-hegyére méne.” Volt itt egy barlang, a hagyomány szerint az Úr kedvenc helye: igen sokszor itt találták „in oratione”, imádkozva a felkelő Nap sugarai. Ezekre az éjtszakákra is mind áll: „Stille Nacht, heilige Nacht . . .” Szent Pál arról is tud, miként imádkozott az Úr: „Ki az ő testének napjaiban könyörgéseit és esedezéseit nagy kiáltásokkal bemutatván annak, aki őt megszabadította a haláltól, meghallgattatott az ő hódolatáért.”

Hogy az ima eme iratlan, éjszakák szárnyai-val letakart evangéliumából semmi se hiányozzék, amire az imádkozó Földnek valaha szüksége lesz, az utolsó, legviharosabb éjszakán ez a „meghallgattatott” is elmaradt. „Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár” . . . És másodszor is és harmadszor is imádkozik „ugyanazon beszédet mondván”. De az angyal, a szenvedés szomorú angyala marad a szörnyű kehellyel . . . Krisztus a meg nem hallgatott ima erejével, kegyelmével indul a legnehezebb, legmeredekebb útra, amelyen földi élet valaha járt . . .

Krisztus imádságos éjszakái az ima felséges evangéliuma. A régi keresztény századok jól megértették ezt az imával átszőtt néma evangéliumot. Csak át kell lapozni a keresztény ókor és középkor irodalmát, meg kell hallgatni művészetét akár festészetben, akár szobrászatban, akár építészetben, akár zenében — mindenünnen az eleven, hitből, izzó szeretetből születő ima cseng felénk. Csak amikor a középkorból be-

fordulunk az újkorba, akkor kezd halkulni, gyengülni az ima. S minél jobban benyomulunk az újkorba, annál mélyebb, megdöbbenőbb lesz az imacsend. A XIX. században már itt is, ott is nagy tömegekkel találkozunk, amelyek életében teljesen kihalt az ima. Nemcsak a munkásnegyedekben, az elővárosokban némult el ezer és ezer családi tűzhelyen, hanem az értelmiség imaéletét is szomorú, kietlen sivárság, csend fojtogatja.

Az újkor, ez a nagy tékozló fiú, mint annyi más pótolhatatlan értéket, Krisztus éjszakáinak szép evangéliumát is eltékozolta. Szenvedélyes intellektualizmusa végzetesen eltorzította lélektanát, világnézetét. A győzedelmesen előretörő természettudományok s a minden transzcendenciától elvonatkozó bölcséleti áramlatok hatása alatt a tevékeny isteni Gondviselésbe vetett hitet még a hívők lelkében is kiszorítja a természet-törvények kíméletlen mechanizmusa előtti meghódolás. Az emberi ész elsősorban a természettudományok támogatásával új Olymposzt hord össze s azt új bálványokkal népesíti be. Az új Olympos istenei a természettörvények. Ez az újkori politheizmus az egész Létet fatalisztikus gépezetté süllyeszti, amely nem tűri semmiféle transzcendens tényező beavatkozását sem. Az új Olympos nem vár, nem kér imát. Ez az elferdült világnézet nem talál helyet az imádkozó ember számára.

Hála a jó Istennek, a lélek-gyilkos imacsend kezd megtörni. A világ ma sokkal többet imádkozik, mint akárcsak egy emberöltővel ezelőtt. Nemcsak a női világ imaélete lett bensőségesebb, virágzóbb, hanem egyre sűrűbben találkozunk a XIX. század folyamán annyira megritkult ember-típussal, a vir orans-szal is. Sokan a négyéves

vértenger szörnyű hullámain tanultak meg újra imádkozni. Másokban a katolikus reneszánsz törte meg az imacsendet. Viharos időnknek egyik legbiztatóbb jele, hogy egyre nagyobb tömegek fogják közre s kérik Krisztust: „Uram, taníts minket imádkozni!”

Hogy miért kell az ima?

Kell, mert emberek vagyunk.

Az ifjú házaspár, Torkild és Rose, Sigrid Undset „Tavasának” két hőse remegve várta az első gyermeket. Mindketten érezték, hogy családi életüknek szüksége van az összeforrasztó hatalmas harmadikra. A gyermek halva jött a világra. A szerencsétlen anya az örület mezsgyéjén jár. Az apa egy ideig állja az örlő fájdalmat. Amikor azonban a kis holttestet elveszi a szerencsétlen anyától s a szomszéd szobába viszi, összeroppant, ágya előtt térdre roskad, arcát a vánkosba temeti, hogy zokogása át ne hallassék a beteghez. Az élettelen két kis kacsót a kezei közé szorítja s kitör: „Uram Jézus — nem bírom tovább . . . Nem bírom . . . Kérd Anyádat, álljon mellettem!” Egyéni és családi élete messze járt attól a világtól, amelynek központja Krisztus, igénye, reménye az imádság. Sohasem imádkozott, az élet durva ökölcspására mégis az ima a visszhang.

Romain Rolland Jean Christopheja nem hisz az Istenben. „Azt hitte, nincs Isten. De imádkozni kell — így hát önmagához kellett imádkoznia.” A még hitetlen Madeleine Sémer, amint Naplójában írja, valóban így is tett: üresnek találván az Eget, „összetett kezekkel önmagához imádkozott, hogy mindig szép és jó legyen”.

Ezek az írók az emberi lélek ösztönére mutatnak rá. Amióta csak vagyunk, imádságosak

vagyunk. Mindíg kerestünk Valakit, aki elé ki-
önthetjük panaszainkat, akitől sok szükségünk-
ben kérhetünk, akinek gondolattal, szóval, tettel
hódolhatunk — egyszóval akihez imádkozhatunk.
Szellemi és lelki elesettségünkben ezt a „Vala-
kit” sokszor képben, tűzben, állatban, természeti
erőben, sőt még démonban is kerestük. De
mindíg kerestük, ima nélkül sohasem voltunk.
Meg kellene írni az emberi imádság történetét.
Döbbenetes monográfia kerekednék ki ebből,
de titokzatos lényünkről, tragikus vergődésünk-
ről ezerszerre többet mondana, mint akármely
más történelem.

Kell az ima, mert szegények vagyunk.

Bármennyire elvakít is bennünket büszke
individualizmusunk, lehetetlen tagadásba vennünk,
hogy a legmélyebb, leggazdagabb emberi lelki-
élet is ezer olyan hiányban szenved, amelyek
pótlása csak felülről jöhet. Koldusok vagyunk. A
koldusnak pedig kérnie kell. A belpoklosnak, a
vaknak, a kafarnaumi századosnak, a gyászoló
Máriának és Mártának, sőt még a kánai öröm-
apának is kérnie kellett, hogy az Úr vegye le
életükről a keresztet, a gondot. Életerőinket lopja
a sátán, lopja a világ, lopja természetes egyen-
súlyából kibillent érzékiségünk. Lelkiségünk gyen-
gülő, meg-megroppanó erői elsősorban az ima
csendes perceiben regenerálódnak.

De az ima nemcsak a hathatós védelem
egyik legbiztosabb fegyvere, hanem lelkiségünk
gazdagodásának, mélyülésének is első feltétele.
A Kinyilatkoztatás százszor-ezerszer hirdeti, hogy
az isteni erőforrások, amelyek nélkül nincsen
egyéni lelkiélet, nincs virágzó katolicizmus, első-
sorban az ima szárnyain közelíthetők meg. Bár-
milyen finom elemzésnek is vessük alá a vallási

életet, bármilyen mély pszichológiával is állítsuk össze pragmatikáját, aszkézisét, mindig oda fogunk kilyukadni, hogy — „Orate fratres!” Ahogy lélekzés nélkül nincsen testi élet, úgy ima nélkül nincs lelkiélet. A harcoló, karitatív, szociális, tudományos, szépirodalmi katolicizmus is csak akkor fog maradandó sikerekhez vezetni, ha mindenekelőtt imádságos katolicizmus lesz. Minél jobban megtörik az újkor szomorú imacsendje, annál közelebb jutunk a lélekben való újjászüléteshez. „Die Sehnsucht muss wieder erwachen nach dem grossen Stil des Betens.”

Azok a nyugtalan életkeretek, amelyek közt lelkünknek az örökkévalóság számára meg kell érnie, egész különös hangsúllyal sürgetik a tevékeny, intenzív imaéletet. Veszedelemes egyoldalúsággal kifelé fordult életet élünk. Szinte állandóan kívülről jövő benyomások, élmény-objektumok borítják el tudatvilágunkat. Centrifugális a kor lélektana — a magunk legbensőbb világa számára alig jut időnk. Lelkiségünket túlzott evilágiság fojtogatja, amelynek nyomása alatt élettevékenységünk súlypontja csak ritkán lendül föl a természetfölötti szférába. Ennek a fenyegetően oldalt bilent lélektannak kiegyensúlyozására mindenekelőtt az ima erőire van szükségünk. Az ima — akár szóbeli formájában, akár mint elmélkedés — a lélek szárnyacsapásai a természetfölötti életrend felé. Az ima perceiben rés támad evilágiságunk börtönfalain, távlataink kitágulnak, lelkiségünk nemes, tisztult erői fölszabadulnak. A legjobbak és legszebbek, mert Isten felé fordultak akkor vagyunk, amikor elmerülten imádkozunk. A mai embert ezer démonikus erő húzza lefelé, azért van fokozottan szüksége az ima lendületeire.

Legyen nagystílű az imaéletünk!

A nagystílus imaéletet kitölti az Istenre való feltétlen ráhagyatkozás, a rendületlen „Legyen meg a Te akaratod!” Ez a lelkiület nem válik kesernyéssé, amikor kérelmei látszat szerint semmi visszhangot sem vernek, mert tudja, hogy a meg-nem-hallgatott ima sokszor nagyobb kegyelem, mint a meghallgatott.

Was klagst du um deine Gebete?
Sie sind in Meeren der Barmherzigkeit versunken,
Darum kommen sie nicht wieder,
Sie ruhen tief im Schoss der Gnade,
Darum kehren sie nicht heim!

A nagystílus imaélet meg fog óvni bennünket attól, hogy kizárólag az Isten koldusai legyünk. Kell, kell koldulnunk az Istentől, mert szegények vagyunk. Krisztus sokszor és nagy szeretettel biztat erre. De legyenek imaéletünknek is sűrűbben ünnepei, amikor koldulásunk dallá magasztosul, amikor dicsérő, hódoló imában virágzik ki a lelkünk, amikor szeretet-himnusszá gyűl ki imaéletünk!

Említettük már Madeleine Sémert. Nemrég lezárult életében nagy viharok dúltak. Éveken át dacosan, fölényesen ellenállt az Istennek. De végre az isteni kegyelem letéperte. Ettől kezdve állandó, csodálatos emelkedés a lelkiélete. Naplójából, leveleiből ki-kilobban csodálatos imaéletének egy-egy fénycsóvjája. Ime, néhány belőlük!

„Ha választanom kellene az ima s az élet között, egyetlen pillanatig sem haboznék s örömmel halnék meg.”

„Ma reggel valami csodálatos elszántsággal, örömben és könnyek közt könyörögtem testemnek és lelkemnek, hogy csak imádság legyek mindenkiért, Jézussal egyesültem.”

Az egyik szentáldozás utáni hálaadó imában

„a szeretet szépségének egy olyan pillanatát éltem át, mint még soha. Úgy éreztem, hogy lelkem, mint egy virágkehely kinyílik . . . Láttam a lelkemet. Egész lényem kitárult s az Ég harmata, a szeretet teljesen elborította. Nem tudom megmondani, hogy és mint volt, de én sírtam a szépségtől“.

„Egyik nap imám közben úgy tűnt föl, mintha testem egy szentély mécsese lenne . . . Edény, amelyben tüzet őriznek, tömjént égetnek.“

„Áldozás után úgy ajánlom föl magamat, mint egy kelyhet, amely színültig tele van Krisztus vérével.“

Madeleine tud némán is nagystílusban imádkozni. „Amikor este a háztartás sok gondjától fáradt vagyok, kezembe veszem a feszületet s hogy kipihenjem magamat, hosszasan elnézem. Egy pillanat s aztán mindig fényben gyúl ki a kereszt a Corpus nélkül: csak a kereszt — ragyogó fényből — Corpus nélkül, hogy a szenvedést ne lássam . . .“

A mai kor túlzott szubjektivizmusa sok kárt okozott a vallásos ember imaéletében. Elsősorban ez a szubjektivizmus felelős azért, hogy az Egyház liturgikus életével való kapcsolatunk annyira meglazult. E lazulás folytán elvesztettük érzékünket az Egyház felséges imái iránt. Elhitettük magunkkal, hogy sokkal közelebb jutunk az Istenhez a magunk alkotta imák szárnyain, mintha az Egyház imaformuláit ismételtetjük. Az Egyház sohasem vonta kétségbe gyermekeinek azon jogát, hogy a saját maguk nyelvén dadogják el Istennek, amivel tele van a lelkük. Gyakoroljuk is eme jogunkat. De tudjuk értékelni, tudjuk szeretni azokat az imákat, amelyek Krisztus Egyházának lelkéből gyöngyöztek föl. Ne felejtsük: ennek az

évezredekén át szüntelenül imádkozó Egyháznak tanítómestere az imában maga Krisztus volt. Ennek az Egyháznak vannak imái, amelyeket Krisztus ajkai suttogtak el először, amelyekben a próféták lelke sír, amelyeket angyal hozott az Égből, amelyeket az apostolok fogalmaztak, amelyekkel vértanúk indultak a halálba, amelyek a katakombák mélységeiből törtek az Ég felé. Ezek az imák imádságos évezredek megkövült lelke, amely a buzgón imádkozó lelkének melegétől újra meg tud elevenedni s csodálatos erőket magából kisugározni. Az Ecclesia orans-ról tudnunk kell:

Nun weiss ich, dass der Herr aus dir redet, denn
du bist seines Schweigens mächtig!
Du hast es erlernt wie eine gewaltige Sprache:
deine Worte sind nur seine Herolde!

A mi bomlott, sarkaiból kiugrott világunknak ezer a baja, szükséglete. A testi és lelki nyomor ezer oldalról kiált felénk: Charitas! Charitas! S mi adunk is — ki többet, ki kevesebbet. Segítünk az államnak, a társadalomnak abban a kemény harcban, amellyel a testi és lelki nyomor ellen küzd. De sokszor elborul a szívünk, mert kénytelenek vagyunk megvallani, hogy „aranyunk-ezüstünk nincsen”. De — kérdem — miért állunk meg itt s nem kópiázzuk tovább Pétert — ha nem is szóval, de tettel: „A názáreti Jézus nevében” imáimat adom a világnak. Csak van olyan erős a hitünk, hogy át tudja törni azt a sűrű ködöt, amellyel a racionalizmus takarta el előlünk az Eget. Hiszünk az örökké tevékeny isteni Gondviselésben. Krisztus számtalanszor biztosított bennünket, hogy az isteni Gondviselés nem veszi hallatlanba a Földről feltörő imákat. Ha hiszünk Krisztusnak, hinnünk kell azt is, hogy

amikor a világért, ezer sebből vérző korunkért imádkozunk, a legnemesebb értelemben szociális munkát végzünk. Legyen nagyszívű az imaéletünk, amely nem szorul bele a saját, különben jogosult érdekkörébe, hanem rendületlen hittel, bizalommal fogja át imáival az egész világot.

Minél hatalmasabb lesz a Földről az Égbe nyúló ima-tömjénfüstoszlop, annál szebb, nyugodtabb, boldogabb lesz a Föld, annál népesebb az Ég.

A MUNKA.

„Am Anfang aller Zeiten steht die Arbeit.“
A Kinyilatkoztatás legelején egy felséges antropomorfizmus áll: a dolgozó Isten, amint a világot teremti. Michelangelo művészete e felségből sokat ráérezkített a Sixtina boltozatára. Isten úgy akarta, hogy a könyvek könyve a munka Magna charta-jával kezdődjék. A hat napon át dolgozó Isten antropomorfizmusa a munka megszentelése a világegyetem hajnalán.

Azonban a szép világba betört a bűn, s vele fölbomlott a felséges harmónia. A bűn sötét, életet ölő árnyéka ráesett a munkára is. „Arcod veritékével fogod keresni kenyeredet!” — hangzik az Isten kemény szava. A munka lélektanában is megtört a harmónia. A bűn a munka örömét veritékkel keverte, keserítette. Ezt a veritékes munkát aztán a bűn súlya alatt nyögő ember letaszította arról az értékekről, amely a legnagyobb világkatasztrófa, a bűnbeesés után is megillette volna. Tudjuk, hogy pl. az antik világ milyen megvetően gondolkozott a testi munkáról. Elsősorban a fizikai munkától való menekülés égette történelmünk homlokára a legszomorúbb szégyenfoltot: a rabszolgaságét. Évezredek át az emberiség nem sejtette, hogy a munka az ima ikertestvére.

Az Ószövetség antropomorfizmusából az

Újszövetség legelején valóság lesz: a szüntelenül dolgozó történelmi Krisztus s benne a valóban dolgozó Isten. Először a fizikai munkát konszekrálta: Názáretben évek hosszú során át kemény testi munkát végez. Nemcsak a marxista ideológiától elvakított munkásságnak, amely a fizikai munkában csak átkot lát, hanem annak a hamis mérlegű úr-polgárnak is, aki a munkától kicserzett kezét még mindig nem tudja megbecsülni, sokszor kellene a názáreti udvarban megfordulni, ahol Krisztus vizet hord, fűr, farag, ácsol. Ugyanez a Krisztus életének utolsó három évében a legfelségesebb szellemi munkáé, amely e földtekén valaha végeztetett. Ezzel a szellemi munka is konszekrálva volt. Krisztussal a munka értéke örök időkre meg volt állapítva. A keresztény erkölcsi világrend előtt egy pillanatig sem lehetett kétséges, milyen fok illeti az életértékek rangsorában.

Ama sok áldás közül, amelyekkel a kereszténység a világot elárasztotta, a legnagyobbak közül való a munka megszentelése. Mert a kereszténységgel ez történt. Az Evangélium nemcsak jogilag tisztázta a munka s az ember viszonyát, amikor törvénybe iktatta, hogy a „munkás méltó az ő bérére“, hanem a dolgozó Krisztusban a munkát egyenesen konszekrálta. Krisztus világában a munka az ima ikertestvére lett. A kereszténység ideológiailag már első lépésével helyreigazította azt a megkülönböztetést, amellyel az antik világ a munkát értékelméletileg kettéosztotta s a fizikai munkát lealázónak bélyegezte. A rabszolgaság ellen folytatott évszázados kemény harcával, a legkülönbözőbb testi munkában tevékeny szerzetesrendjeivel annyit tett a fizikai munka megbecsülésének kivívásáért, mint a tör-

ténelmi élet egyetlen tényezője sem. Valóban nem rajta múlik, hogy ez a megbecsülés a társadalmi fölfogás értékelésében még ma is sok kívánnivalót hagy hátra. Hirdette és hirdeti, hogy a munka „a természet törvénye” (XIII. Leo), tehát a legegységesebb kötelesség. Hirdette és hirdeti, hogy minden munka, akár fizikai, akár szellemi, amelyet az Isten s a felebarát szeretete indít és vezet, imává magasztosul. Hirdette és hirdeti, hogy az életnek két hatalmas szárnya van, amelyeken szédítő magasságokba lehet emelkedni: az ima és a munka.

Annak a szomorú értékrombolásnak, amely az egész újkoron átvonul, egyik legnagyobb vesztese a munka. Nem mintha az újkori ember a munkától húzódoznék. Ellenkezőleg: életstílusának egyik bántó rendellenessége éppen a szokatlan munkaláz. De magának a munkának lélektanát torzította el, amikor kiszorította a vallás s az etika légköréből. A munkát is elkapta az újkori legerősebb sodrú áramlata, a racionalizálás. A merően saját erőire támaszkodó emberi értelem, mint az érték-hierarchiának annyi más tagját, a munkát is szekularizálta, evilágiasította.

Ez a racionalizálódás mindenekelőtt abban nyilvánult, hogy a munka a vallási életszférából kikapcsolódott. Valamikor imádság vezetett be, imádság fejezett be minden munkát. A dolgozó ember munkájának helyére, eszközeire, gyümölcseire kikérte az Egyház áldását. Dolgozó csoportok, pl. céhek, mint ilyenek vettek részt az Egyház liturgikus életében. Mindez nem volt merő külsőség, hanem annak az életszemléletnek természetes megnyilvánulása, amely a munkában az Isten akaratából deriválódó kötelességet, tehát az egyéni élet megszentelésének egyik módját látta.

Hogy a munka megszentelő erejében mily nagy volt a vallásos életszemlélet bizalma, annak leg-erősebb bizonyítékai a legkülönbözőbb munkával foglalkozó szerzetesek, az európai civilizáció e névtelen hősei. A szerzetes életeszmény legcentrálisabb gondolata az egyén megszentelése, tökéletesedése. A szerzetesi életpragmatikában csak annak van helye, ami a cél szolgálatára alkalmas. A munka — fizikai és szellemi egyaránt — csak úgy kerülhetett a szerzetesélet keretei közé, mert megszentelő ereje van.

A mai élet az ősevangéliumi gondolkozásból már csak töredékeket őriz. Kolostorainkban a munkának még mindig ima-illata van. A mélyebb lelakiségre törekvők is tudnak munkájuknak vallási alapzatot adni. De a nagy tömeg, a kor uralkodó embertípusa, a homo oeconomicus e szemszögből nézve már nem keresztény, munkaetikája pogány.

Ez a pogány munkaetika a munkát lerántotta a hivatás magaslatáról. A keresztény erkölcsi világrend a munkában nemcsak az élet fönn tartásának biztosítékát látja, hanem hivatást is. Mi a hivatás? Messner meghatározásában: „Beruf ist die vom Einzelnen als Erfüllung der persönlichen und gesellschaftlichen Lebensaufgabe verstandene Arbeit.“ Társadalmi lények vagyunk — Isten gondolata szerint elkötelezve nemcsak saját énünkkel, hanem az egész emberi közösséggel szemben is. Munkára való kötelezettségünknek nemcsak egyéni, hanem társadalmi megalapozása is van. Nemcsak azért vagyunk kötelezve tanítani, gyógyítani, vasúti pályatestet őrizni, földet szántani, mivel egyéni életünk létfeltételeit csak így tudjuk biztosítani, hanem azért is, mivel minderre embertársainknak szükségük van. A

munka a hivatás magaslatára csak akkor emelkedik, amikor rúgói között ott szerepel az egyéni érdekszféra mellett az egész társadalom jóléte is. Sőt még tovább kell mennünk. „Der Beruf ist — Ruf Gottes an jeden Menschen zur Heiligung der Welt (consecratio mundi) an der Stelle, an die Gott ihn gerufen hat.“ Minden munka tehát az evangéliumi hivatás magaslatán nemcsak az emberi közjó forrása, hanem egyenesen a világ egyik megszentelője.

Milyen messze jár a mai ember a munkának illetően beállításától az élet egészébe! Ez az ember nemcsak a munka konszekráló erőiről nem akar hallani, hanem életszemléletében, etikájában igen sokszor még annak társadalmi vonatkozásai is ismeretlenek. Csak figyeljük meg a pályaválasztást. Igen sokszor a kizárólagos döntő szempont az anyagi előny. Hányan gondolnak a pályaválasztásnál ma arra, hogy hol szolgálhatják a legsikeresebben a társadalom — pláne az Isten ügyét!?

A vallási, erkölcsi értékszférából így kikapcsolódott munka sorsa csak a teljes elanyagiasodás lehetett. Ebben a légkörben a munka már nem életfunkció, nem az egyénben rejlő lehetőségek valósulása, nem az emberi közösség nagy érdekeinek szolgálata, hanem kizárólag a vagyonszerzés eszköze, amelynek teljes ellenértéke a pénz. A keresztény erkölcstan szerint is a munka sztatikai vetülete, gyümölcse a magánvagyon. Legutóbb a nagy pápai enciklika, a Quadragesimo anno adott ennek az elvnek erős hangsúlyt. De ugyanaz az erkölcstan, mint láttuk, nem áll meg a munka értékelésében ezen a ponton, hanem egyenesen a metafizikai létszférába gyökerez-teti el.

Ennek a gyökeres elracionalizálásnak mérges gyümölcsei nem maradhattak el. Mindenekelőtt a munkaadó s a munkavevő közti viszony meglazult, igen sokszor nélkülözi a szeretet melegét. A munkás nem visz nemesebb motívumot a munkájába, a munkaadó pedig a megállapított bér kifizetésén túl semmiféle kötelezettséget sem érez. Főleg az utolsó másfél század társadalomtörténete szolgáltat ilyen vonatkozásban szomorú adatokat. Ha a munka megmaradt volna azon az erkölcsi magaslaton, amelyre a kereszténység emelte, nem lett volna szükség arra, hogy az állam a törvény szigorával védje a munkástömegek elemi érdekeit, jogait. Az egész társadalom egyensúlya a keresztény munkaetikával sokkal jobban van biztosítva, mint a legtökéletesebb szociálpolitikai törvényalkotással.

A merően pénzzel egyenértékesített munka természetszerűen kikerült a lelketlen piacra. Tudjuk, hogy ezt a munkapiacot főleg a XIX. század középső évtizedeiben mennyi bűn terheli. A liberális-kapitalisztikus gazdasági rendszer szívtelenül, minden lelkipurdalás nélkül visszaélt a nagy munkakínálattal. Marx sohasem tudott volna akkora tömegeket magához kötni, ha a munkaadók csak némileg is engedték volna érvényesíteni a keresztény munkaetika elveit. Hogy ez az etika még a mai munkapiacról is számúzve van, arra a Quadregesimo anno-enciklika félreérthetetlen szavakkal hívta föl a világ figyelmét. „A proletárok száma ismét hihetetlenül megsaporodott s keserves panaszuk az Égbe kiált.”

A munka elanyagiasodása nemcsak a nagyüzemekben, hanem a kisebb munkakörökben is érezteti a maga áldatlan hatását. A vagyonosabb társadalmi rétegek a régi, hűséges cseléd-típus,

az alkalmazottak a régi patriarchális, melegszívű munkaadó eltűnését panaszozzák föl. S mind a két fél panaszja jogosult. Ezt a romlást sem lehet egyszerűen törvényszakasszal, hanem csak a keresztény munkaetika erőivel megállítani.

A munka lélektanában kevesen romboltak annyit, mint a marxizmus. Mindenestül arra az álláspontra helyezkedve, hogy „a munka erkölcsé a rabszolga erkölcsé” (Russell), hogy főleg a fizikai munka értékelméletileg mindenestül negatív s életérték csak a szabadidő, a munkás lelki világában nagyfokú keserűséget, ressentiment-t halmozott fel a munkával szemben. A munkanélkülieknél legutóbb szerzett tapasztalatok szomorúan marasztalják el Marxot. Sok munkanélkülinek nemcsak a kereset, hanem magának a munkának a hiánya is fáj. A munka életfunkció — helyes, emberi természetünknek megfelelő életrend csak a munka s a szabadidő ritmikus váltakozásából állhat elő. Jogosult minden törekvés, amely a munka terhének könnyítését célozza, de merő utópia az a remény, hogy a munkát minden verítéktől mentesíteni fogjuk. Ameddig dolgozó emberi agyak és kezek lesznek, a munkát árnyéként fogja kísérni az „Arcod verítékével fogod keresni kenyeredet!” szomorú öröksége.

Az utóbbi időben szociológusok körében sok szó esett arról, hogy a munka eltechnizálása a munka örömet megölte. A munka örömének egyik legfőbb titka, hogy a dolgozó ember valaminő formában egészet végezzen, másszóval alkotson, teremtsen. A gép szolgálatában végzett munka a legtöbbször rátapad egy kis részletre, amelyben úgyszólván semmi sem tükröződik az egész elgondolásából. „Az ember nem lát sem kezdetet, sem véget, nem kerül szembe bevégzett

alkotással" (W. Rathenau). Sokan a munkások körében elhangzott nyilatkozatok alapján emelnek vádat a munka eltechnizálása ellen. „Lelkem nem élhet olyan munkában” — közli Goldstein egy vasmunkás keserű kifakadását — „amely gondolkodásomnak semmit sem nyújt. Irtózom minden újabb munkanaptól, alig tudom elképzelni, mint fogom a 10 órás kínlódást elviselni.” Egy neves amerikai orvos szerint az U. S. A. kórházaiban minden második ágyat elmezavarodottak, gyengeelméjűek, idióták foglalják le, akiket az industrializálódás, a gép taszított a kórházba. A gépért lelkesedő szociológusok a technika védelmére a fölhozott okoskodással, nyilatkozatokkal homlokegyenest ellenkezőket tudnak fölvonultatni. Szerintük az új munkástípus már tudja értékelni a technika bámulatos teljesítményeit, lelkesedik a gépért, éppen azért nem hajlandó a gyárat pl. a mezőgazdasággal fölcserélni. „Industrial-Pädagogik”-ot sürgetnek, amely a munkásnak felföldi az eltechnizált munka szépségét, örömeit.

A gép valóság, amely a történelem útjáról le nem szorítható. Kár is volna érte. Éppen azért a munkás s a társadalom érdeke egyaránt azt követeli, hogy rekriminálás helyett magát az eltechnizált munkát igyekezzünk szebbé, vonzóbbá tenni. Kétségtelen, hogy itt legtöbbit az üzemtulajdonos tehet. Hogy csak egyet említsünk, a higiéné mellett érvényesüljenek esztétikai szempontok is a gyár építésében, a munkatermek berendezésében. A munkás több örömet fog a munkában találni akkor is, ha legalább némileg betekintést nyer a gép világába, amelyet szolgál. Mindez természetesen csak akkor fog megvalósulni, ha a munkaadó a munkásban nemcsak kurzív áron vásárolt energia-kvantumot, hanem

embert is lát. Más szóval: ha gazdasági rendszerünk azt a mérleget, amelyen a munkát méri, újra a kereszténységtől kölcsönzi.

Az a szellem, amely a keresztény hierarchia teljes fölforgatásával az anyagi javak halmozásában találja meg az élet egyetlen értelmét, különös betegséget zúdított a mai emberre. A „lucirabies“, a nyereség dühe ezt az embert munkalázba hozta. „Es ist jenes Arbeitsfieber, das keinen Ausgleich, kein Mass, keine endliche Ruhe kennt nach und neben und über der Arbeit“ (Landmesser). „Minden életérték a munka molochjának van odadobva.“ Hiába szól a vasárnapi harang, hiába küldi szelíd figyelmeztető fényét a Földre az esti csillag: a munka tovább zakatol szünet, kímélet, pihenés nélkül. Ez a testet-lelket ölő munka már nem a paradicsomi parancs teljesítése, ez a pénzbalványának szánt áldozat, a munkának olyan öncélúsítása, amelyet a keresztény munkaetika soha jóvá nem hagyhat. Mi valljuk, hogy „miként a madár repülésre, úgy az ember munkára van teremtvé“, de a mi erkölcsi világnézetünkben a munka nemcsak cél, de nem is egyetlen eszköz az élet kiteljesedésében. Krisztus sokat dolgozott — „az én Atyám mindezideig munkálkodik, én is munkálkodom“ — de nemcsak dolgozott, hanem pl. éjszakákat átímádkozott . . .

A munkát „etizálni“ kell — halljuk egyre süröbben a sürgetést olyan oldalról is, ahol még a közelmúltban az etikát nem sokat emlegették. Örülünk e változásnak. Mi ezt Evangéliumunkkal, erkölcsanunkkal, enciklikáinkkal már régen sürgetjük. Ennek az „etizálásnak“ azonban nincsen más módja, minthogy a munkát arról a mélypontról, amelyre a kapitalisztikus gazdasági rend

óriási súlya alatt zuhant, újra arra az értékfokra emeljük, amelyre a kereszténység helyezte. Ez az „etizálás” csak „rekonszekrálást” — újramegszentelést jelenthet. Ezt a világ higgye el annak a katolicizmusnak, amely a maga dolgozó Alapítójával, Evangéliumával, munkaetikájával, szerzetesrendjeivel a munkát már egyszer konsekrálta. Szociálpolitikai reformok, munkásbiztosítás, szociális munkabér-politika stb. nemcsak hasznosak, de feltétlenül szükségesek is. De a légkört, amelyben mindezeknek mozogniuk kell, hogy a munka az legyen, aminek a Teremtő szánta: a teljes ember életfunkciója s minden kultúra forrása, csak az Evangélium adhatja. A helyes munkaetikának csak egy katedrája van: a názáreti udvar a maga vizet hordó, ácsoló, fúró, faragó isteni Munkásával.

ECCLESIA.

Az Istenember 33 évet ajándékozott az emberiségnek e Földön. Már amikor közénk jött, tudta, hogy szegények, ügyefogyottak, a bűn rabszolgái vagyunk. Amit Betlehemről áldozócsütörtökig látott — Istenem, de sokat látott! — nem volt Neki új. De a 33 év alatt emberi lelke előtt is föltárult a Föld minden nyomora. Látta, mennyi a Földön a belpoklos, sánta, inaszakadt, süket-néma, szkeptikus, csüggedő, kétségbeesett, bűnöző. Mi lesz belőlük, ha elhagyja őket? Hogy fogják ezek a tépettszárnyú tömegek csak némi-
leg is megközelíteni az evangéliumi embereszményt, ha Ő nem lesz állandóan közöttük? Mi lesz az Ő szép Evangéliumával, hét szentségével, felséges értékvilágával azok kezei közt, akiket ezer démonikus erő húz lefelé, akik oly nehezen értik azokat, amik Istenéi, ha nem állít melléjük őrt, akit a Pokol sem tud megejteni?!

Krisztus az emberiség ezer szükségletét nem az öncélú, fáradt bölcselet szemüvegén, hanem egy csodálatos szíven keresztül nézte-látta-élte. Hogy ez a szív milyen volt?

Du Bruderherz im wilden Hohn der Dornen-
krone,

Du Herz, an dem noch die Diebe und
Mörder Verzeihung finden,

Du grosses Herz, du gnadenes Herz, du
glorreiches Herz;
Du Herz, das uns alle an sein Herz nimmt!

(A töviskorona vad gúnyjában is testvéri szív,
Szív, mely a rablóknak és gyilkosoknak is
megbocsát,
Nagy szív, kegyelmes szív, dicsőséges szív.
Szív, mely mindnyájunkat magához ölel!)

Az Isten, aki a Földön ilyen szívvel járt,
nem szakadhatott el végleg tőlünk. E szívből ki
kellett csendülnie az ígéretnek: Hiába száműztök
a halálba, „nem hagylak árván”, hanem „veletek
leszek a világ végezetéig”.

Krisztus tehát elhatározta, hogy marad.

A 33 évet hontalanul töltötte el közöttünk . . . De mi lesz, ha az évezredek is hontalanul — háztalanul éli? Hol fogják megtalálni az elkövetkező évezredek, Európa, Ázsia, Afrika, az Újvilág pogányai, ha nem épít magának könnyen fölismerhető házat?

Elhatározta tehát, hogy házat épít magának. Mégpedig hogy az évezredek viharai el ne seperjék, nem futóhomokra, hanem kőszálra építi. „Super petram aedificabo ecclesiam.” E házban fog lakni „usque ad consummationem saeculi” — amíg csak a világ áll.

Az első pünkösöd ünnepén Krisztus háza készen állott. *Ecclesia, Egyház* néven van a világ-történelemben eltelekkönyvezve. Két ezer év óta áll az idők sodrában. Először csak néhány ezren lakták, ma a Föld legnagyobb háza. Sorsa hányszor volt viharos. A Pokol szüntelenül ostromolja. Kívül-belül állandóan rongálja a szkepszis, a gúny, a gőg, a hűtlenség, az emberi gyarlóságok egész hada. Mindhiába. Lehullhat faláról itt-ott egy-egy darab vakolat, tetejéről egy-egy cserép, de maga

a ház áll rendületlenül. Szellemóriásokat, dinasztiákat, nemzeteket, kultúrákat temet el örökre a történelem futóhomokja — Krisztus háza áll s állni fog akkor is, amikor lángokba borul a világ: e ház az Égben van biztosítva, fölötte szüntelenül az Isten Lelke virraszt.

A közelmúlt, a XIX. század különösen heves ostrom alá fogta. Kultúrharok, filozófiák, társadalmi áramlatok pergőtüzében áll. Nemcsak kívülállók döngetik évezredes falait, hanem saját gyermekei is minduntalan vádaskodnak, lázadoznak ellene. Meg kellett érnie, hogy a nietzschei kultúr-bölcsélet az emberiség megrontója, Nyugat szégyenfoltja gyanánt állítsa a világ elé. Dosztojevszkij Ivan Karamasoffja arról vádolja, hogy le tudná tartóztatni s az inkvizíció máglyájára hurcolni magát Krisztust is. Ázsiai bölcselők a világháború véres négy esztendejében az Egyház végső csőd-jét látták.

Bár a világháború utáni években is sokszor csapnak fel az Egyház elleni gyűlölet véres lángjai, lehetetlen észre nem vennünk, hogy az előző időkkel szemben van kedvező változás is. Már a világháború szomorú négy esztendeje alatt is lehetett észrevenni, hogy az a hideg közöny, sokszor ellenséges érzület, amellyel az előző idők az Egyházzal szemben viseltettek, kezd fölengedni. Világi írók tollából olvashattunk cikkeket, tanulmányokat, amelyekből meleg megértés sugárzott Krisztus Egyháza felé. A háború utáni években ez az érdeklődés csak fokozódik. A világirodalomban az Egyház a legkülönbözőbb vonatkozásban az érdeklődés középpontjába kerül. Rövid másfél évtized alatt hatalmas irodalom támad, amelynek egyházi és világi munkásai megható buzgósággal fáradoznak az Egyház s a hívők közti viszony

elmélyítésén, bensőségesebbé tételén. Az eredmény nem is maradt el. Guardini joggal írhatta: „Die Kirche erwacht in den Seelen.” Az a vallási szubjektivizmus, amely az előző időkben az Egyház falain belül is fölbujánzott s még a dogmák, az erkölcsstan isteni értékállományát is kikezdte, lassan-lassan visszaszorul, s a hívők lelkében utat tör magának az igazság, hogy a kereszténységet csak az Egyházon keresztül lehet és kell élni.

Az utolsó másfél évtized katolikus szellemi életének egyik sajátos tünete, hogy az Egyház nagysága, szépsége, gazdagsága legmegkapóbban nem azok irodalmi alkotásaiban tükröződik, akik kezdettől fogva gyermekei közé tartoztak, hanem a megtértek — konvertitákéban. Fölmelegszik a lelkünk, csodálatosan kitérül az Egyház távlata bennünk, amikor egy Chesterton, egy v. Hildebrand, egy Papini, egy Maritain, egy Undset, egy Gertrud v. Le Fort műveiben elmerülünk. Amikor meleg, mély feleletet keresek a ma szellemi munkásainál arra a kérdésre, mi is az Egyház, akkor elsősorban ezekhez fordulok. Szeretem e győztes viaskodók vallomásait, mert megérik rajtuk „la sainteté de la vérité” — az igazság szentsége, szépsége. Különösen Gertrud v. Le Fort írásművészete nyomán alakul ki bennünk az Egyház mély távlatú képe.

Gertrud nem mindig volt az Egyház leánya. „Ich bin ein Zweig aus entwurzeltem Stamm” — vallja egyik költeményében. Az élet sodra Rómába vitte. „Rómából mindenki másként tér vissza, mint ahogyan oda ment” — mondja egyik regényhőse. Ő is úgy járt. Az örökváros megigézte, világnézeti harcok viharába sodorta, az isteni kegyelem rabul ejtette. Az Egyház leányává keresztelten hagyta el Rómát.

Gertrud nemcsak az Egyház melegsívű leányává, hanem egyenesen zsoldárosnője lett. Ez az intuitív erőkkkel gazdagon megáldott költőnő le tudott ereszkedni az Egyház titokzatos életének mélységeibe. Tökéletlen, gyarló emberi cselekmények, formák fátyla alatt örvénylik az Egyház élete. Legtöbbször e fátyolon fönnakadunk, nem látunk bele az alatta meghúzódó mélységekbe. Gertrud nemcsak át tud törni éles tekintetével e fátylon, hanem hatalmas költészetével a mélységeket meg is tudja szólaltatni, s Krisztus Jegyesének minden szépségét, gazdagságát felénk sugároztatni. Amikor Krisztus Házában járunk-kelünk, kincseit, szépségeit keressük, Gertrudnál jobb vezetőt alig találhatunk. Kívülről jött, az új otthonban élesen körülnézett s aztán felséges nyelven, az új otthon meleg szeretetével elmondotta, mit talált Krisztus Egyházában, amit odakünn fájoan nélkülözött.

Parancsoló, lenyűgöző, szinte kemény fel-séggel fogadta az Egyház bebocsátást kérő leányát. Alázatos hitet követelt tőle. A fölényes újkori racionalizmus előtt, amely vakmerően önmagában keresi az igazság egyetlen forrását, nem nyílnak meg az Egyház kapui.

Du sprichst zu den Zweifelnden: „Schweiget“,
und zu den Fragenden: „Kniel nieder!“

Du sprichst zu den Flüchtigen: „Gebt euch preis“,
und zu den Flügelnden: „Lasst euch fallen!“

. . . wahrlich, so wie du verfolgst,
kann nur Gott verfolgen!

(A kétkedőknek azt válaszolod: „Hallgassatok“,
s a kérdezősködőknek: „Boruljatok térdre!“)

A menekülőknél azt mondod: „Adjátok meg magatokat“,
s a szárnyalóknak: „Ereszkedjétek le!“

. . . valóban, ahogy te üldözöl,
úgy csak az Isten tud üldözni.)

A hit, melyet az Egyház gyermekeitől követel s amely minden élet végső célravezetésének első feltétele, a „Scio, cui credidi et certus sum” (tudom, kinek hiszek s biztos vagyok) talpazatán áll. Kiábrándultunk már az előző kor racionalista bódulatóból. Tengernyi kárvallás árán tudjuk, hogy vannak igazságok, amelyekhez a gyarló emberi értelem sohasem fog elvergődni. A gőgös értelmi autarkia csődjé a kor egyik biztató jelensége. A tudomány mindenhatóságában mi már nem hiszünk, a *revelatum*, az Istentől közvetlenül kapott igazságok igénye újra jelentkezik bennünk. Krisztus Háza a kegyelem, kinyilatkoztatott igazságok vára, benne a világ végéig az Isten szava visszhangzik. Az Egyháznak hinni annyit jelent, mint az Istennek hinni. „Aki titeket hallgat, Engem hallgat” — hangzik az Egyház szavahihetőségének krisztusi igazolása.

Gertrud szót fogadott. Sokfelé járt az igazság után, de sehol sem találta. „Ich bin eine Schwalbe, die im Herbste nicht heimfind” — szakadt ki belőle egyhelyütt a panasz, — ki menti meg a lelkemet a sok csalóka, üres emberi szótól!? Sok vergődés után engedett az isteni hívó szónak:

„Mutter, ich lege mein Haupt in deine Hände . . .
(Anyám, öledre hajtom fejemet . . .)

A nagy lépést nem bánta meg. Már első tekintetre látta, hogy a Ház, amelynek lakójává lett, a Föld leggazdagabb háza. E Ház nem egyesületi otthon, amelyben az élet kisebb-nagyobb érdekkörét védik — benne emberi létünk legmagasabb, legszentebb értékvilágát őrzik.

E Házban mindenekelőtt az örökkévalóság hitének fáklyája lobog. „Es ist zuviel Heute auf dieser Erde” — ez a világ a Ma foglya, „Diesseitsmensch” az uralkodó embertípusa. Elföldelte értelmi és érzelmi világának igényeit, melyek az örökkévalóság felé nyújtóznak, s e rövid földi életszakaszban várja az embereszme kiteljesedését. E kicsinyes életszemlélet nem tudja megtevéveszteni az Egyházat. Az evilágiság prófétáinak zajába töretlenül csendül bele az Egyház szava:

Siehe, ich trage auf meinen Flügeln die weissen
Schatten des Andren,
Und auf meiner Stirne wittern die Ufer des
Drüben!

(Ime, szárnyaimon a Másvilág fehér árnyékát hordom,
S homlokomon a Túlban viharzik!)

Rövidlító, gögben fogant emberi filozófia elfelhőzheti egy-egy kor előtt a metafizikai világot, de az örökkévalóság gondolatát végleg eltemetni sohasem fogja: emberi mivoltunk e sarkigazságának időtlen-időig megtéveszthetetlen hirdetője marad az Egyház.

Du läutest mit allen Glocken unsren Ursprung,
Du läutest Tag und Nacht unsre ewige Heimkunft!

(Te minden harangoddal kongatod származásunkat,
éjjel-nappal hirdeted az örökkévalóságban való
partraszállásunkat!)

Krisztus Egyháza nem örökéletű, felséges igazságok rideg akadémiaja, nem is múzeum, melyben az Istenember 33 szép évének emlékeit őrzik, hanem ezeknél sokkal több. Az Egyház szüntelen tevékenység, megszakítatlan élet: maga a történelmi folytonossággá lett Krisztus. Az Egyháznak két nagy gondja van: az Isten dicsősége és a lelkek üdve. E két cél fáradhatatlan szolgálatá-

ban telnek évezredek. Hogy az elsőt: Isten dicsőségét miként szolgálja, arról külön kell elmélkednünk. E helyütt a lelkek üdvének munkálása felé fordul minden figyelmünk.

Az Egyház a lélekszolgálat fáradhatatlan, Krisztustól elhívott munkása. Gertrud jól látja, hogy a világnak nincsen érzéke a lélek iránt. Sokan nyúlnak felénk, sokan tartanak ránk igényt: állam, társadalom, tudomány, művészet, érzékiség — de egyet közülük nem nyugtalanít, mi lesz a lelkünkkel.

Du allein suchtest meine Seele!
Meine Seele war wie ein Kind, das man
im Verborgenen aussetzt.
Die Klugen der Welt haben sie verraten,
Wenn sie dürstete, gaben sie ihr Vergängnis, und
wenn sie sich ängstigte, sprachen sie: du bist
ja gar nicht.

(Te egyedül kerested a lelkemet!
Lelkem olyan volt, mint egy titokban
kitett gyermek.
A világ bölcsei elárulták.
Ha szomjazott, elmúlással kínálták
s ha nyugtalankodott, azzal biztatták: hisz
nem is létezel!)

A világ kibölcsekedte a lélekről, hogy nincs önálló léte, hogy csak lelkitények szövődéke, sőt az emberi eszmélődés szomorú mélypontján, a materializmusban az anyag kisugárzásává alacsonyította le. Hogy a végzetes eltévelyedés súlya alatt az élet koldus-szegény lett, az nem zavarta őt. A materialista mámorban az Egyház őrizte a lélek létének nagy igazságát s ezzel az embereszme méltóságát.

Du aber hast für sie gebetet, das hat sie errettet.
Du hast für sie geopfert, davon hat sie gezeht

Du hast sie wie eine Königin erhoben, darum
liegt sie dir zu Füßen.

(Te imádkoztál érte, s ez mentette meg.
Te áldoztál érte, ebből merítette erőit.
Te fölmagasztaltad mint egy királynőt,
azért fekszik lábaidnál.)

Hogy az Egyház miként szolgálja a lelket?

Az Egyház megkapott mindent, amije csak
Krisztusnak volt. Megkapta Evangéliumát, erkölcs-
tanát, tekintélyét, csatlakozhatatlanságát, áldó,
oldó erejét, szent Testét és Véré, Lelkét. Még
az Ég kulcsait sem tartotta meg: azokat is neki
adta. Az Egyház magának a teljes egész életnek
örök forrásait őrzi. Lélekszolgálata abban áll,
hogy e tengernyi kincset szétosztja, a lelkeket
az élet forrásaihoz vezeti. Ez az Egyház a lélek
titokzatos világában teljesen otthonos: ismeri
annak gyengéit, igényeit, vágyait, élettörvényeit,
végső célját. Szüntelenül hangoztatja feléje:

. . . wo deiner Tiefen Tiefe hindürstet, da
fliessen nicht mehr die Brunnen dieser Erde,
Und wo dein letztes Heimweh verblaut, da
stehen alle Uhren der Zeit still.

(Ahová a te mélységeid mélysége nyújtózik, ott
már nem e Föld vizei folynak,
S ahol a te utolsó vágyad kéklik, ott
az idő minden órája mozdulatlan áll.)

De nemcsak mutatja az utat, mely az élet
kiteljesedéséhez vezet, hanem az egész úton a
lélek leghűségesebb kísérője is. Nincs az életnek
egyetlen fontos fordulata, lépése, amely fölött ne
örködnék az Egyház tevékeny, áldó szeretete.

Az Egyház védelme, kegyelmi rásugárzása
alatt áll a törzs, amelynek hajtása vagyunk.

Ich habe an dir gebildet tausend Jahre und
länger, ich habe alle deine Väter und Mütter
mit dem Kreuz gesegnet.

(Száz és száz éven át dolgoztam kialakításodon,
minden ösödöt a Kereszt jelével jelöltem meg.)

Az Egyház imádságos lelke virrasztott az
édesanyánk fölött, amikor még a szíven csüngtünk.

Az Egyháztól kaptuk a keresztségben az
első fehér ruhát s ezzel a kegyelmi életet.

Az Egyház ütött Krisztus lovagjává bennün-
ket s töltötte meg a Szentlélek hét ajándékával
fiatal lelkünket.

Az Egyház kezéből kaptuk meg a bocsána-
tot, amikor az Istent megbántottuk.

Az Egyház tüzes Borából és hófehér Kenye-
réből táplálkoztunk, ahányszor csak megéhezett
— megszomjúhozott a lelkünk.

Gott wohnt im Wein deiner Kelche und im weissen
Brot auf deinen Altären.

Du bettest ihn auf unsere Sehnsucht, du bettest
ihn auf unsere hungernden Lippen . . .

(Isten rejtőzik kelyheid Borában, oltáraid
lehér Kenyerében.

Vele oltod vágyunkat, Őt nyujtod
éhező ajkunknak.)

Az Egyház áll majd mellettünk, amikor
talán kétségbeesetten, szörnyű kínok közepette
a halállal viaskodunk.

Siehe, ich stehe als Letzte auf der grossen Brücke
des Abschieds, ich halte in den Armen alle,
die das Leben verstösst.

(Ime, én állok egyedül a halál nagy
hidján, én tartom karjaimban
mindazokat, akiket az élet ellök magától.)

S amikor már csak egy horpadt sír jelzi,

hogy valaha voltunk, amikor a világ már rég elfelejtett bennünket, az Egyház kegyelmes szeretete akkor is tud rólunk:

Du bist's die über allen Gräften betet!

(Te imádkozol minden sír fölött!)

Addig száll tisztuló lelkünkért az Egyház imája az Égbe, amíg csak haza, az Égbe nem érünk:

Ich will sie über die Gerechtigkeit erheben: ich
will sie tragen bis an die Barmherzigkeit des
Herrn!

(Én át akarom segíteni a lelket az isteni
igazságosságon: én föl akarom vinni
az Úr irgalmasságához!)

Katolikusnak lenni annyit jelent, mint ilyen szép, gazdag, jóságos Anyát bírni.

Vázlatoztuk Gertrudnak a Egyházzól rajzolt képét. A kép az egyén felől nézve ábrázolja Krisztus Jegyesét. Gertrud természetesen más pontról is látja Krisztus hatalmas alkotását. Az Egyház nemcsak az egyén és Isten közti viszony rendezője, gondozója, hanem az egyetemes emberi történelem hatalmas tényezője is. Teljes nagysága csak úgy bontakozhatik ki előttünk, ha világ-történelmi távlatban is látjuk.

Mi az Egyház az egyetemes emberiség felől nézve?

Gertrud első meghatározása így hangzik: az Egyház a Krisztus előtti idők nagy ígérete.

A Krisztus előtti évezredek szomorú sötétségén egy reménysugár suhan át: valami halvány, elmosódott sejtése egy szebb, nemesebb elkövetkezendő valóságnak. Valakinek el kell

jönnie, akinek élete nem kétségbeesett viaskodás a lét nagy problémáival, aki biztosan lát, aki a tévedés félelme nélkül tud felelni a nagy kérdésre: mit kell tenni az élettel, hová torkollik a világtörténelem nagy folyama. Gertrud úgy látja — s én azt hiszem, jól lát! — hogy ez a nagy „valaki”, az igazságok e boldog birtoklója: az Egyház.

Ich war heimlich in den Tempeln ihrer Götter,
ich war dunkel in den Sprüchen aller Weisen
Ich war auf den Türmen ihrer Sternsucher, ich
war bei den einsamen Frauen, auf die der
Geist fiel.
Ich war die Sehnsucht aller Zeiten, ich war das
Licht aller Zeiten, ich bin die Fülle der
Zeiten.

(Én laktam láthatatlanul a pogány évezredek
isteneinek templomaiban, az én szavam
rejtőzött minden bölcséjének mondásaiban.
Én húzódtam meg csillagászainak tornyaiban,
én voltam magányos asszonyaival,
akiket a lélek kapott el.
Én voltam minden idők vágya, én voltam
minden idők világossága, én vagyok minden
idők telje.)

A nagy ígéretből az első pünkösdi ünnepén
felséges valóság lett: a világtörténelem színpadán
megjelent az Egyház. A nagypéntek véres vihará-
ból jött.

Ich bin aus Leiden geboren, ich bin aufgeblüht
aus fünf heiligen Wunden,
Ich bin gewachsen am Baum der Schmach, ich bin
erstarkt am bittren Wein der Tränen.

(Én a szenvedés szülöttje vagyok, öt szent seb
virága,
Én a gyalázat fájának hajtása vagyok,
a könnyek keserű borától erősödtem meg.)

Amikor Krisztus szíve megszűnt dobogni, akkor kezdett el az Egyházé verni. Nagy hittel jött: *Ecclesia catholica* akart lenni, azaz a földi lét, az évezredek, az embereszme végső teljessége. Két évezred igazolja, hogy hite nem vakmerőség, hanem isteni küldetés volt.

Az Egyház katolicitása mindenekelőtt áttível minden faji, nemzeti, állami válaszfalat.

Wie die blaue Liebe des Himmels über allen
Wesen, so wölbst du dein Gezelt über den
Zerstreuten.
Dein Arm umfängt Mohren und weisse Leute,
und dein Odem weht über alle Geschlechter,
Deiner Stunde schlägt keine Stunde und
deine Grenzen sind ohne Grenzen . . .

(Miként a kék égbolt szeretettel borul minden
lény fölé, úgy emelkedik sátorod a szétszórtak fölé.
Karod átfog mórokat és fehéreket, lélekzeted
érzi minden nemzedék.
A te idődnék nincs órája és birodalmadnak
nincsenek határai . . .)

Ez a minden nemzeti, állami határvonalon áttörő katolicitás azonban nem lélektelen, szívtelen nemzetköziséget jelent. Ahová az Egyház lép, mindenhová szívet visz:

Ich bin die Mutter aller Kinder dieser Erde:
was schmähest du mich Welt, dass ich gross
sein darf wie mein himmlischer Vater?

(Én e Föld minden gyermekének anyja vagyok:
miért ócsárolsz, világ, hogy oly nagynak szabad
lennem, mint az én mennyei Atyám?)

Át kell szenvednünk az újkori ember egyedülvalóságának, túlhajtott individualizmusának minden sivárságát, hogy e meghatározás egész mélysége föltáruljon előttünk. Gertrud jól lát:

... das Geschlecht meiner Tage ist
wie Sand, der ins Nichts fällt!
Es hat sein Blut zum Gesetz des Geistes
erhoben und seines Volkes Namen zu Gott.

(Az én napjaim nemzedéke olyan, mint
a homok, mely a semmiségbe szóródik.
Vérét a szellem törvényévé, népének
nevét istenévé emelte.)

A túlzó, önmagát elárkoló nacionalizmus
tombol világszerte s készít elő szörnyű viharokat.
Az emberi egybetartozandóság, közösség nagy
gondolatát a lét legmagasabb értékeinek kijáró
komolysággal ma csak az Egyház őrzi.

Hallom, hallgatom az évezredek szellemi,
lelki életének morajlását. Mennyi gondolat forr,
nyugtalanodik bennök! Világnézeti, bölcséleti,
vallási rendszerek jönnek-mennek. Keleten és
Nyugaton lángelmék a szellem örök tusakodásá-
ban keresik, keresik, de soha meg nem találják
a bizonyosságot. Évezredek, kultúrák, világnéze-
tek hullámverésében rendületlenül áll az Egyház
a maga csodálatos igazságaival: Ő az örök válto-
zások közepette a lélek szerint Változatlan. Év-
ezredekkel, kultúrákkal szemben is *catholica*,
egyetemes, örökérvényű.

Deine Diener tragen Gewänder, die nicht alt
werden, und deine Sprache ist wie das Erz
deiner Glocken.

Deine Lehre ist wie eine Feste auf uneinneh-
baren Bergen.

Du bist wie ein Turm inmitten reissender Wasser!
Darum schweigst du so tief, wenn die Tage
lärmen, denn am Abend fallen sie dennoch
an dein Erbarmen.

(Szolgáid ruhákat hordanak, amelyeket az idő meg nem
emészt, nyelved olyan, mint harangjaid érce.

Tanod, mint egy vár bevehetetlen hegyek
ormán.
Olyan vagy, mint egy torony rohanó vizek
közepette!
Azért hallgatsz oly mélyen, mikor a nappalok
zajongnak, mire beesteledik,
úgyis a te irgalmadra szorulnak!)

Az Egyház *katolicitása* nem szorul a Föld
határai közé — kiterjed egész a metafizikai
világokig.

Du hebst dein Haupt bis an den Himmel, und
dein Scheitel wird nicht versengt,
Du schreitest bis zum Rande der Hölle nieder,
und deine Füße bleiben unversehrt!
Du bekennst Ewigkeit, und deine Seele erschrickt
nicht.

(Fejedet fölemeled egész az Égig s hajad
nem perzselődik meg,
Leszállsz egész a Pokol széléig s lábad
sértetlen marad!
Örökkévalóságot vallasz s lelked nem
remeg bele!)

Ecclesia catholica — e földi élet egyetlen
valósága, mely át tud fogni multat, jelent s jövőt.
Ismeretlen sorsok felé száguld a Föld. Ki
sejti, ki tudja, mivé torzul még az élet e sártekén.
Apokaliptikus sötétségben vész el minden tekintet,
mely a jövőbe akar fúródni. Senki sem sejti, hány
jelenete lesz még a nagy drámának, mely a Terem-
téssel kezdődött, a Megváltással folytatódott s a
Kereszt diadalmával végződik. Csak egyet tudunk
— s ez egyért Krisztus szavatul: a nagy dráma
színpadáról sohasem fog hiányozni az Egyház.
Ecclesia catholica — az egyetlen történelmi való-
ság, akiről tudjuk, hogy a történelem nélküle el
nem lehet. Leszorulhat itt is, ott is újra a kata-
kombák világába, vérezhet ezer sebből, de holtan

bukni a történelem színpadára, amelyet pedig annyi holttetem borít, sohasem fog: a világtörténelem utolsó győzője az Egyház lesz! Erről az eschatologikus Egyházzól Gertrud hatalmas képet rajzol.

. . . Wenn einst anhebt das grosse Ende aller Geheimnisse,

Wenn die Bälle der Gestirne in Flammen
ausbrechen und auffahren wird aus ihrer Asche
das befreite Leuchten,

Wenn die Jahrtausende wie Adler zurückbrausen
und heimkehren werden zur Ewigkeit die
Geschwader der Aeonen,

Wenn die einsamsten Seelen ans Licht kommen
und heraufgespült wird, was keine von sich
selbst wusste:

Dann wird der Enthüllte mein Haupt aufrichten,
Und vor seinem Blicke werden meine Schleier
emporfahren in Feuer,

Und ich werde daliegen wie ein nackender Spiegel
im Angesicht der Welten.

(Amikor majd megvirrad minden titkok
nagy vége,

Amikor a csillagvilág lángokba borul, s
hamujából kicsap a fölszabadult fény,

Amikor az évezredek mint sasok
visszazúgnak s az örökkévalóságba megtérnek
az Aeonok rajai,

Amikor a legzárkózottabb lelkek is kivilágosodnak
s napfényre kerül ami bennük önmaguk előtt is
titok volt:

Akkor a láthatatlanságból kilépő Isten
föllemeli fejemet s tekintete előtt fénné
lobban minden fátylom,

S én leszek a világnak mindent leleplező tükre.)

Az új világ hajnalfényében győzedelmes
Királynőként áll az évezredek nagy üldözöttje,
az Ecclesia catholica.

Und die Gestirne werden ihr Loblicht in mir
erkennen, und die Zeiten werden ihr Ewiges
in mir erkennen, und die Seelen werden
ihr Göttliches in mir erkennen,
Und Gott wirk seine Liebe in mir erkennen.

(S a csillagok bennem ismerik föl fényüket,
az idők bennem látják meg örökkévalóságukat.
a lelkek bennem ismernek rá isteni voltukra,
S az Isten bennem látja meg nagy szeretetét.)

E felséges pillanatban Isten keze fénné
varázsolja azt a titokzatos fátyolt, amely alatt az
Egyház az évezredekét járta.

Und es wird kein Schleier mehr über mein Haupt
fallen wie das Blenden meines Richters.
Und der Schleier wird Gnade heissen, und die
Gnade wird Unendlichkeit heissen.
Und die Unendlichkeit wird Seligkeit heissen.

(Arcomra nem borul már más fátyol
csak bíráim vakító fénye.
S a fátyol kegyelem lesz, s a kegyelem
határtalan lesz.
S a határtalanság örök boldogság lesz.)

E perctől kezdve az Egyház már nem a
küzdők és szenvedők, hanem a boldogság Király-
nője, a világ legboldogabb Anyja lesz. E fény-
árban kitarul minden titka s a világ — áldottak
és átkozottak egyaránt látni fogják, hogy az Isten
legfelségesebb, legkegyelmesebb gondolata e földi
lében az Ecclesia catholica volt.

A ma embere átmeneti típus. Szakadozó,
egyre gyérülő szálak fűzik még a multhoz, annak
hagyományaihoz, eszmei tartalmához, ugyanak-
kor lelkivilágát keresztül-kasul járnak már az új
idők új áramlatai. E forrongó, kaotikus világon
egy biztató jelenség verődik ki: érdeklődését nagy

mértékben leköti a vallás gondolatvilága, problematikája. Ha a háború utáni idők irodalmi termését vizsgáljuk, meglepődve látjuk, hogy a reformáció és ellenreformáció korától eltekintve alig van a történelemnek időszaka, amelyet a vallási gondolat annyit nyugtalanított volna, mint a mienket. Comte, Häckel, Renan, Taine kövé merednének a csodálkozástól, hogy mennyire a teológia mély vizeire sodródott örökösük, a XX. század.

Messze vezetne annak vizsgálata, hogy az isteni kegyelmen kívül miő erők törték föl annak a börtönnek kapuját, amelybe a XIX. század a vallásos s különösen a katolikus gondolatot zárta. Meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy hosszú száműzetés után újra itt állunk teológiánkkal, etikánkkal a zajló, nyugtalan élet középpontjában.

Ilyen körülmények között kétszeresen fontos, hogy az Egyház gondolata, ideológiája a maga teljes fényében álljon a világ előtt. A kor forrongó bölcselate bizonyosságot keres a lét nagy kérdéseiben. Segítsük annak fölismeréséhez, hogy e bizonyosság egyetlen letéteményese a krisztusi Egyház. Ez a nyugtalan, hontalan világ otthont keres, amelybe végzetes individualizmusa elől menekülhet. Tárjuk föl előtte Krisztus Házának kapuját, hogy meglássa benne az egész emberiség családi fészket. Az újkori aposztata, belefáradva atheizmusába, vallástalanságába, újra keresi az Istent, az Istennel való kapcsolatot. Mutassuk meg neki, hogy Istenhez, az Istennel való együttéléshez csak Rómán át vezet az út.

LITURGIKUS ÉLET.

Amikor a világháború fúriája lecsapott a szerencsétlen Európára, érdekes jelenség volt észlelhető. A templomlátogatók száma hirtelen fel-
szökött, a különböző szentek szobrai előtt a gyertyák megsokasodtak, sok imakönyvről lekerült az évtizedes por. A véres vihar egész tömegeket sodort a templomokba, akiknek vallási életük azelőtt a fagyponton alul állt. A nagy tengeri viharok alkalmával a partokat fehér foltok lepik el: a dühöngő tenger elől a sirályok a partokra menekülnek. Az új templomlátogatók jelentős részét is a szörnyű bizonytalanság és veszély érzése sodorta az Isten felé. Amikor azonban a vihar egyre tovább tombolt, az új látogatók száma kezdett olvadni. Amit az élesszeműek előre megjósoltak, bekövetkezett: a szörnyű napok megszokottá váltak, egész tömegekben a „Gewohnheitstier” lett úrrá, a nagy vallási újjászületés, amelyet a jóhiszeműek a dühöngő háborútól egész bizonyossággal vártak, elmaradt.

Ennek dacára a borzalmas négy esztendő a vallási élet fölött sem zúgott el nyomtalanul. Amikor a vihar elült, már látni lehetett, hogy a világháborút követő években a vallási gondolatvilág egész másként fog elhelyezkedni, mint az előző kor életszemléletében. Aza büszke fölény, mely az előző században annyi önteltséggel nézett el a vallás s

főleg a katolicizmus fölött, elvesztette lába alól a talajt. A világ fölébredt a liberalizmus narkózisából s élénk figyelemmel fordult a vallási kérdések felé. A háború utáni évek szellemtörténetének egyik legjellegzetesebb jelensége, hogy Nyugat tudatéletében a vallás gondolatvilága, szövevényes problematikája elemi erővel tör föl.

A fölocsúdás a katolikus tömegeken belül is tisztán észlelhető. A katolicizmusban világszerte elevenebben kezd lüktetni az élet. A XIX. század nagy diktátora, a liberalizmus romboló hatása alatt kialakult katolikus-típus elveszíti minden vonzóerejét. Egyre szélesebb körökben tör magának utat az a vallási életszemlélet, amely a katolicizmusban a szó gazdag, mély értelmében életet lát s ez élet forrásait nem az egyéniség szűk, szegényes világában, hanem Krisztus Egyházában keresi. Ennek a kegyelmes fordultnak egyik erős áramlata a liturgikus mozgalom, amely évről-évre nagyobbodó tömegeket kap el s visz közelebb az Egyházhoz, a katolikus életteljességhez. Hála a jó Istennek, idehaza is ilyen vonatkozásban elevenedik a katolikus élet. Kétszeresen fontos, hogy a magyar katolicizmus világosan, élesen lássa, mit céloz a liturgikus mozgalom.

•

Az újkor az egyéniség fölszabadításának tetszetős jelszavával indul meg. A századról-századra erősödő individualizmusnak uincsen érzéke az emberi közösség meleg gondolata iránt, ellenséges szemmel nézi azt a köteléket, amely a hívőket az Egyházhoz s az Egyházon belül egymáshoz fűzi. Az egyéniség korlátozását látja az imaformulák, istentiszteleti cselekmények, szertartások előírásában is, és sürgeti ezek szubjektiválá-

sát, ilyen vonatkozásban is az egyéniség szabad érvényesülését.

Az újkor másik nagy szellemi áramlata, a racionalizmus sem maradhatott hatástalanul a katolicizmus életére. Ez az áramlat az észben látja emberi mivoltunk egyetlen eszményét, amelynek analógiájára kell átfarmálódnia az egész életnek. A racionalizmus hullámai kivetették az újkor emberét az elvont, vértelen fogalmak, elméletek, formulák jégmezőire, a „Land der Bildung”-ra, amelynek profétáiról áll a nietzschei meghatározás: „Halboffene Tore seid ihr, an denen Todtengräber warten.” Ennek az iránynak visszhangja a vallási életben a „geistige Frömmigkeit” jel-szava, amely végső kifejlődésében a testet, az anyagot ki akarja zárni a vallási élet tevékenységéből. A forma, az érzéki értéktelenné válik. Keresztvetés, szenteltvíz, istentiszteleti cselekmények, szertartások stb. csak mint a vallási élet fejlődésében a legalacsonyabb fokozat emlékei bírnak némi értékkel, de az újkori ember számára mondani-, főleg adni-valójuk nincsen. Az irányzat a liturgiában csak öreg zenélőórát lát, amely ott lóg s időről-időre megszólal templomok, öreg dómok, bazilikák falain, de az egyén vallási életének nem hatékony tényezője.

Ma itt is fordul a szél. Sok csalódás, keserű tapasztalat után a vallási életben is egyre többen a totalitást, a teljességet sürgetik. Kezdjük látni, hogy a „geistige Frömmigkeit” — a gyakorlati élet sokszor „keine Frömmigkeit”-tal fordítja! — nem emberi, tehát nem is katolikus vallási életstílus. Lélektani sajátosságunk, hogy — Barrès szavaival élve — „belső gazdagodásunk, tökéletesedésünk számban mindig nagyobbodó külső dolgokhoz van kötve”. Ilyen körülmények közt nem

meglepő, hogy egész tömegek fönn és lenn egyre nagyobb sóvárgással fordulnak évezredes, szép liturgiánk felé.

Amikor liturgiát emlegetünk, akkor nemcsak Solesmesre, Beuronra, szép istentiszteleti formákra, cselekvényekre, szerekre, gregorián énekre, bizonyos időbeli beosztottságra gondolunk. Ezek mind tartozékai, de nem egyedüli s nem legértékesebb jegyei a fogalomnak.

Mi tehát a liturgia?

„Die Liturgie ist der mystische Blutumlauf in der Kirche als in dem mystischen Leibe Christi” (Herwegen). A liturgia az Egyház, Krisztus misztikus testének vérkeringése, élete. Amint a tölgy élete abban nyilvánul, hogy lemélyíti gyökereit, kinyújtja ágait, leveleket, virágokat hajt ki, termést hoz, úgy az Egyház élete abban fejeződik ki, hogy vizet szentel, kórust tart fönn, ünnepeket ül meg, szentségeket szolgáltat ki. A liturgiában az Egyház szíve ver s viszi szét a titokzatos test minden sejtjéhez az elevenítő vért, a kegyelmet a kiapadhatatlan forrásból, Krisztusból. Nem lehet eléggé ismételni: a liturgia Krisztus egyházának nem járuléka, hanem lényege — Élete. A liturgia nem szimbolika, érzelmek, gondolatok érzéktése, hanem élő valóság, és valós élet.

Krisztus az Egyházat kettős életföladattal állította bele a történelembe: a világ végezetéig hirdetnie kell az Isten dicsőségét s munkálnia a lelkek üdvét. A liturgia célja sem lehet más.

Az egész világ az Isten orgonája, amely előtt az Egyház ül s évezredek át zengi Isten dicsőségét. Ezért épít kövekből fényes templomokat, önt ércből zúgó harangokat, ver ezüstműaranyból ragyogó monstranciákat, kelyheket, sző selyemből drága kelméket, fürösztli fényben szen-

téyleit, hordja körül a falvak, városok utcáin harangzúgás, himnuszok éneklése közepette legfelségesebb Titkát, az Oltáriszentséget. Csak elferdült szellemi irányzat akadhat fönn azon, hogy az Egyház Isten dicsőségének hirdetésébe belevonja az anyagot is. Ne akarjuk mi átszellemíteni azt a világot, amelynek egyik lényegi összetevőjéül maga az Isten az anyagot szánta. Ha pedig ez az anyag a világ egyik része, nem maradhat ki az Istent dicsőítők karából sem. S milyen csodálatos készséggel, harmóniával olvad bele az anyag a karba! Mily széppé tudja tenni a virág az oltárt. Milyen csodálatos hangulattal tölti ki a tömjénfüst a dómot. Milyen beszédes tud lenni az érc a harangban, a kő a gótikus tornyokban. Mily felséges himnusszá tudnak összeolvadni egy-egy istentiszteleti cselekmény keretében az ember mozgulatai. Az Egyház valami csodálatosan finom érzékkel állítja be az anyagot, a dolgokat az Istent dicsőítők karába. „Sohasem követ el erőszakot a dolgokon, hogy olyasmit fejezzenek ki, ami lényüknek nem felel meg“ (Guardini). Az Egyház a liturgiában ezt a világot a maga terével, idejével, tűzével, vizével, sójával, tömjénével, olajával, kelméjével, kövével, virágjaival a legszébb, legmélyebb költészetté, felséges himnusszá varázsolja.

Az istendicsőítésnek legfelségesebb formája az *Ecclesia orans*, az imádkozó Egyház. Amióta Krisztus parancsszavára megjelent a Földön, a dicsőítő ima el nem halt az ajkán. Először csak a katakombák szent folyosói hallották, de aztán föltört a mélyből, s betöltötte a Földet. Azóta napkelettől napnyugatig az idő minden percében csendül ajkáról az ima. Ki tudná megmondani, mi minden vár még erre a mi sokat hányatott

bolygónkra. Egyet tudunk: kultúrák, hatalmak, nemzetek jönnek-mennek, a Föld színe örökké változik, de az idők legszenvedélyesebb sodrában is mozdulatlanul, széttörhetetlenül áll a római kőszál s a kőszálon térdel az imádkozó Egyház. Jöhetnek idők, amikor az Istent dicsőítő karában csak kevesen lesznek, halk lesz az imadaluk — de mindig lesznek, az Egyház ajkán a dicsőítő ima — ezért maga Krisztus szavatol! — soha-soha el nem hal. Az idők végezetéig az Ecclesia orans lesz a világ, az idő megszentelője.

Wenn die Städte noch auf ihrem Fieberbett schlafen
und die dumpfen Dörfer im Brodem der Felder versinken,
Wenn die Tiere sich noch nicht regen und die Einsamkeit
des Herrn auf der Welt lagert,
Dann erhebst du deine Stimme in den Schatten, wie der
Geist sich erhebt in der blinden Materie.
. . . Du entzündest deine Seele, dass sie der Morgenröte
voraneilt wie ein Strahl der Hoffnung.
Du fällst vor dem Herrn nieder, bevor der Tau fällt.
Du jubelst dein Herz zu ihm auf, ehe die Lerchen steigen,
du jubelst alle Furcht hinweg im Preise deines Schöpfers,
Du wäschst das Angesicht der Erde in deinen Liedern,
du badest es in deinem Gebet, bis es ganz rein ist,
Du wendest es dem Herrn zu wie ein neues Antlitz!
Und der Herr bricht aus seiner Einsamkeit und
empfängt dich mit Armen des Lichtes —
da erwacht alle Welt in seiner Gnade.

(A városok még láznyoszolyájukon szenderegnek
és a néma falvak a mezők párájába merülnek,
Állat még nem mozdul s az Úrnak néma csendje
borul a világra:
A te hangod akkor belecsendül a homályba, miként
a szellem kicsendül a holt anyagból.
. . . Lángra gyullasztod lelkedet, hogy reménysugárként
megelőzze a hajnal pirkadását.
Leborulsz az Úr előtt, mielőtt harmat száll a földre.
Szíved fölujjong Hozzá, mielőtt a pacsirta fölszáll,
tovaujjongasz minden félelmet az Úrnak dicséretében.

Megmosod a Föld arcúlatát dalaidban, megfürösztöd
imáidban, míg hófehérre nem tisztul,
Az Úr felé fordítod, mint megújult arcot!
És az Úr kilép magányosságából s fénye karjaiba zár —
ekkor fölébred az egész világ az ő kegyelmében.)

Eckehart mestert egyszer megkérdezték, mit csinál az Isten az Égben. Ezt felelte: „Er hat seinen Sohn ewiglich geboren und gebiert ihn jetzt und wird ihn ewiglich in einer jeden guten Seele gebären. Darum hat Gott die Seele geschaffen, dass Er seinen eingeborenen Sohn in sie gebäre.“ A lélek rendeltetése tehát, hogy Krisztus verődjék ki rajta. A lélek Krisztussal való töltekezésének forrása a liturgia. A liturgián, elsősorban annak szentségi véredényein keresztül áramlik ki a világba a Krisztushoz való áthasolulás titokzatos ereje, a kegyelem. Hét főere, a hét szentség viszi szét a megszentelő kegyelmet. Ezek mellett száz meg száz erecske — a szentelmények — folyton ömlesztik a segítő kegyelmet, hogy a lélek természetfölötti életét védelmezzék. A liturgia örködik a fölött, hogy Krisztus emléke a lelkekben elevenen éljen. A liturgia szenteli meg az élet helyét, idejét, kereteit, különböző fordulóit, berendezkedését. A liturgia végigkísér minden emberi életet a bölcsőtől a sírig, sőt még a síron túl is — utolsó állomása a Tisztító tűz lángtengerének partján épült. Amikor a Földön már senki sem tud rólunk, a liturgia a halottakért végzett imáiban, szentmiséiben akkor is gondol ránk.

Ha szubjektív szempontból, az egyéniség felől nézzük a liturgiát, akkor azt kell róla mondanunk, hogy „Selbstaussdruck des Menschen, aber des Menschen wie er sein soll“ (Guardini). Az embereszme akkor ölt bennünk legtökéletesebb, legszebb formát, amikor mélyen, gazdagon

eljük a liturgiát. Gazdag, emberi létünk magaslatain járó félóra pl. az, amelyet a szentmise cselekményeivel összeforrtan töltünk el. Az Isten dicsősége hirdetőinek kell lennünk — mikor járunk közelebb ez utolsó életcélhoz, mint mikor az Ecclesia orans-szal egyesülten imádkozunk!? Krisztus-hordozóknak kell lennünk — nem azok vagyunk-e a szó felséges értelmében, amikor az áldoztató korláttól jövünk!?

Ha a liturgia az embereszme megtestesítője, akkor világos, hogy az egész embernek kell benne élnie, cselekednie. Ez az „egész ember” pedig anyagból és szellemből, testből és lélekből összeszövődő titokzatos életegység. Nem a lélek, nem is a test él: az ember él. Nem a lélek, nem is a test szeret: az ember szeret. Ez az életegység oly nagy, hogy a lélek élete a testtől való elválása után előttünk mélységes titok, amelynek pecsétjét sohasem fogjuk feltörni. Természetes tehát, hogy a liturgiából sem az egyik, sem a másik ki nem kapcsolható. Amint a földi élet keretei közt nem tudunk gondolkozni, érezni, akarni test nélkül, úgy vallásos emberek sem tudunk lenni test nélkül. Sem a „geistige Frömmigkeiten”, sem a lélektelen, zörgő formalizmus nem keresztény eszmény.

S a testben csodálatos készség van a lélek életének kivetítésére, tükröztetésére. Eszme, gondolat, érzés, törekvés mind megtalálja a maga kifejezőmódját a szép, fegyelmezett érzékiségben. Az érzelmek milyen finom, gazdag skálája tükröződik az arcon. Hol a szó, hol a mondat, amely ki tudja fejezni, amit a szem kisugároz. Mennyit tud a lélek életéből elárulni a kéz egy-egy mozdulata. S mintha az idegeknek, izmoknak — szóval anyagnak ez a játéka nem is tükrörképet adna,

hanem maga a lelkitény áramlanék ki rajtuk keresztül a világba. Hogy volna jogunk a testet, ezt a gazdag húrozatú, csodálatos hárfát kivonni az Isten s a lélek szolgálatából?

Hála a jó Istennek, azon az időn túl vagyunk, amikor a vallási életet hét lakattal zárták be a lélekbe, hogy a világ valamit is ne lásson belőle, s a hét lakat mögött igen sokszor szomorú ür tátongett. Sajátságos lélektani rövidlátás volt ez. Senki sem ütközött meg azon, hogy a művészetekben vásznon, márványban, mozdulatokkal sugározattuk ki a világba a lélek egy-egy részét, de elítéltük a lélek legszebb, legfontosabb élményeinek kiáramlását a liturgián keresztül. Elneveztük szellemesen a művészetet „Enkelin Gottes”-nak, s hamupipókének néztük a liturgiát. Pedig ha a művészet „Enkelin Gottes”, akkor a liturgia „Kind Gottes”.

Hogy a liturgikus mozgalom esztétikát kever a vallásos élménybe? Kérdem: milyen bünt követ el ezzel? Ősöztönnünk a szép utáni vágy. Bizonyos, hogy az Istentől kaptuk. Mint ilyennek feltétlenül jogosultsága, célja van a lelkiéletben is. Ne akarjuk ezt az igényt vértelen esztéticizmusnak elkeresztelni. Végre is a szép az Isten reflexe — mint ilyennek ott kell látszania az Egyház, a lélek életén. Miért számúznók a szépet istentiszteleteinkből, templomainkból, ünneplésünk-ből? Miért ne szívnök tele magunkat a liturgiából bőségesen kiáramló széppel? Ha szabad gyönyörködnünk virágzó almafán, szép svájci tájon, Michelangelo-szobron, Beethoven-szimfóniában — miért ne adnók át magunkat annak a szépségnek, amely egy-egy virágos oltárról, nyugodtan, ritmikusan folyó istentiszteletből, a nagyhét felséges szertartásaiból s a liturgia annyi más

szakából sugárzik felénk!? A lelkiélet szempontjából értéktelen esztéticizmusról csak akkor beszélhetünk, ha a liturgiából kiáramló szép élvezete földiesen öncélú — nem pedig a lélek szárnyalása az Isten felé. De ebben az esetben a liturgia már megszűnt alanyilag liturgia lenni.

Minél finomabb a lélektani érzékünk, minél jobban kiszakadtunk a közelmúlt sivár, rideg légköréből, annál jobban látjuk, hogy a liturgikus élet színes, meleg életteltséget, életgazdagságot jelent. A liturgián keresztül kapcsolódunk a legegyszerűbben s a legszorosabban az Egyházhoz, akivel való együttélés annyira szívéen fekszik Krisztusnak. A liturgikus élet ünneplőbe öltözteti a lelket, finom, lágy ritmust visz az életébe. A szent cselekményekből, emlékezésekből új meg új gondolatok sarjadnak, új meg új érzelmek fakadnak. Nem erőtlén érzélgésről van itt szó, hanem arról a lelki hullámozásról, azokról a megindulásokról, amelyek lökéseket, szárnyakat adnak az akaratnak. A liturgiából valami csodálatos béke árad ki — talán azért élük oly szeretettel a paxos lelkű Szent Benedek fiai. Nincs ideges kapkodás, ide-oda-futás — egy beuroni kép nyugalmával vonul el a lélek fölött egy-egy éven át az Isten felséges munkájának kegyelmet hordozó emléke. A liturgia nem kísérletezik, nem próbálgat — évszázadok hosszú során át kifinomodott, gondolatokkal átívódott cselekvésekben éli ki magát. Nem skrupulizál, nem kicsinyeskedik — a helyes liturgikus életben mindig valami szent fölényesség, nagyvonalúság, üde optimizmus tükröződik.

A liturgia két fontos hatására, szerepére hangsúlyozottan szeretnénk rámutatni.

Az egyik a családi élet megszentelése, védelme. Krisztus szándékaihoz marad hű az Egy-

ház, amikor különös gonddal őrökdi a család fölött s azt számos ponton törekszik bekapcsolni a maga életébe. A családi élet hanyatlásának okát nem utolsó sorban e kapcsolatok meglazulásában, megszakadásában is kell keresnünk.

Az Egyház mélyértelmű szertartásokkal vette körül a családalapítást, a házasságkötést. Megható gondossággal gyűjtötte össze a nászmise, az esketés szövegeiben, imáiban, a szertartások szimbolikájában mindazokat a gondolatokat, igazságokat, amelyek a családi élet boldogságának, célrajutásának legfőbb zálogai. Nagy kár, ha ezek az igazságok nem találnak utat az ünnepélyes órában a jegyesek lelkéhez. Mennyire más lelkülettel indulnak hosszú, közös útjukra az új házastársak, ha nemcsak a szorosan vett eskü tényére, szavaira figyelnek föl, hanem az esketés szertartásain, szavain keresztül tisztán látják, milyen gondolatokkal van tele az Egyház lelke, amikor egy-egy újonnan összehordott családi fészket áld meg.

Az Egyház nemcsak a házastársi életszövetség megkötését vonja bele a maga liturgiájába, hanem annak egész tartamát. Megáldja a családi otthont, a gyermekágyas anyát, a gyermekeket, a betegeket, a jubiláló házastársakat. A harang szavával naponként ismételten figyelmeztet, hogy minden családi otthonban imára kulcsolódjanak a kezek. Milyen meghatóan jut kifejezésre a család egyik lényegi jellege, az életközösség a közösen végzett imában. A keresztény család tud arról is, hogy amikor szenteltvizet, gyertyát, barkát, kenyeret, bort, sőt, húst kap az Egyháztól, ez nem merő külsőség, hanem a liturgikus életbe való bekapcsolódásnak különböző módjai. Az Egyház ezzel is gondoskodni akar arról, hogy minden családban az év különböző szakában

ugyanazok a gondolatok, emlékek éljenek, amelyek az ő lelkét töltik ki. Az egyházközségek megszervezését is nemcsak anyagi okokból sürgeti, hanem, hogy ezzel is egy kapcsolatot teremtsen, amelyek a család életének az ő életéhez való hozzásimulását munkálják. Amiként a családi házak körül fogják a templomot, úgy kell a keresztény családoknak csoportosulniok az Egyház körül, hogy mindig lássák, mit érez, gondol, cselekszik az Egyház. A középkor életmódjának tanulmányozása közben meghatódva látjuk, milyen szorosan kapcsolódott egybe az év minden szakában a családok élete az egyház liturgikus életével. Az egyes ünnepek, ünnepkörök nemcsak a családok szorosan vett vallási életében verődnek vissza, hanem még pl. a munkában, szórakozásaikban is kifejezésre jutnak. A nagy norvég író, Undset történeti regényeiben élénken, színesen festi a középkori családok s az Egyház e meleg, szoros életközösségét. Kár, hogy az újkori túlzó individualizmus úgy meglazította ezeket a kötelékeket — a családi élet e lazulással nagyon sokat veszített. A családvédelmi törekvések sikerét nagyban elősegítené, ha a szoros kapcsolat a család s az Egyház liturgikus élete között újra kiépíthető volna.

A liturgiának van egy nagyon hasonló, beszédes testvére: a gotika. Úgy is mondhatnók, hogy a liturgia az élő gotika. Mint ilyen fejt ki másik, ugyancsak áldásos hatását a korra.

A gotika mélyhitű, az Egyházzal szoros közösségben élő kor beszédes öröksége. E nagyszerű dómokban ma is itt él közöttünk a középkor imádságos, metafizikus lelke. Magasba lendülő, karcsú, szinte hullámzó torony-erdejükben ma is ott hallik századok hitvallása, imája, zúgása. Misztikus megvilágításuk, színes ablakaik csodála-

tos fényszórása, íveik merész ritmusa az örök szép erejével nyugóz le bennünket. Megihletett lélekkel járjuk őket. Ezek a felséges alkotások evangelizálnak. Századok viharain keresztül hallik a nagy vallomás: Kőben megírt metafizika vagyunk — hiába kötnek a Földhöz mély alapok. Rendületlen Credo — töretlen Sursum corda vagyunk. Akik megálmodtak, megépítettek bennünket, keresztényül hittek, keresztényül éltek. E nagy kő-hitvallók beszélnek egy korról, amely nem távcsővel, színekpelemzéssel, rakétákkal bukdácsol, vergődött a világűrben, hanem hite, lelke egyetlen szárnycsapásával tudott átrepülni a Lét egyik partjáról a másikra.

Úgyanaz a lélek él, imádkozik, dalol, emlékezik, ünnepel, lendít egyént és tömegeket az örökkévalóság felé a liturgiában. Nem véletlen, hogy a mai kor indít liturgikus mozgalmat. Kezdünk ráeszmélni, hogy minden bajunk forrása metafizikátlanságunk, mérhetetlen evilágiságunk.

Sokszor elgyönyörködtünk a kölni dómban, égfelé lendülő karcsú tornyaiban. A tornyoktól nem messze füstöt okádó magas gyárkémények látszanak. Ez a beszédes együttes mindig megkapott. Kőből van kirakva mind a kettő: a dómtorony is, a gyárkémény is. A Földtől el, Ég felé lendülés a dómtorony — mindenével a Földbe kapaszkodó evilágiság a gyárkémény. Ha úgy meg tudnának szólalni, párbeszédbe elegendni, a párbeszédből két tragikusan különböző kor lelkét hallanók. A középkor dómtornya számon kérné a rajnai nehézipar kormos gyárkéményét, miért felhőzte el a Föld elől az Éget, miért helyezte a metafizika fölé a nemzetgazdaságtant!?

A liturgikus élet e felhő áttörésére, a metafizikának a nemzetgazdaságtan fölé helyezésére a

legalkalmasabb, legbiztosabb erő. A liturgiában minden gondolat, érzelem, vágy, mozdulat az örökkévalóság felé fordul. A liturgia az élő, örök gotika, amely soha nem lankadó erővel törtet, emel az Isten felé. Szárnyaszegett kor vagyunk, ezer démonikus erő húz bennünket lefelé. Legveszedelmesebb bajunk nem döbbenetesen növekvő bűn-statisztikánk, hanem evilágiságunk. Elvesztettük állócsillagunkat — az örökkévalóság gondolatát — bolygó zsidói lettünk a Létnék. A liturgiában ez állócsillag erői lüktetnek, emelnek. Metafizikátlanságunk — az újkor e rákfenéjének gyógyítására kaptuk a liturgikus mozgalom kegyelmét.

„MYSTERIUM CRUCIS”.

Ha ez a Föld még milliárd évig bolyong a világűr végtelen térségein, a lét legborzalmasabb napja akkor is a nagypéntek marad: Istent öltünk e szörnyű napon. A véres látvány elől a Nap elfödte az arcát, a Föld megborzongott, a Kereszt döbbenetes súlya alatt fölnyögött. Ezért járunk 19 század után is feketében e napon, ezért alusznak ki gyertyáink, tűnnek el oltáraink díszei, némulnak el harangjaink, orgonáink.

Amikor nagypénteken föl-kúszom a Golgotára, kínzó kérdések szörnyű viharába sodródik a lelkem. Miért kellett Krisztust a Golgotára fölhurcolni, hiszen ez a Krisztus „transiit benefaciendo” — amerre csak járt, jót tett!? Miért kellett ez áldott két kezet rászögezni a keresztfájára, hiszen ez a két kéz mindig csak áldott, vak szemeket nyitogatott, gyermekeket simogatott, bűnláncokat tépett!? Miért kellett e két lábat leszögezni, immobilizálni, hisz e két láb minden lépése a lelkekért történt!? Miért kellett e szívet átszúrni, megállítani, hisz ez csak az emberekért vert, hisz nálánál szenvedélyesebben és szentebbül senki sem szeretett!?

E fájó kérdések mögött a „mysterium crucis” végtelenbe vesző mélységei és magasságai rejtőznek. Rövidlátó, sekélyes időnk érzéke el-tompult e mélységek és magasságok iránt. Sok

pontra kitűzte a keresztet, de a Keresztből kisugárzó nagy igazságok már nem életének irányítói. Úton-útfélen kereszténységet emleget, de e kereszténységből hiányzik a Kereszt lelke.

Két igazság örök hirdetője a véres Kereszt. Két arca van a „mysterium crucis”-nak. Az egyik sötét, szomorú, a másik diadalmas, vakítóan sugárzó.

A valamikor sokat emlegetett német teológus, Franz Kraus szerint „az emberi lángelme, ha jól számlálunk, ötször vagy hatszor lendült olyan magaslatra, amelyről mélyen be lehet látni az egyén s a világ történelmébe. Ez történt Aischylos *Leláncolt Prometheusában*, Wolfram von Eschenbach *Parzivaljában*, Dante *Divina Comoediájában*, Shakespeare *Hamletjében*, Goethe *Faustjában* és kevesebb eredetiséggel Richárd Wagner *Parsivaljában*”. Mit láttak a magaslatról a szellemóriások? Láttak egy szörnyű szakadékot, amely az egész történelem folyamán egyénben és tömegben egyaránt a Sollen s a Wollen, az eszményi s a valós élet között tátong. Nagy álmok, még nagyobb bukások tragikus szövedéke egyének, nemzetek, korok történelme egyaránt. Sírás folytogatja — Friedrich von Schlegel szavaival élve — az egész világegyetemet a legcsendesebb csillagokig, mert nem tud azzá lenni, amivé lenni szeretne.

„Es geht ein allgemeines Weinen,
Soweit die stillen Sterne scheinen,
Durch alle Adern der Natur.”

A kérdésnek: Milyen titokzatos, döbbenetes erő robbantotta a szakadékot? — föl kellett merülnie. A legkülönbözőbb kultúrák vezető

szellemei viaskodtak a kérdéssel, s csodálatos egyértelműséggel válaszolták meg. Az emberiség szellemtörténetén átvonul a meggyőződés, hogy „az egész világ elvesztett Istent s bukott természetet hirdet” (Pascal). Még egy Voltairenek is meg kell vallania, hogy „az emberi nem bűnbeeséséről és süllyedéséről szóló tan minden nép-nél megtalálható”! A szocialista Proudhon szerint „a bűnbeesésről szóló dogma az emberiség közmeggyőződésén alapszik, s ekként a valószínűség legmagasabb fokát éri el”. Aki e komor igazság mellőzésével járja a világtörténelem évezredeit, értelmetlen, szörnyű káosszal találja magát szemben. „Wer die Sünde versteht, versteht die Tugend und das Christentum, sich selbst und die Welt” (Novalis).

A sötét szakadékot tehát, amelyben e Föld tengernyi baja, szenvedése forrásokzik, a bűn robbantotta. Bármennyit is kísérletezett az emberiség, a szakadékot áthidalni sohasem tudta. „Ne várd a szenvedések végét mindaddig, amíg csak meg nem jelenik egy isten, aki magára vállalja minden kínodat, s kész érted leszállni a sötét Hadesba” — hangzik Prometheus felé az istenek szózata. Amikor Szent Pál arról ír, hogy az egész természet tele van sóvárgással a megváltás után, akkor az emberiség egyetemes, évezredes kínzó vágyának tolmácsa. Még Buddha is azt vallja, hogy „amiként a tenger vize minden cseppjében sós, úgy kell a mi egész gondolkodásunknak átítatva lennie a megváltás gondolatától”.

Ennek az évezredek sajgó vágyával várt Megváltónak véres trónja a Kereszt. A „mysterium crucis” félelmetesen beszél a „mysterium iniquitatis”-ról. Oly széles a bűn robbantotta szakadék, hogy csak az Istenembert hordozó

Kereszt tudta áthidalni. Aki a Wollen-tól a Sol-len-ig másként akar eljutni, mint az Istenember vérével áztatott hídon, azt el fogja nyelni a bűn szakadéka. A bűn által sárba rántott ember-eszme felemelése csak egy erővel lehetséges: azzal, mely a Keresztről sugárzik az életre. A bűn rabszolgái vagyunk. E rabszolgaságban egész emberekké nőni, tehát azzá fejlődni, aminek az Isten szánt bennünket, amikor a létbe állított, sohasem fogunk. E rabszolgaságból kiemelkedni csak a Megváltás, a Kereszt titokzatos erőivel lehet.

Az ó- és középkori ember élesen látta ezt a komor igazságot, s azért mélységes alázattal tudott bűneiért vezekelni, a Keresztbe kapaszkodni. Az újkori ember, ez a konok aposztata nem tud belenyugodni abba, hogy a saját immanens erőivel sem egyénileg, sem kollektíve az élet magaslatait el nem érheti. A forradalmár vakmerőségével az emberiség immanens erőire támaszkodó fejlődés határait a végtelenbe tolja. A titánok gögjével félrelöki a hidat, amelyet Krisztus vert a való s az eszményi élet közt tátongó szakadék fölé, s a saját erőivel próbál újat verni.

Mintha a világháború szomorú évei óta ez a végzetes gög új erőre kapott volna. Egyre sűrűbben hallatszanak hangok, amelyek a bűntudatot ázsiai, szemíta babonának bélyegzik, az élet sikeres, nagyvonalú felépítését kizárólag annak immanens erőitől várják. Különösen a germán szellemi világban szövődnek merész álmok a jövőt illetőleg, — amelyek a fajbiológiai erősödéstől, a szellemi, akaratí erők megduzzasztásától minden transzcendens tényező erőhatása nélkül az Übermenschet várják. Mélységes aggodalommal kell nézni időnk erőssodrú voluntarisztikus

áramlatait, amelyek a legtöbbször minden természetfölötti erőforrás gondos kikerülésével törtetnek elérhetetlen, mert irreális célok felé. Ez a délibábos, minden ontológiai és történelmi valóság fölött száguldó embertan, amely eredeti bűnről, bűntudatról, a Megváltás kegyelmi erőinek megkerülhetetlen szükségességéről hallani sem akar, s a mellett még kereszténységet is emleget, végzetes utakra terelheti Nyugat jövőjét.

A kereszténység lelke idegen minden erőtlen pesszimizmustól. De a kereszténység a Kereszt köré fonódik s e Kereszten egyszer a halódó Istenember vére szivárgott le a földre, e Keresztről Krisztus élete bukott a halálba. E döbbenetes történelmi valóságokon keresztül kell látnunk az embereszmét. A bűn szörnyű súlya alatt nyög a Föld. E nyomást enyhíteni, az életet tőle mentesíteni csak a Keresztben forrászó kegyelmi erőkkkel lehet. „Titanentrotz“-cal, amely a kegyelmi világrend kikapcsolásával tör az Übermensch típusa felé, ideig-óráig elérhetőek bizonyos eredmények, de az Isten-elgondolta embereszmét megtestesíteni, az egyéni és tömegi életet a Sollen és a Wollen közti szakadékon át végső céljához elvezetni csak a „mysterium crucis“ jegyében lehet. Elkeseredett harcot folytatni az élet magaslataiért különböző zászlók alatt lehet — a magaslatokat bevenni, győzni csak a Kereszt jelében!

A „mysterium crucis“-nak van sugárzó, boldog arca is. A Keresztről a világűr minden zugába belekondul a legvigasztalóbb, legmelegebb evangélium: „Úgy szeretette Isten a világot, hogy egy szülött Fiát adá érte.“ Ez a Kereszt oltárán feláldozott isteni Izsák nem „Titanentrotz“-cal, nem

a dacos heroizmus deliriumával függ Ég és Föld között, hanem ölelésre tárt karokkal, nyitott szívvel. Szedresedő ajka még az utolsó pillanatokban is ezt suttogja: „In charitate perpetua dilexi te!” — örök szeretettel szerettelek. A Keresztnek nemcsak súlya, hanem szárnya, nemcsak árnyéka, hanem fénye is van! A Kereszt nemcsak a bűn szörnyűségéről, a mi mélyre-esettségünkről, koldusságunkról mond komor, nyomasztó igazságokat, hanem egyúttal a szeretetnek isteni művészettel megírt örök ódája. A „mysterium crucis” sugárzó, boldog arcára is rá kell feledkeznünk. A Kereszt nemcsak félelmetes vádlónk, hanem diadalmas ünnepünk is: aki a Golgotára vitte, tűzte, elszenvedte, örök, végtelen szeretetből tette.

Krisztus sokszor meglepte a világot. Athén, Róma sokszor megdöbbenve nézte az Evangélium egyszerű hirnökeit, ezeket a merész újítókat. De e megdöbbenés sohasem volt nagyobb, mint mikor Krisztus nevében a szeretet törvényét hirdették ki a pogány világnak. A klasszikus élet-szemlélet, erkölcsstan s a kereszténység között a legnagyobb megkülönböztető, a legnagyobb vízválasztó a szeretet törvénye.

Az antik világ szemében az életértékek legmagasabb csúcsa, koronája a „logos”, a ratio. Bármilyen szépen is írjon Platon a Symposiumban a szeretetről, bármily mély, izzó érzelmek sugározzanak is ki a görög, római költészetből, szobrászatból, a klasszikus világszemlélet a lét teljességét, tökéletességét a sugárzó, hideg észben kereste. Nem mintha az antik ember nem értékelte volna az érzelmi világot, a szeretetet. De ez a szeretet „a görög világ számára az érzéki szférához tartozó érték”. Az antik világ szeretet-

eszméje legtisztább formájában a világot átfogó egyirányú erő, amely a lét végtelen sok alanyát mindig tökéletesebb létformák felé űzi, hajtja, de hiányzik a minden tökéletesség birtoklójából, az Istenből. „Ha istenek volnánk, nem szeretnénk” — mondja Platon. Aristoteles is az Istenben a tökéletes Nous-t, a felséges Gondolkodót, az első Mozgatót látja, aki felé törtet minden létalany. Ez a vágyódás, törtetés a klasszikus világ szerepére, amelynek tehát nem lehet helye, szerepe Annak életében, lényében, akiben csak beteljesedések vannak. A szeretet a világegyetem nagy agón-ja, küzdelme az Istenség felé. E kozmikus küzdelemben — s ez a pogány szeretet-eszme másik lényegi vonása — a tökéletes nem tekint vissza a kevésbé tökéletes felé, az erős nem nyúl le a gyengéhez.

A kereszténység gyökeresen megváltoztatja az életértékek rangsorát. A szeretetet kiemeli az érzéki szférából, átlekkesíti s minden érték élére tűzi. Szent Ágoston mondása: „A szeretet jobban boldogít, mint az értelem”, a legtisztább visszhang az Evangéliumra. Ismeretes Szent Pál tanítása, aki a szeretetet a hit fölé helyezi. A nélkül, hogy az Isten-eszmében a „primus motor”, a végtelen „Nous” elhomályosulna, a kereszténység a szeretetben találja meg az isteni lényegét. „Szeretet az Isten” — hangzik az új világból az új igazság. A teremtmény törtetését a tökéletesebb létforma felé a kereszténység nemcsak hogy nem töri le, hanem minden erkölcsi erőfeszítés céljául tűzi ki. „Legyetek tökéletesek, mert a ti mennyei Atyátok tökéletes!” A keresztény tökéletesedés eszményét is átizzítja a szeretet, de ez a szeretet nem sugárzik csak egy irányban, a tökéletesebb felé, hanem kiönti fényét, melegét

mindenkire. A szeretet lesz a kereszténység leg-
egyetemesebb törvénye, amelynek nem szabad
kivételt ismernie. Az ókor aggodalma, hogy a
tökéletes szeretete a kevésbbé tökéletes iránt az
előbbire egyenesen veszélyt jelent, mert tökélete-
sedésében gátolja, a kereszténységben teljesen
hiányzik. A kereszténység egy csodálatos szét-
választással döbbsenti meg a világot: utáld a bűnt
— szeresd a bűnöst! Szeresd ellenségeidet! —
hangzik el még meglepőbben a krisztusi parancs.
Fölforgató tanként kellett hatnia a klasszikus
pogányságra a tékozló fiú példabeszédének, aki
mindent elpazarolva, fizikai és erkölcsi rongyokba
takarva kopogtat az atyai ház kapuján. Az antik
igazságosság itt nem talált volna helyet a szere-
tet számára, a kaput soha fel nem tárta volna a
hazatérő előtt — az Evangélium nemcsak kaput
nyit, hanem tárt karokkal fogadja a bűnbánó
tékozló fiút.

Hogy ez a hallatlan, nagy elváltozás meg-
történhessék, hogy az evangéliumi szeretet-eszmé-
nek realitásában, lehetőségében az antik ember
hinni tudjon, ahhoz szükséges volt az a felséges
„Exemplum dedi vobis“, Krisztus a Földnek
ajándékozott 33 éve. „Az antik ember szemében
hallatlan, elvei szerint egyenes paradox valami
történt Galileában: Isten önként leszállt az em-
berhez, szolgává lett s a Kereszten a rossz szolga
halálával halt meg“. (M. Scheler.) Róma először
botránkozva áll a Kereszt előtt, aztán a botrán-
kozás lassan-lassan átszelődik megdöbbenéssé,
hogy végül imádássá szentelődjék. Szent Pálnak
nem volt nehéz megírnia a szeretet himnuszát —
Krisztus mindent megmutatott, amire a szeretet
képes. De mintha Krisztus egyet akart volna
különösen hangsúlyozni: a krisztusi szeretet nem

ismer kivételt. Koldusok, vámosok, halászok, bűnösök állják körül. Szerető szívvel jár bűn és nyomor között, de e szomorú kíséret árnyéka nem vetődik rá felséges életére, hanem a bűn, a nyomor tisztult, vész, amerre jár. A világ nem értette, de látta a nagy titkot, hogy Isten szeretetből a szegények, nyomorgók, bűnösök királya lett, szeretetéből senkit sem száműzött s e királyságában is imádandó, szent Isten maradt.

Ez a krisztusi szeretet izzik, lángol a „mysterium crucis”-ban. A Golgota azért lett Kereszt-tel koronázott, mert Krisztus nagyon, végtelenül szereti a világot. Amikor a szerető Krisztus felől nézem a Keresztet, a véres Vádlóból a szeretet izzó, lángoló Ódája lesz. Ez az izzó, lángoló Kereszt a világtörténelem s az egyén legfőbb vigasza. Dacára a tengernyi bűnsárnak, amely az egyéni és tömegi életben mindenütt elfekszik, az Isten nem lökött el bennünket végleg magától, hanem szeretetével kísér végig minden életet. Szomjasan tapad rá a tekintetem erre a fénylő Keresztre s az éngyarló lelkemből, ebből a tépett húrozatú hárfából is fölcsap a dal:

Feuer! Feuer! Es brennen die Gefieder der Engel!

Es brennen die Schwerter der Cherubime!

Es brennen die Gezünde der Himmel! Es brennen
die Tiefen der Erde: Gestein und Gestern
flammt!

Von Liebe ist alles genommen, zu Liebe muss alles
werden: rauscht heilig, heilig, heilig, ihr
Flammen der Seraphime!

Amen. Amen. Es brenne herein der Tag deiner
ewigen Liebe.

(Tűz! Tűz! Csupa tűz legyenek az angyalseregek!

Lángoljanak a Cherubimok kardjai!

Lobogjanak az egek csillagai! Csupa tűz

legyenek a Föld mélységei: Eg és Föld lángoljanak

Szeretet szült mindent, szeretetté kell válnia
mindennek: zúgjátok, lángoló Seraphimok
szent, szent, szent!

Úgy legyen. Úgy legyen. Gyúljon ki közöttünk
a te örök szereteted napja!)

„Zu Liebe muss alles werden!“ Ez a világ-
történelem végső célja, az Evangélium nagy álma,
a ragyogó Kereszt örök evangéliuma! Csak ami-
kor egyénben, társadalomban, politikában, gazda-
sági életben a gyűlölet utolsó szikrája is elham-
vadt, amikor a „mysterium crucis“ fénye az élet,
a világ legkisebb zugába is elhatolt, akkor értünk
föl emberi létünk legmagasabb csúcsára, a lán-
goló, izzó Kereszt magaslatára.

Amen. Amen. Es brenne herein der Tag deiner
ewigen Liebe!

KRISZTUS HEGYEIN.

Krisztus szerette a hegyeket, sokszor nekik ajándékozta éjszakáit, hozzájuk menekült, amikor csendre, magányra vágyott. Hegyen verte vissza a Sátán támadását s fogadta az angyalsereg imádását. Hegyről hirdette ki a nyolc boldogságot, hegyen gyúlt ki istenségének fénye, hegyre menekült a világ dicsősége elől. Hegyoldal fűszálaira hullott véres halálverítéke, hegyre vitte föl keresztjét, hegycsúcsra építette oltárát. Hegyen adott át „minden hatalmat” apostolainak, hegy őrzi utolsó lábnyomát, hegycsúcsról áldotta meg földi életében utoljára a világot. Olyanok ezek az evangéliumi hegyek, mint hatalmas pillérek, amelyekre Isten keze a legcsodálatosabb kupolát, az istenemberi életet építette.

A sok hegy közül, amelyeken Krisztus járt, különösen három emelkedik magasra: a Tábor, a Golgota s az Olajfák-hegye. Ezek az Evangélium legmagasabb csúcsai, izzó havasai: belevesznek az Égbe . . .

E három hegyhez kellene többször búcsút járnunk.

A TÁBORON.

A Tábor-hegyére Krisztus életében az Ő akaratából homály borult. Hogy a csúcs rövid

időre az Ég fényében égett, azt csak hárman tudták: Péter, János és Jakab, de nekik is hallgatniok kellett. Csak amikor beleszendült a világba az Evangélium, akkor hasadt meg a Tábor-hegyét leborító felhőkárpit, s a világ csodálkozva nézett föl rá.

Krisztus életének két legszélsőbb kilengése a Tábor s a Golgota. A Golgotán minden oly fenyegetően, szomorúan emberi — a Táboron biztatóan, felségesen isteni. A Golgotán minden fény kialszik, még a Nap is elsötétedik — a Tábor a nagy fénytől csak úgy szikrázik. A Golgota miatt kellett a Tábor. Mielőtt a három tanítvány vérhullatásában látja a Mestert, lássák istenségének vakító fényében is. Akik hallani fogják a csöcselék „Crucifige!”-jét, hallják előbb az Atya vallomását: „Ez az én szerelmes fiam!” Mielőtt két lator közt függni látják, lássák Izrael két legnagyobb fia, Mózes és Illés között. Akik majd kéklő, szedresedő ajakáról hallani fogják az Isten-elhagyatottság halk panaszát, lássák előbb az emberségen fénnel áttörő istenségét.

De a Tábor nemcsak a három kiválasztotté. Jönnek majd korok, kultúrák, világnézetek s vádat emelnek a kereszténység ellen, hogy délibábbal csalja a világot. Hogy abból a más-világból, amelyről oly szépen tud beszélni, soha egyetlen fénysugarat sem látott. S akkor a háromnak jelentkeznie kell s Péternek százszor és ezerszer hitet kell tennie, hogy csak gyorsan elsikló néhány percre látta az Eget s mégis oly „jó volt ott lenni”, hogy könyörgött az Úrnak: Itt, a Tábor-hegyén maradjunk . . .

S jönnek csapzott-hajú, vérző emberek, akiknek nyakát az élet igája feltörte, akik Napot sohasem látnak, akiket már-már elkap a kétségbe-

esés örvénye, akiket egyik sziklától a másikhoz ver az élet. S Péternek e szörnyű viharban újra meg kell húznia a táborhegyi harangot: „Jó nekünk itt lennünk!” — minden vihar elül, az Istennek vannak viharmentes, napsütéses, boldogságtól kéklő hegyei is.

S jönnek istenkeresésben kifáradt, szomorú lelkek, akik bűnnel, vérrel, göggel, nyirkos, élő novemberi köddel már nem bírnak. Akik úgy látják, hogy az Úrnak nincs már egyetlen szava hozzájuk. Akik hiába sóhajtoznak heteken, hónapokon, talán éveken át fáradt lelkük számára csak néhány csepp harmatért, csak néhány meleg sugárért. Akik sohasem hallják — pedig hogy várják! — békegalamb-szárnyak suhogását. S Péternek újra szólania kell: Golgotás szomorú lelkek, el ne felejtsetek, a Golgotának tőszomszédja a Tábor s ott lenni jó . . . Golgotán át oda vár, oda visz, oda vonz az Úr . . . Higgyetek nekem: csak egyszer hazudtam, azt is keservesen megsirattam . . .

Tudom, oh hogy tudom: a Golgota néha, sőt sokszor eltakarja a Tábert. Sokszor csak nem akar pirkadni. Sokszor mint árnyék a testet, úgy kísér a felhő . . . Sokszor fátyolos a szemem . . . Sokszor szomorú a lelkem . . . Sokszor koldulok az útszélen, s nem jön, aki valamit adjon-dobjon . . .

Ezekben a fénytelen, daltalan, ólmos, zörgő, üres napokban a Tábor-hegyéhez menekülök. Addig vonszolom magamat, fáradt lelkemet a Golgota úttalan útjain, amíg csak egy oly pontra nem érek, amelyről már látszik a Tábor . . . Fáradt tekintetem a mult táborhegyi szakaszain pihen . . . Kaptam én ilyeneket is az Úrtól! Azokhoz a napos, paxos, kékegű, virágos-szegélyű, sokszor

daltól, harangzúgástól hangos szakaszokhoz menekülök, amikor oly egyszerű, oly átlátszó s a mellett oly gazdag volt lelkiéletem. Amikor a szív nem bírta befogadni a nagy gazdagságot s kicsordult belőle boldog könnyben, mosolyban, lelkes, önfeláldozó munkában, diadalmas hitben, forró imában, az Isten nagy szeretetében. Amikor amerre csak jártam, mint késő tavasszal az almafáról, úgy hullott rólam a szirom. Amikor mindenkire, aki csak közelembbe ért, úgy sugárzott belőlem a szeretet, mint ahogy májusi napfény ömlik a Napból a rétre. Amikor Krisztusé voltam s ettől nagyon boldog voltam . . .

Ha a mult bűnei tudnak nyugtalanítani — pedig hogy tudnak! — akkor ugyanezen mult táborhegyi szakaszai miért ne tudnának nyugtatni, emelni, lendíteni . . .

Az Úr a Táboron át ment a Golgotára, hogy én Golgotán át vergődhessem el a Táborra. A jó Krisztus a Tábor s a Golgota fölé szép szivárványt feszített: e szivárvány alatt szállnak seregesen haza a lelkek. Csak ez lehet az én utam is.

A GOLGOTÁN.

A Golgota Krisztus hegyei közt a legkomorabb, legsötétebb. 37 órán át úgy látszott, hogy e hegyen összetört az istenemberi élet. Kopár csúcsáról Lucifer lenyilazta a szédfő magasságokban keringő királyi Sast. E hegyről holtan vitték el a Mestert s Vele az Evangéliumot . . . A nagy álmok, jóslatok, a misztikus, szép mondatok, amelyekkel teleszórta Palesztínát, mint hervadt virágok borítják el a holttestet.

Csak mikor a húsvétreggel fényözönébe öltözött a hegy, akkor láttuk, hogy az Evangélium legfölségesebb hegye. Szikláin nem a királyi Sas: a kígyó fekszik széttiport fejjel holtan. „Consummatum est!” — repül szét e hegy ormáról a világegyetem minden zugába a nagy szó. „Győztél Galilei!” — hörgi vissza a Pokol. E hegy egymaga tartja a Pokol fölött a „túlsó” partra elvezető híd hatalmas ívét, amelyen évezredek járnak haza . . .

De más is történt e hegyen: ormán megszentelődött a szenvedés, szentté lett a fájdalom. E hegy csúcsáról szentelte meg Krisztus a felhőt, a sebet, konszekrálta a könnyet. E hegyen Krisztus kimondhatatlanul szenvedett — s ezzel szentté lett a szenvedés.

Hogy vonzotta a még üres, Kereszttel meg nem koronázott Golgota Krisztust! Akárminő hegyen járt, tekintete a Golgotát kereste. Átvirrasztott éjszakái, lelkét feszítő nagy vágyai az üres hegycsúcs köré fonódnak. „Vérkeresztséggel kell megkereszteltetnem és mily nehezen várom, míg be nem teljesedik!” — mutatja meg egyszer tanítványainak szenvedésre sóvárgó lelkét.

Hogy e vágy mily féltve őrzött szent kincse volt lelkének, az evangélistával azt is megiratta. Péter lelkes vallomása után, hogy „Te vagy Krisztus, az élő Isten fia”, az Úr többször beszélt tanítványainak haláláról. Mintha — emberileg szólva — Péter vallomása megnyugtatta volna, hogy a tanítványok már elbírják a „mysterium crucis”-t. „Attól fogva kezdé Jézus jelenteni tanítványainak, hogy neki Jeruzsálembe kell mennie és sokat szenvednie a vénektől és írástudóktól és papi fejedelmektől, és megöletni és harmadnapra föltámadni.” Csalódott. Egy ilyen

alkalommal „különvivé őt Péter, kezdi feddeni, mondván: „Távol legyen ez tőled, Uram! nem történik ez rajtad!“ Az Úr arca elborul, hogy ily durva kéz nyúl az ő legféltettebb, legszentebb vágyához, megfordul s keményen szól Péternek: „Hátra tőlem, ellenkező. Botránkozásul vagy nekem, mert nem érted azokat, amik Istenéi, hanem azokat, amik emberekéi.“ Majd tanítványaihoz fordul s elcsendülnek ajkáról a Krisztuskövetés örök törvényének csodálatos szavai: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát és vegye föl keresztjét és kövessen engem.“ Tudjátok — sokszor sejtettem veletek — s ha nem tudjátok, áldozócsüdtörtőkön az Olajfák-hegyén meg is látjátok, hová megyek. Atyámhoz megyek — Atyámnál oly jó . . . Oda várlak titeket is: Atyám házában sok a hely . . . Hogy el ne tévedjete, kitiprom előttetek az utat. Ez útról le ne térjete. Kemény, meredek, éles kövekkel elborított út, az én lábamat is meg fogja vérezni, én is háromszor el fogok rajta esni, de a keresztet estemben is magamhoz ölelem, hogy meglássátok: magasra följutni, lelket kimélyíteni s aztán az élet teljességével megtölteni, s áldozócsüdtörtök délelőttjén gazdagon az Olajfák-hegyének csúcsáról szárnyra bocsátani csak az én nyomaimban lehet. Ha más prófétára esküdtök, az életet a szenvedéstől akkor sem mentesítitek, de szentté, az élet s a boldogság egyik forrásává a szenvedés csak általam lesz. Tehát: Péter, János, Tamás s ti mindnyájan földet-tipró, Tábor-hegyre vágyó emberek, korok, etikák: Kövessetek engem, aki a szenvedésnek legvéresebb éjtszakájában is boldog Krisztus voltam.

Szent Márk is megőrzött egy fölséges vonást a „fájdalmak férfiának“ lélektanából. Krisztus

utoljára indul Jeruzsálembe — az isteni színjáték a kifejelethez közeledik. „Útban valának pedig földmenvén Jeruzsálembe és előttük méne Jézus és álmélkodva s félve követték Őt.” Fölséges kép: a távolba kéklő üres Golgota s a feléje siető Úr! Úgy siet a kereszt felé, mint a gyermek édesanyja kitárt karjai közé. S hogy érzem, hogy ez nem lélektani aberráció, kisiklás, amely a szenvedésben kéjt keres, hanem a szenvedőknek lán-goló szeretetből hirdetett, élt evangélium.

Halld csak, hogy verték vissza a keresztény évszázadok a szenvedés evangéliumát! „Ha a vadállatok nem akarnának széttépni, én kényszerítem őket” — vallja antiochiai Szent Ignác. S mikor hallja az oroszlánok vérfagylaló bőgését, Szent Jeromos szerint „a szenvedés vágyával” fölkiált: „Krisztus búzája vagyok, vadállatok fogai közt fogok megörlődni, hogy Krisztus fehér kenyere legyek.” Keresztes Szent Jánosnak egy vágya van: „Uram, szenvedni és megvettetni Érted!” Szent Terézia is ugyanerre vágyik: „Vagy szenvedni, vagy meghalni!” A kis Teréz csodálatos lelke fölujjong, amikor nagypénteken hajnalban köhögése után meleg, piros vért érez az ajkán, mert tudja, hogy most jön a szenvedés, a halál. Pazzii Magdolna lelkéből tör föl a szeretet egyik legszebb himnusza: „Szenvedni — nem meghalni!”

Oh, az én szegény, gyatra életem ily visszhangot az Úr szavára, a Golgota evangéliumára sohasem fog adni. De egyet Jézusért és lelkemért mégis csak el kell érnem: minden kis felhőfoslánytól, minden tűszúrástól nem szabad megremélnöm. Kell, kell Krisztusért valamit tűrni, eltűrni is tudni.

Gyenge, könnyen összeroppanó a mai em-

ber. Szenvedni nem tud, pláne nem akar. Énimádásunk, szomorú evilágiságunk természetes következménye, hogy a sorstól csak örömet, csak verőfényt követelünk. Olyan boltja, amelyben csak örömet, boldogságot árulnak, az életnek nincsen. A Paradicsom e bolygóról örökre eltűnt az első bűn ingoványaiban. Ideleln csak „per crucem” vezet út „ad lucem”. S bennünk mégis az életnek sokszor kis lökése is — érje az testünket vagy lelkünket — fölborítja az egyensúlyt. Minden nap meghozza a maga sötét tragédiáit, amelyekben emberek, sőt újabban már gyermekek is „a szenvedés elől a halálba menekülnek . . .” Hogy kell ennek a törékeny, álhumanizmusba merült kornak a Golgota evangéliuma! Edzeni, edzeni a gyermekneveléstől kezdve az aggkorig nemcsak a testet, hanem még inkább a lelket, hogy az élet minden kis ütése alatt össze ne törjék.

Mint testet az árnyék, úgy kíséri a történelmet a szenvedés sötét problémája. Filozófiák viaskodtak vele, de rideg stoicizmusnál, sötét pesszimizmusnál, fáradt nirvánánál tovább nem jutottak. Hogy a szenvedésnek felséges metafizikája is van, azt csak a Golgota óta, csak Krisztustól tudjuk, kiben szentté, boldoggá lett a fájdalom . . .

„Alles Leid der Erde lobe den Herrn!
 Es lobe ihn das Verarmte und Verbannte,
 Es lobe ihn das Enttäuschte und Enterbte,
 Es lobe ihn alles Nie-Gestillte!
 Es lobe ihn die lichte Qual des Geistes,
 und die dunkle Qual der Natur!
 Es lobe ihn die heilige Qual der Liebe!
 Es lobe ihn die Einsamkeit der Seele,
 Es lobe ihn die Gefangenschaft der Seele!
 Es lobe ihn das Weh der Schuld,
 Es lobe ihn das Weh der Vergängniss,

Es lobe ihn noch das bittre Weh des Todes!
Denn das Leid der Erde ist selig geworden,
weil es geliebt wurde:
Siehe das Holz des Kreuzes, woran das
Heil der Welt hing!

(A Föld minden szenvedése dicsérje az Urat!
Dicsérje Őt a szegénység s a száműzöttség,
Dicsérje Őt a csalódás s a kitagadottság,
Dicsérje Őt minden ki-nem-oltott szomj!
Dicsérje Őt a szellem átlátszó s a természet sötét
kínládása!
Dicsérje Őt a szeretet szent szenvedése!
Dicsérje Őt a lélek árvasága,
Dicsérje Őt a lélek fogsága!
Dicsérje Őt a bűn gyötrelme,
Dicsérje Őt az elmúlás fájdalma,
Dicsérje Őt még a halál keserű kínja is!
A Föld szenvedése boldoggá lett, mert szeretetre
talált:
Ime, a Kereszt fája, melyen a világ üdve függ.)

AZ OLAJFÁK HEGYÉN.

Jeruzsálem közelében „egy szombatnyi járó földre” van az Olajfák-hegye. Krisztust utoljára e hegy látta.

Egy csütörtöki napon az Olajfák-hegyén egy szomorú kis csapat állt s nézett az Ég felé. Felhős volt az égbolt, még felhősebb volt a hegyen állók lelke. Az Ég elvitte tőlük a Mestert s ők itt maradtak vállukon a világ-misszió döbbenetes súlyával. A pünkösdi tűzkeresztsége még nem égette ki úgy a lelküket, hogy „választott edények” lehessenek. Mi lesz a nagy örökséggel, fog-e valóban úgy vonzani a Kereszt, hogy megalkulhasson Krisztus országa? Krisztus utolsó áldása sem üzte ki lelkükből a félelmet: ők csak azt érzik, hogy árvák lettek . . .

Jó apostolok, fogadatok szót a két fehér-

ruhás férfiúnak: „Maradjatok a városban, míg-nem fölruháztattok erővel a magasságból!” Majd ha eljön a Lélek, s tüzetől tüzet fog, viharától föllángol a lelketek, akkor jertek újra az Olajfák-hegyére csókolni a Mester utolsó lábnyomát, s e fokról, amelyről felrepült, felnézni az Égbe. Akkor már nem szomorkodtok, hanem megértitek, hogy mindennek így kellett történnie. Hogy az Olajfák-hegye áldott hegy: Égbe ugró hegyfoka az Evangéliumnak . . . Megértitek, hogy lehet menni, vezet út az Égbe, s a Mestert követni érdemes: „Íme, megmondottam nektek!”

Az Olajfák-hegyén valóban „kosmisches Ereigniss”, világeseemény történt: saját szárnyain az idő s a tér óceánján átrepült a názáreti Jézus. Mily fölényesen old meg metafizikát, transzcendenciát ez az óceánrepülő isteni Pilóta. Világos nappal szárnyat bont s átrepül az Égbe . . . Tehát van metafizika, transzcendencia — különben hová ment volna Krisztus? Tanítványai látták, meg-siratták, s a világnak elmondották, az évezredek számára meg is írták, szavuk, írásuk igazáért az életüket adták.

Az Olajfák-hegye az Evangélium felséges repülőállomása. E hegyre akkor jövök, amikor körülöttem settenkedik a szkepszis: valóban, Isten fia vagy Te, názáreti Jézus? Valóban, Palesztinán, a mi szegény bolygónkon kívül van más Hazád is?

E hegyfokról messze látni — el egész az Égbe.

E hegyfok minden metafizika, minden transzcendencia kidönthetetlen pillére.

E hegyfokon már viharzik a „Túlban”.

E hegyfokon kitágul a szem, fölujjong a hit, kifeszül a szárny, lángot vet a remény.

E hegyfokról már látni az Istent.

Az Úr e hegyfokról már hazament. Én egyelőre — talán már csak rövid időre — ide-át maradtam. Addig, amíg rám köszönt az ősz, s én is szárnyra kelek, sokszor fölhangok az Olajfák-hegyére. Meg-megállok az áldott csúcson s az én összegyűrt, fakó, szegényes Veronika-kendőmmel, a lelkemmel, rendületlen hittel, az örökélet kiolthatatlan vágyával az Ég felé lobogtatok: A viszontlátásra, Uram, odafönn az Égben! . . .

TARTALOM.

A csend	7
„Quid est homo?“	15
a) Übermensch	21
b) A misztikus ember	30
c) A megigazult ember	36
„Mysterium iniquitatis“	44
Másvilág	55
A pokol	56
A tisztítótűz	59
A mennyország	63
Bánat	68
Alázatosság	76
Imádkozzál	85
A munka	95
Ecclesia	105
Liturgikus élet	123
„Mysterium Crucis“	137
Krisztus hegyein	147
A Táboron	147
A Golgotán	150
Az Olajfák-hegyén	155

